

moet het weten: Mary houdt het nu met de roden, geen woord over haar!

Toen Low bedaard was, vroeg de notaris:

— Wie wilt u uw geld dan nalaten?

— Amerika. De zaak, die ik opgezet heb: het agentschap „Pax”. Stelt u het testament zo op, dat de directeur van persagentschap „Pax”, Bernson, het geld ontvangt, maar zó, dat hij het niet willekeurig kan uitgeven. Ik laat hem mijn vermogen alleen ten behoeve van het agentschap „Pax” na. Indien Bernson door onvoorziene omstandigheden zijn werk niet zal willen of kunnen voortzetten, moet mijn gehele vermogen aan de regering van onze staat vermaakt worden.

Toen de notaris reeds wilde heengaan, viel Low nog iets in:

— Vergeet u niet te vermelden, dat ik vijfhonderd dollar aan mijn kok Joe vermaak. U kunt zich niet voorstellen, hoe toegewijd hij is! Hij raadt al mijn wensen. U kunt zeggen wat u wilt, in onze tijd is dat een zeldzaamheid. Morgen kom ik bij u om het testament te ondertekenen.

In de loop van de week hield Low nog twee redevoeringen. Hij nam deel aan een lunch van „De onversaagden”, waarop hij welgemeende woorden over majoor Smeadle sprak, en bracht een bezoek aan het weeshuis en de nieuwe kazernes. Overal werd hij enthousiast verwelkomd, en hij begon te geloven, dat Richmond junior overdreven had. Toen kwam er over de post een geschrift met het onderschrift „De vrienden van de vrede”:

„Senator Low is ditmaal alleen gekomen, daar zijn trouwe adjudant Smeadle, die zich bezighield met het vermoorden van onschuldige mensen, zelf vermoord is. Zo zijn wederom de woorden van de Schrift in vervulling gegaan: wie het zwaard opneemt, zal door het zwaard vergaan. Moge senator Low zich dit ter harte nemen. In zijn rede heeft hij gedreigd, honderden burgers in de gevangenis te werpen en een bloedbad onder de negers aan te richten, en tenslotte heeft hij, na zijn laatste beetje gezond verstand verloren te hebben, geschreeuwd, dat hij met behulp van de atoombom miljoenen menselijke wezens zou vernietigen. Het appèl van Stockholm is in de stad Jackson reeds door honderden burgers getekend. Deze handtekeningen zullen niet gepubliceerd worden, zolang bij ons een regime van willekeur heerst. Maar indien waanzinnigen zoals senator Low mochten proberen, hun dreigementen in daden om te zetten, zullen zij in onze stad geen soldaten voor hun misdadige plan vinden, doch rechters, die de oorlogsstokers zullen bestraffen.

Burgers van Jackson, tekent het appèl van Stockholm! De tekst luidt: „Wij eisen een onvoorwaardelijk verbod van atoomwapens als wapens der agressie en der massale vernietiging van mensen.”...

Low belde dadelijk Richmond junior op, opdat hij mensen ter bewaking naar zijn landgoed zou zenden:

— Ik hang niet aan dit leven, de Allerhoogste kan mij elk ogenblik tot zich roepen, maar Amerika heeft mij nog nodig . . .

Hij zat de gehele dag in zijn kamer opgesloten en luisterde, of de roden niet in aantocht waren. Toen hij aan het avondmaal de goetdige ogen van de oude Joe zag, kwam hij enigszins tot rust. Dat is mijn beste bescherming. Deze neger zal liever sterven dan dat hij ook maar iemand toestaat een vinger naar mij uit te steken.

— Jij bent een meester in het bakken van omeletten met rum, Joe. Het doet mij goed, dat jij je best doet het mij naar de zin te maken.

— Ik ben blij, dat de omelet u gesmaakt heeft, sir.

Low kon de slaap niet vatten. Het regende, en hij meende in het getik der druppels stappen te horen. Hij stond op, trok zijn kamerjas aan en ging naar de eetkamer. Stel je voor, dat de roden zijn huis binnengeslopen waren! . . . Hij wilde Joe bellen, maar geneerde zich. Ik ben geen Beandle, mijn grootvader is voor de muren van Richmond gesneuveld, in het geslacht Low komen geen lafaards voor . . . Hij nam een krant op en trachtte wat te lezen, maar de letters dansten voor zijn ogen. Hij besloot: ik ga naar de oude Joe en maak hem wakker, ik heb nog niet eens gezien, hoe hij de kamer, die ik hem gegeven heb, heeft ingericht.

Er brandde licht in Joe's kamer. De neger zat op een krukje iets te lezen. Hij hoorde de senator niet binnenkomen.

— Wat lees jij daar? — vroeg Low.

Hij zag hetzelfde vlugschrift, dat hij die morgen ontvangen had. Hij rukte het Joe uit handen. Onderaan was met potlood bijgeschreven: „Tekenen en aan Jim doorgeven.”

— Wilde jij dat ondertekenen? . . .

Verder bracht hij niets uit — hij zakte in elkaar.

Men liet de dokter komen. Deze zei: „Een beroerte. Bloeduitstorting in de hersenen.”

Low stierf bij het krieken van de dag, zonder bij bewustzijn te zijn gekomen.

Mary liep met behuuld gezicht rond. Natuurlijk had zij wel geweten, dat haar vader ernstig ziek was, maar toch had het bericht van zijn dood haar overrompeld. De gehele nacht had zij met haar schilders op Montparnasse gedronken en toen zij 's ochtends thuis kwam, het telegram gevonden. Zij verweet zichzelf, dat zij geboemeld had, terwijl haar vader in het verre lege huis aan de oever van de gele rivier dood op bed lag. Zij dacht aan haar kindertijd terug, hoe haar vader verstoppertje met

haar speelde en sprookjes vertelde. Waarom heb ik hem niet geschreven? Zeker, Smeadle was een schurk, maar vader zag dat niet. Ik ben een slechte dochter geweest... Nu ben ik moederziel alleen, ik kan niets en niemand heeft mij nodig...

Nog nooit was Nivelles zo aardig jegens haar geweest als in deze dagen. Hij begon dikwijls over wijlen zijn schoonvader te spreken, waarbij zijn stem intens verdriet uitdrukte. Hij bracht de avonden thuis door en vertelde iedereen, dat hem een groot leed overkomen was. In zijn gewoonlijk gedeprimeerde gelaat lag thans een onuitsprekelijke droefheid. Hij slaagde hier slechts met moeite in: in zijn hart juichte hij. Eindelijk was de roodharige dood! Mary had gelukkig geen belangstelling voor politiek. Nu was het uit met „Transoc”, met de intriges, rapporten en spionnen. Nivelles zou zich aan de poëzie kunnen wijden, geld uitgeven zonder angst voor kascontrole, op menswaardige wijze leven. Er zijn idioten, die van mening zijn, dat het geluk erin bestaat, in een woelige tijd te leven en geschiedenis te maken. Onzin! De geschiedenis doet met de mensen precies waar zij zin in heeft. Bij het uitbreken van de oorlog was ik nog betrekkelijk jong en gold ik als een der beste dichters. Elf jaar van mijn leven hebben ze mij ontstolen, en nog wel de beste; ik moest mij de beledigingen van Schirke of kolonel von Hallenberg laten welgevallen, met een vogelverschrikker trouwen, de kletspraat van de roodharige slikken en de terechtwijzingen van Neales aanhoren. Het komt er niet op aan, dat ik kaal ben geworden en een embonpoint gekregen heb. Wat is er van mijn muze geworden? Ook zij is oud geworden... Nu de bevrijding gekomen is, nu ik wil lachen en champagne drinken, moet ik een doodbiddersgezicht zetten en de senator bezingen. Niets aan te doen — Mary heeft het geld, zij is een hysterica en volkomen onberekenbaar.

Twee weken later ontving Mary een brief van notaris Johnson. Hij deelde haar mee, dat de senator zijn gehele vermogen aan de directeur van het agentschap „Pax”, Bernson, had vermaakt, en haar de juwelen van haar moeder nagelaten. Mary glimlachte: hij was dus tot zijn laatste ademtocht de politiek trouw gebleven. Zij voelde zich beledigd noch verbitterd en zocht haar schilders op; zij ging nu met een Zweed op leeftijd om, die verkondigde, dat „het kubisme onmenselijk geweest was”, maar dat men met zigzaglijnen „de verscheidenheid der menselijke hartstochten” kon uitbeelden.

De brief van de notaris had zij op het tafeltje in de salon laten liggen. Om vier uur in de morgen kwam zij thuis. Nivelles sliep niet. Zij keek hem aan en schrok:

— Ben je ziek?

Als antwoord liet hij een grove vloek horen.

Toen zij zag, dat hij Johnsons brief in zijn hand hield, zei ze:

— Ja, dat is een verrassing... Nu kun jij je agentschap opdoeken, jij beweerde immers altijd, dat je er schoon genoeg van had...

Hij brulde:

— Idioot! Jij hebt een aardje maar je vaartjes! En waar is dat van leven? ...

Zij was verwonderd:

— Waarom ben je zo uit je humeur? Jij hebt toch ook geleefd, voor je mij leerde kennen, en naar je zelf gezegd hebt, niet slecht. Wij gaan natuurlijk verhuizen en helemaal een normaal leven leiden. Jij kunt een betrekking zoeken. En ik heb zojuist met vrienden gesproken, zij stellen mij voor met oorbellen, halssnoeren en ringen de winkels af te lopen, ze zeggen, dat je daar genoeg mee kunt verdienen om van te leven. Dat is zo nog veel leuker ...

— Scheid uit met die onzin! Dat is geen leven, maar dwangarbeid ... Ik ben dichter, ik heb er geen zin in, armoede te lijden, ik heb vrije tijd nodig ... Je moet er een rechtszaak van maken. Ik ken de wegen van jouw heidense Amerika niet, maar in Frankrijk zou jij tenminste een deel van zijn geld krijgen. Morgen bel ik een advocaat op ...

— Ik ga niet procederen. Het is het geld van mijn vader, hij had het recht er vrij over te beschikken.

— Wat zeg je nu? Waarom ga jij niet procederen? Onze enige uitweg is het proces te winnen ...

— Ik heb je gezegd, dat ik het niet doe.

Hij verloor volkomen zijn zelfbeheersing:

— Jij, stuk ellende! Denk jij, dat ik ook maar een ogenblik van jou gehouden heb? Ik was kotsmisselijk, toen ik met je trouwde. Ik heb liever de eerste de beste straatmeid. Vogelverschrikker! ...

Mary ging naar haar kamer. De volgende morgen pakte zij haar spullen en nam haar intrek in een goedkoop hotelletje in de buurt van de rue de la Gaîté. 's Avonds zat zij als altijd in haar café cognac te drinken en zei tegen haar Zweed:

— Als je zin hebt, kun je met mij slapen. En als je geen zin hebt, moet je Lucie zien te vangen ... Maar denk erom, dat ik geen geld heb, dat is het enige plezierige. Ik ga de winkels af met de oorbellen, die Susanne maakt. Maar als je wel zin hebt om met mij te slapen, kun je je gang gaan. Denk erom, dat ik vierenvertig ben. Ik ben vandaag van mijn man weggelopen. Hij is een schoft, dat wist ik trouwens al lang. Hij heeft met de Duitsers geheuld, en later heeft hij zich ook met allerlei laagheden beziggehouden. Overigens is hij dichter, hij wil gedichten schrijven, die niets betekenen. Net als jouw zigzaglijnen ... Denk erom, dat ik maling heb aan jouw schilderijen, ik ben er eenvoudig aan gewend met schilders rond te hangen, al met al zijn zij toch beter dan zakenlui ... Ik heb overigens in mijn leven nooit een spat uitgevoerd. Niks goeds en niks kwaads. Nee, ik heb wel iets slechts op mijn geweten ... Ik heb een neger om zeep gebracht. Je moet weten, dat ik met hem naar bed wou, maar hij vertikte het. Als er oorlog komt, maakt het alles niets uit, dan gaan we

allemaal naar de haaien, en als er geen oorlog komt, dan geloof ik, dat ik mij misschien het beste kan vergiften, zoals Chouchou gedaan heeft. A propos, ken jij niet een dokter, die mij gardenal kan voorschrijven? ... Maar als er oorlog komt, heb ik het niet eens nodig ...

Bédier wist, dat senator Low zijn erfenis aan de directeur van het nieuwe persagentschap „Pax” had vermaakt, dat Nivelles vrouw van haar man weggelopen was en de dichter in een hachelijke positie verkeerde — daarvan had Neales hem verteld, daarover spraken ook Bédiers echtgenote en andere dames, die de salon van Mary vroeger plachten te bezoeken. Temidden der dreigende oorlogsgeruchten, der politieke intriges, onthullingen en wederzijdse beschuldigingen vond iedereen de geschiedenis van Nivelle, die ter wille van het geld getrouwd was en per slot van rekening geen dollar ontving, komisch en moreel, als een klassieke fabel. Natuurlijk trok iedereen zijn eigen conclusies; mevrouw Bédier zei bijvoorbeeld: „Het is niet goed, als je al te zeer op geld uit bent” (zij herinnerde zich de schandalen in het parlement en de geheimzinnige uitgaven van haar man); Garcy merkte lachend op: „Je kunt je wel op de portemonnaie van de Amerikanen verlaten, maar niet op hun hart”; Neales vertelde Bédier over Lows testament en besloot met de ietwat hatelijke uitspraak: „De overleden senator was een eigenaardig man, Zuiderlingen zijn temperamentvolle mensen ... Maar hij had een gezond verstand. Ten onrechte vatten sommige Europeanen onze goedhartigheid voor onnozelheid op. Zij kunnen wel eens in dezelfde toestand als die arme Nivelle geraken ...” Iedereen lachte om Nivelle en niemand had medelijden met hem. Bill Coster, die op het bericht over de opheffing van „Transoc” bij Nivelle gekomen was om van hem nog wat geld los te krijgen, zei: „Nu ligt u zelf op het droge te spartelen, en hebt niets om uw kieuwen te bevochtigen. Ik geloof, dat ik een paar aandoenlijke verzen over u ga schrijven.”

Bédier stelde het lang uit Nivelle te ontvangen, hij zei, dat hij tot over zijn oren in het werk zat. Hij was de laatste tijd slecht gehumeurd: de regering stond wankel. Bédier was in zijn functie gehandhaafd om de communisten geen gelegenheid te geven overwinning fanfares aan te heffen, maar het was niet waarschijnlijk, dat hij bij een nieuwe combinatie weer een ministersportefeuille zou krijgen. Laster laat altijd sporen achter ...

Hij ontving Nivelle vriendelijk, verwachtte een klaagzang. Nivelle gedroeg zich echter ongedwongen, alsof hem niets overkomen was.

— U hebt stellig gehoord, dat „Transoc” opgeheven is. Eerlijk gezegd, is dat een pak van mijn hart. Ik ben geen journalist, het werk, waarmee ik mij bezighield, belette mij, mij geheel aan mijn element, de dichtkunst, te wijden. Vóór de oorlog werkte ik op de prefectuur. Natuurlijk is de staatsdienst niet mijn ideaal, maar ik begrijp, dat er burgerplichten zijn ... Ik hoop, mijnheer Bédier, dat u mij een functie zult bezorgen, die mij tijd laat voor scheppend werk ...

Alvorens Nivelles te ontvangen had Bédier alles overtuigd: hij zou beloven het verzoek van de dichter in te willigen, zou zeggen, dat hij zijn talent hoog aansloeg, het gesprek op de poëzie brengen, en dan meedelen, dat er helaas geen vacatures waren — hij kon de geestelijke erfgenaam van Paul Valéry toch niet de functie van chef op een accijnskantoor aanbieden. Toen Bédier Nivelles echter zo hoorde spreken, werd hij woedend. Waarom blaast die poseur zich zo op? Hij heeft alles vergeet. Heeft hij soms voor mij gewerkt? Hij heeft voor Neales gewerkt. De Amerikanen hebben hem een trap gegeven, en nu tracht hij zijn reputatie op te houden.

Bédier zei glimlachend:

— Er is één moeilijkheid, waarde vriend... U hebt eraan herinnerd, dat u voor de oorlog op de prefectuur gewerkt hebt. Dat is prachtig. Maar u bent vergeten, dat u ook onder de Duitsers op diezelfde prefectuur hebt gewerkt. Ik was toen in de illegaliteit en riskeerde mijn leven, terwijl u de bevelen van von Hallenberg uitvoerde... Ik wil u daar geen verwijt van maken, u bent dichter. Maar niet iedereen denkt er zo over... U zult op ernstige moeilijkheden stuiten, dat zeg ik u als vriend. Maar toch zal ik mijn best doen u een betrekking te bezorgen. Komt u Maandag even bij mijn secretaris, hij zal u van de resultaten op de hoogte stellen...

Toen Nivelles het antwoord kwam halen, begon de secretaris in een dossier te bladeren en zei toen:

— De minister heeft u een plaats op het Parijse douanekantoor bezorgd. Voor nadere inlichtingen moet u zich bij mijnheer Pérèchon vervoegen.

Met Nivelles ging het snel bergafwaarts. Hij leek nu geheel op zijn collega's; hij was suf, lichtgeraakt, hij herhaalde lusteloos, dat de vrachtbrief er niet was, dat Labelais de drie wagons uit Luik bij vergissing in de rubriek „retour” had gezet, dat Jarret te veel rookte. Hij huurde een zolderkamer en trachtte 's avonds gedichten te schrijven. Alle woorden ergerden hem: ze waren grof, zwaarwichtig, en hij wilde zich van alle gedachten losmaken. Steeds weer keerde hij tot zijn prille kindertijd terug: alleen toen had hij dicht bij het geluk gestaan, had hij niets geweten van de kronkelpaden van het verstand, noch van leugenachtige praat, noch van de dwaze klucht, die reeds eeuwen, millennia lang gespeeld werd, zonder zin, zonder animo, zelfs zonder humor. Waartoe had hij over Persephone, Marsyas en Circe geschreven? Bluf, rommel, leugen! Nu had hij, scheen het, de levende bron der poëzie gevonden. De woorden mochten niets uitdrukken dan verwondering, pijn, geluk, als de schreeuw van een pasgeboren kind. En Nivelles schreef op zeer dunne velletjes gedichten, die uit zelfgemaakte woorden bestonden. Maar des ochtends ging dan weer een oude ambtenaar de weg naar het douanekantoor, hij had een leverkwaal en jicht, en een miserabel salaris, en was over alles en iedereen diep verontwaardigd.

Duplais, de chef van het kantoor, wist, dat de nieuwe employé een niet alledaagse persoonlijkheid was. Daarover had Péréchon hem ingelicht. Nivelles had de leiding gehad van de paspoortenafdeling op de prefectuur, met de Duitsers geheuld, een rijke Amerikaanse getrouwd, aan het hoofd van „Transoc” gestaan, en was bovendien dichter, hij had twee of drie boeken gepubliceerd; nu was hij gestrand en Bédier had hem een baantje bezorgd. Dit alles prikkelde Duplais' nieuwsgierigheid; hij leidde een saai leven en vond zijn enige vertroosting in de mondaine schandalen, die in de kranten stonden.

Duplais stelde Nivelles voor, een café binnen te lopen en een aperitief te drinken.

— Mij is verteld, — zei Duplais, — dat u een beroemd dichter bent. Neemt u het mij niet kwalijk, maar ik ben in die dingen een volslagen leek. Vroeger hebben wij op school Hugo en Lamartine gelezen, maar dat is al zo lang geleden, dat ik ook dat vergeten ben... Toch is het voor mij een grote eer, met een echte dichter te spreken.

Nivelles glimlachte:

— Ik zal u mijn „Masker van Circe” ten geschenke geven, ik heb nog een genummerd exemplaar op Japans papier. Dat boek heeft mijn roem gevestigd, maar mij bevalt het niet. Ik schrijf nu anders...

Duplais keek hem verrukt aan. Zij dronken een tweede glas, een derde. Nivelles, die in lang niet gedronken had, kreeg een rose gelaatskleur en fleurde op. Duplais verzocht:

— Het zou voor mij een grote eer zijn, als u mij een van uw gedichten zou willen voordragen.

Nivelles had zijn nieuwe verzen nog niemand getoond. Hij glimlachte ironisch: deze man was de ideale lezer, zijn hoofd zat niet vol waanpoëzie. Hugo en Lamartine was hij al lang vergeten, hij dacht slechts aan ladingen, opgehouden waren en aangegeven waarden. Zo iemand moest door de opwindende van de kindertijd geroerd worden. En Nivelles zei:

— Goed, ik zal u een klein gedicht voordragen. Het drukt de geestdrift uit van de ziel, die haar bevrijding voelt naderen. U moet niet trachten de betekenis der woorden te begrijpen: alle woorden heb ik zelf gevormd. Laat u zich slechts geheel door de kracht der emoties meeslepen.

Met de gebarsten stem van een oud man declameerde hij:

Artelé nali blon débé
Moumou abélan abélo catalá
Moumou atélo
Géar dor maro.

Duplais was ontsteld: de man is gek... Waarom hebben ze mij er zo een op mijn dak gestuurd? Hij kan wel iemand wurgen. Hij heeft ook de handen van een moordenaar...

Toen Nivelle zweeg, bedankte Duplais hem haastig:

— Prachtig! . . . Je voelt eruit, dat u heel wat hebt doorgemaakt. Het is eenvoudig jammer, dat wij in zulke tijden leven! . . . Denkt u misschien, dat ik een rustig mens ben? Ik ben ook op van de zenuwen, bij het minste of geringste weigeren mijn benen dienst . . .

Hij riep de kellner en bedankte Nivelle nogmaals:

— Ik ben werkelijk zeer vereerd! . . . U moet mij nu verontschuldigen — ik heb mijn schoonmoeder beloofd bij haar te komen dineren, zij is vandaag jarig.

Nivelle ging naar het goedkope restaurant, waar hij gewoonlijk de maaltijd gebruikte; hij moest diët houden en at verveeld groentepurze. Rondom zaten eenzame, trieste mensen, zij lazen de krant, gaapten, tikten met het mes tegen het glas om de slaperige, sombere kellners te waarschuwen. Nivelle dacht: ik heb niet goed geleefd, dit is de vergelding. Mijn muze kan niet omhoogvliegen, zij kruipt onder de tafeltjes en een Duplais kan haar met de neus van zijn schoen wegtrappen . . . Plotseling glimlachte hij: er viel niets te betreuren, weldra zou de bom vallen, en op het douanekantoor, en op de stad, en op de wereld; dan bleef er niets over dan blauw stof, de aether, de chaos.

21

Hoewel Roberts Low gezegd had, dat de zaken goed gingen, vond hijzelf, dat zij slecht gingen: het bewustzijn niet slechts van de doorsnee-Amerikaan, maar ook van de politici blijft bij het wereldgebeuren ten achter. De oorlogsvoorbereidingen hebben gunstige materiële verhoudingen geschapen: millioenen mensen hebben maar één wens: dat de „koude oorlog” eeuwig voortduurt. Zij zijn even bang voor vrede als voor werkelijke oorlog. Niemand wil de verantwoording op zich nemen voor maatregelen, waaraan nieuwe offers verbonden zijn. De president kan onmogelijk tot een besluit komen: hij is bang voor de republikeinen, bang voor de roden, bang voor schandalen. De toekomstige historicus zal met verbazing vaststellen, dat in de jaren, waarin het lot van Amerika op het spel stond, het land geregeerd werd door slappe, koppige, kortzichtige mensen, die door intriganten, grote zakenlieden en kleine politicasters omringd waren. De republikeinen stellen grote verwachtingen in Mac-Arthur, maar dat is een eierzuchtig despoot, die zich al de keizer van Azië waant. Ieder ogenblik kan hij een locale oorlog in Korea of China beginnen. De roden wachten erop: het komt in hun kraam te pas, onze krachten te versnipperen en onze aandacht van de grote lijn af te leiden. Het is logisch, dat de ontevredenheid in de geallieerde landen groeit. Wij

hebben de mond al te vol over het Europese leger en geven toe, dat wij op anderen rekenen. De demagogen stellen schier dagelijks voor, de hulp aan de bondgenoten te verminderen, zij appelleren aan de domheid der belastingbetalers, die hun geld niet voor Europa wensen uit te geven en niet inzien, dat zij dit geld alleen dank zij Europa verdiend hebben. De beweging der „vredesvrienden” heeft de Europeanen het hoofd op hol gebracht. Ten onrechte hebben wij gelachen om de duif van Picasso, om de redevoeringen van Joliot—Curie of Dumas, om het verzamelen van handtekeningen. De roden hebben zich de beste psychologen getoond. Europa heeft bij de oorlogsvoorbereidingen niets te winnen, doch slechts te verliezen. Bovendien weten de Europeanen maar al te goed, wat oorlog betekent. De roden zijn erin geslaagd onder het appèl van Stockholm de handtekeningen te verzamelen van fatsoenlijke mensen, die in de kapitalistische maatschappij willen leven, maar niet sterven. Ook bij ons wordt er openlijk propaganda voor de vrede gemaakt. Hoe meer de mensen aan de oorlogsvoorbereiding verdienen, hoe meer zij de catastrofe vrezen. En hoe bestrijden wij de propaganda der roden? Wij jagen de kleine burgerij angst aan. Waarom moeten de schoolkinderen onder de banken kruipen, zogenaamd om voor de atoombom te schuilen? Dat lijkt op provocatie. Kan men zich dan verwonderen, wanneer de ontstelde ouders verklaren, dat men met Moskou tot overeenstemming moet komen? Dat Beandle een onderaards huis bouwt, komt, doordat wij teveel reclame voor de bom der roden gemaakt hebben. Low was weliswaar ziek, maar zonder die krankzinnige paniek zou hij nog vijf of tien jaar geleefd hebben. Ik betreur hem niet: hij was een kortzichtige, schreeuwerige zuiderling, ik ben altijd van mening geweest, dat het niet op hem aankwam, maar op zijn geld. De kranten hebben echter niet slechts een Low of een Beandle de stuipen op het lijf gejaagd, ze hebben de hele natie bang gemaakt. Wij dienen de mensen gerust te stellen, hun te zeggen, dat wij sterker zijn dan Rusland, dat ondanks de moeilijkheden de overwinning verzekerd is. In plaats daarvan zaaien wij paniek of zeggen, dat alles nog wel goed zal aflopen, dat er geen oorlog komt. Dan verliezen de mensen de moed, trekken zich aan de huiselijke haard terug, maken dollars en keesteren geen belangstelling meer voor hetgeen er aan de andere kant van de Atlantische plas gebeurt. Wij vloeken op de roden, maar kunnen er niet toe komen radicale maatregelen te nemen. Zeker, er zijn in Amerika niet zo bar veel communisten, maar het zijn energieke mensen en, wat het voornaamste is, zij gaan met hart en ziel in hun idee op. Als wij hen niet kunnen ombrengen, moeten ze achter slot en grendel gezet worden. Met de grootste moeite hebben wij de priesters van Nemesis ertoe kunnen bewegen, de elf communisten een proces aan te doen. De communisten zullen het gerecht in een meeting veranderen; zelfs wanneer men hen tot een paar jaar gevangenisstraf veroordeelt, zullen zij er bij winnen. De „Commissie voor onderzoek naar onamerikaanse activi-

teit" houdt zich met futiliteiten onledig: zij verhoort filmsterren uit Hollywood en publiceert verslagen, die ons in een allerongunstigst daglicht stellen. In plaats van de jacht op communisten aan het Federale Bureau over te laten, houden kindse senatoren disputen over scenario's. Harriman heeft gezegd, dat onze politiek ten opzichte van Rusland „onlogisch" is. Maar hebben wij wel een bepaalde politiek ten opzichte van Rusland? Wij doen net zo als de hond, die luid blaft, maar niet durft bijten. Hoe vaak heeft kolonel Donovan in zijn memoranda niet verklaard, dat het nodig is uit Oost-Europa afkomstige mensen te organiseren, vliegende groepen op te richten, op grote schaal tot gewelddadige verkenning over te gaan — niet toevallig, maar weldoordacht, georganiseerd moorden te plegen, maar alles stuit af op de letter der wet: de president is bang, de bureaucraten stellen ontwerpen voor halve maatregelen op. Wat is „Transoc" of „Pax"? Particuliere ondernemingen, een druppel op een gloeiende plaat. Het is tijd, eindelijk met dat kleinzielige gedoe op te houden, de strijd tegen de roden is toch niet de zaak van Low of Bernson, zelfs niet van mij: tegen de roden strijdt de staat. Het ongeluk is, dat wij de „hersentrust", waarover zoveel geschreven is, helemaal niet bezitten. Wij hebben technische middelen, wij hebben geld, wij hebben dappere kerels, maar het hoofd ontbreekt...

De telefoon stoorde Roberts in zijn overpeinzingen: professor Hennessey zei, dat hij de kolonel morgen ter beschikking stond. Het zou het beste zijn, wanneer Roberts om vijf uur een kopje thee bij hem kwam drinken. Hij zou professor Bogart ook uitnodigen, die uit Princeton moest overkomen.

Roberts liep reeds lang met het plan rond, geleerden van formaat bij de oorlogsvoorbereidingen te betrekken. Zeker, die Bogart werkt uitstekend aan de vervolmaking van de atoombom, hij is een groot natuurkundige en een goed Amerikaan. Maar heeft hij ook maar iets gedaan voor de morele mobilisatie van het land? Tegenover de propaganda der roden moeten wij onze propaganda stellen. Het is niet voldoende, professor Mickley eruit te gooien: hij is nu, met de doornkroon van de martelaar op het hoofd, nog gevaarlijker. Wij moeten ons van de actieve steun van de coryfeeën der wetenschap verzekeren. Zij kunnen invloed op de studenten, onze soldaten van morgen, oefenen. Zo'n professor Adams kan toch waarachtig de propaganda der „vredesvrienden" eerder ontmaskeren dan Bill Coster! Naar mensen als Adams luistert men ook in Europa. Wij laten ons in Engeland of in Frankrijk te dikwijls in uniform zien, zenden er tactloze diplomaten, gewetenloze zakenlieden en teugelloze journalisten heen, terwijl wij over mensen met een geweldige autoriteit beschikken. Zij zwijgen, omdat niemand hun verzoekt iets te zeggen. Indien het ons gelukt grote geleerden op een conferentie bijeen te brengen en hen te verenigen, zal dat zowel bij ons als in Europa een grote rol spelen.

De volgende dag overlegden Roberts, Hennessey en Bogart, hoe het optreden der geleerden georganiseerd diende te worden. In de uitnodiging hoefde op het politieke karakter der conferentie geen nadruk te vallen: sommigen zouden zich daardoor laten afschrikken. Op de conferentie moest zoveel mogelijk over Amerika's vredelievendheid gesproken worden. Wij moeten de individuele vrijheid en civilisatie tegen het totalitaire regime beschermen. Daarna moest de vergadering zich tot de ganse denkende mensheid richten met een manifest, dat de rode propaganda en in het bijzonder het appèl van Stockholm ontmaskerde.

— De leidende figuur kan professor Reiner zijn, — zei Hennessey. — Hij is een groot physicus en algemeen bekend. In tegenstelling tot zijn collega's, die ook aan de splitsing van de atoomkern werken, is hij ons uitstekend gezind. Professor Bogart kan bevestigen, dat onze natuurkundigen de kluts kwijt zijn. Hoe paradoxaal het ook moge klinken, velen van hen zijn geneigd het verbod van de atombom te eisen. Met Reiner is het anders gesteld. Toen wij de laatste maal met hem spraken, zei hij mij, dat de proefnemingen met de nieuwe bom beter niet op de geiten van Bikini, maar op de inwoners van Moskou verricht konden worden.

Professor Bogart wierp tegen:

— Reiner is ongetwijfeld een begaafd physicus. Hij haat de roden, dat strekt hem tot eer. Maar de wetenschapsmensen kennen hem als een zakenman. Voor geld is hij tot alles bereid. Onlangs heeft hij verklaard, dat het huis, dat Beandle heeft laten bouwen, voor irradiatie gevrijwaard is. U zult het met mij eens zijn, dat zo iets een marktschreeuwer waardig is, maar niet een groot geleerde. De studenten drijven de spot met zijn schraapzucht. En in Europa is hij volkomen onbekend. Nee, als het om autoriteit gaat, kunnen wij niemand anders dan Adams vinden. Einstein zal in geen geval zijn medewerking geven, hij is van top tot teen Europeaan, in zijn hart sympatiseert hij met de roden; ik zal al blij zijn, wanneer hij het appèl van Stockholm niet ondertekent. Wat Adams betreft, ik ben er van overtuigd, dat hij komt. Ik weet weliswaar, dat zijn vak nauw begrensd is, maar iedereen kent zijn naam. Hij heeft Amerika op talrijke internationale congressen vertegenwoordigd en meer dan eens over de missie van de wetenschap geschreven. De studenten hebben respect voor hem...

Hennessey trachtte dit te bestrijden:

— Adams is een man van het verleden. Hij zit vol vooroordelen. Zijn hele leven heeft hij in zijn studeerkamer doorgebracht, hij heeft geen begrip voor de dynamiek van onze tijd. Toen Dumas hier kwam, heeft hij te zijner ere een receptie gehouden. Ik heb het hem afgeraden, maar hij is een oude stijfkop. Ik vertrouw hem niet.

— U doet hem onrecht, — zei Roberts. — Adams heeft Dumas ontvangen, maar toen deze een poging deed om voor de roden op te komen, heeft hij hem op zijn nummer gezet, dat hebt u mij zelf gezegd. Een jaar

of drie geleden is Adams met een pacifistische declaratie voor de dag gekomen — niemand zal dus kunnen beweren, dat hij een bord voor zijn hoofd heeft. Ik ben het volkomen met professor Bogart eens: zonder Adams kunnen wij niet veel bereiken. Natuurlijk mogen wij niet van hem eisen, dat hij het initiatief neemt, dat is niets voor hem. Als hij niet wil, hoeft hij op de conferentie geen rede te houden. Maar onder het manifest moet zijn handtekening de eerste zijn. Dat zal, om van ons land nog maar te zwijgen, in Engeland en in Frankrijk een reusachtige indruk maken.

— Maar wie kan Adams ertoe bewegen de conferentie bij te wonen?

— vroeg Bogart.

Hennessey antwoordde:

— Naar Haynes zou hij wel luisteren, maar ik weet niet, of Haynes zal komen. Hij is Adams' dubbelganger: nobele woorden en zo gevoelig als mimosa. Temeer waar hij in Moskou geweest is... Naar Bart zal Adams niet luisteren. Over mijzelf praat ik niet eens... Volgens mij is de geschiktste persoon Cramer. Adams is met hem bevriend. Cramer spreekt nooit over politiek, maar ik weet, dat hij een aanhanger van Morgan is en na de Moskouse „discussie” over de roden verontwaardigd was. Morgen zal ik met hem spreken.

Cramer hoorde Hennessey aan en fronste toen zijn voorhoofd:

— Ik houd niet van vergaderingen... Hoe moet ik weten, welk systeem het beste is — het onze of het Russische? En dat interesseert mij ook niet. Ik vind, dat ons programma zo geformuleerd kan worden: vrede, vrijheid en onafhankelijkheid der wetenschap, ontwikkeling der wederzijdse culturele betrekkingen tussen de verschillende naties.

Hennessey glimlachte:

— U hebt precies dat genoemd, wat wij willen verkondigen. In de eerste plaats vrede, en dat betekent een UNO, waar alle besluiten bij meerderheid van stemmen genomen worden, het vetorecht is een verheerlijking der brute kracht; men mag zijn eigen regime niet aan anderen opdringen — denkt u maar eens aan het lot van Praag, de productie van atoomenergie moet in handen van een internationaal orgaan gelegd worden. Ten tweede: vrijheid der wetenschap — alle pogingen een hypothese onfeilbaar te verklaren zijn ontoelaatbaar; dit heeft men in Moskou gedaan bij de behandeling van de problemen, die op uw terrein liggen. Ten derde: vrijheid der wetenschappelijke informatie, wij zijn tegen het „ijzeren gordijn”.

Cramer zei:

— Wel, dan zal ik komen. Maar voor professor Adams sta ik niet in. Ik zal hem zeggen, dat ik het er persoonlijk mee eens ben, ik zal uw woorden over de vrijheid der wetenschappelijke discussie herhalen — dat stemt ook overeen met zijn gedachten, maar als hij weigert, wil ik niet aandringen, zijn vriendschap is mij meer waard dan al uw bedoelingen.

Professor Adams bleek uit de stad te zijn: hij was met vakantie aan de kust. Cramer belde hem op en bracht hem in het kort van de conferentie op de hoogte.

— Politiek? — vroeg Adams.

— Nee, vraagstukken van de vrede en de vrijheid van het wetenschappelijke denken.

— Ik zal erover denken, — antwoordde Adams en hing de hoorn op.

Nog voor kort was Adams overtuigd van de vredelievendheid van al zijn landgenoten; hij was van mening, dat zelfs kolonel Roberts ondanks al zijn hartstocht voor politiek ernaar streefde, een catastrofe te voorkomen. Adams zei tot zichzelf: wij hebben een heleboel fouten, wij zitten vol vooroordelen, de dollarcultus is bij ons wel de meest verbreide godsdienst. Maar niemand kan de Amerikanen oorlogzuchtigheid verwijten. In Europa is elke jongen dol op militaire muziek, uniformen en parades. Maar wij zijn een land van farmers, arbeiders en handelaren. Men kan ons zakenlui noemen, maar geen veroveraars. De communisten hebben de zin voor humor verloren: zij trachten de gewone man, die in bretels gehandeld heeft en nu over de staatsbalans zwoegt, als een Napoleon of Hitler voor te stellen.

Nochtans rees er geleidelijk twijfel bij de professor.

Reiner had tegenover verslaggevers verklaard: „Met de Russen zal veel beter te praten vallen, wanneer zij eenmaal een stuk of tien van onze bommetjes op hun kop gekregen hebben.” Toen sommige politici van het slag van een Low of MacMahon zo spraken, verklaarde ik hun woorden uit gebrek aan inzicht. Maar Reiner weet beter dan alle anderen, wat de atoombom voor een ding is. Ik heb hem een paar maal ontmoet, hij maakt de indruk van een cynisch, maar bedachtzaam man. Wat heeft dit dan te betekenen?

Adams' dochter kwam ontdaan de kamer binnen: tijdens een proefalarm had men Joe een herkenningsteken aan zijn arm gebonden. Opgevoonden vertelde de jongen: „Wij gooien binnenkort een bom op de roden, en zij op ons, maar wij hebben vijftigmaal zoveel bommen, wij maken ze allemaal af! Opa, als ik gedood word, zullen ze het u zeggen, want ik heb nu een nummer.” Adams zei verontwaardigd tot zijn kleinzoon: „Dat zijn domme spelletjes, jij bent geen soldaat, jij bent pas acht jaar.”

Hij begon aandachtig de kranten te lezen; elke dag weer stonden zij vol over de op handen zijnde oorlog, over de waterstofbom, over de verwoesting van hele landen. Adams vond dit alles beledigend. Op een dag zei hij tegen professor Bart: „Vindt u niet, dat zulke leuzen de lucht met gevaarlijke miasmen besmetten?” Professor Bart antwoordde: „De enige manier om de atmosfeer te zuiveren is met de roden af te rekenen. Ik vind het zonde van onze jongens, en ik hoop, dat wij ons doel met louter bommen kunnen bereiken, zoals in Japan.”

Adams las in een tijdschrift een beschrijving van de laatste uren van Hiroshima. Wie zou er niet huiveren bij de gedachte, dat zich dat kon herhalen! ... De professor vroeg zijn assistent Humbling, of hij die reportage gelezen had. Humbling antwoordde: „Natuurlijk. Heel levendig geschreven. Maar wij zijn nu al weer een stap verder — de nieuwe bom is veel effectiever. Ik ben benieuwd, wanneer ze die dingen eindelijk eens op Moskou laten vallen ...”

Voor de oorlog had Adams dikwijls Engeland, Frankrijk en Italië bezocht; hij was daar vol bewondering voor de oude kunst geweest, had er met interessante mensen gesproken, maar had niettemin naar Amerika terugverlangd. Het scheen hem, dat in Europa zowel de natuur als de mensen kleiner waren. Nu Adams echter in de krant las, dat andere volken de Amerikaanse levenswijze moesten overnemen, fronste hij het voorhoofd; hij moest aan het ceremoniële Cambridge, professor Dumas en de rumoerige Italiaanse menigte denken. Men kan de Europeanen toch niet dwingen op onze wijze te leven ... Hitler had van de superioriteit der Duitsers gesproken, en toen was iedereen daar verontwaardigd over. Ook professor Bart ...

Bijzonder grote indruk maakte het voorval met professor Mickley op Adams. Zeker, Mickley was naïef: hij geloofde, dat de communisten de vrede verdedigden. Maar hij was een voortreffelijk scheikundige en een door en door fatsoenlijk mens. Hij was trouwens geen communist geworden. Toen Dumas uitgewezen werd, zei Mickley: „Ik ben het in vele opzichten niet met hem eens, maar hij is een groot geleerde en een nobele figuur. Wat men met hem gedaan heeft, is onwaardig ...” Adams had toen niet geprotesteerd. Hij had zich over Dumas geërgerd: hoe kon een geleerde van dat formaat zich met politieke propaganda afgeven? Maar nog meer had hij zich geërgerd over de mensen, die een der grootste anthropologen als een vagebond durfden uitwijzen. Mickley had het recht de vergaderingen der roden te bezoeken, als hij dat leuk vond. De kranten beweren, dat wij de vrijheid verdedigen tegen een regime van tirannie en willekeur. Waarom heeft men dan professor Mickley voor een of andere commissie gedaagd, hem krankzinnige vragen gesteld en hem zijn leerstoel ontnomen? Is dat dan geen willekeur?

De president zegt, dat de atoombom onze democratische vrijheden beschermt. Maar wat is er van die vrijheden over? Ik verwerp het communistische bewind juist daarom, dat ik op meningsvrijheid gesteld ben. Maar wat is het voor vrijheid, wanneer men mensen veroordeelt, alleen omdat zij communist zijn ...

Deze en vele andere gedachten gingen Adams door het hoofd in deze hete, helle Meidagen, die rumoerden van onweer, stortregens en innerlijke opwindung. Soms hield de professor zich voor ouderwets; hij was vierenzestig jaar, in andere ideeën opgegroeid. Maar dan sprak hij zichzelf tegen: is de atoombom dan soms een idee? Zeker, Reiner of Bart zijn

jonger dan ik, maar fortuinzoekers bestonden er honderd jaar geleden ook, en egoïsme kun je niet als wereldbeschouwing opvatten.

Adams weifelde: moet ik naar de conferentie van geleerden toegaan? Natuurlijk komen Reiner, Bart en Grey, mensen, die gewoon zijn met hun geweten handel te drijven. Misschien is het allemaal wel door Roberts op touw gezet. Ik vertrouw hem niet meer. Hij heeft bij hoog en laag verzekerd, dat die Russische jurist een stad in de lucht wou laten vliegen en dat men een instructie bij hem gevonden had. Maar een halfjaar later is hij wegens gebrek aan bewijs vrijgelaten. Toen ik Roberts vroeg, wat dat betekende, leidde hij het gesprek op een ander onderwerp. Het is een spel, en ze spelen nog vals ook!... Ja, maar er zullen ook anderen komen. Cramer zei, dat professor Godwin er ook zal zijn, en hij is niet alleen een eminent wiskundige, hij is een waar mens, ik heb van de herfst met hem gesproken, hij lijdt eronder, dat de morele waarden met voeten getreden worden. Misschien komt professor Potiers ook. Ik mag mij niet afzijdig houden.

Aan de conferentie namen meer dan veertig personen deel: hier waren beroemde geleerden — Adams, Godwin, Richardson; er waren ook mensen, die Adams bij zichzelf „de periferie der wetenschap” noemde. Alles deed aan een wetenschappelijk referaat denken: de zaal met het borstbeeld van Franklin, de op fluisterton gevoerde gesprekken, de mappen op de lange tafel.

Als eerste voerde professor Bogart het woord. Hij sprak omstandig over het gevaar van een oorlog, de plicht der geleerden, de zaak van de vrede te verdedigen; hij zei, dat „de levensweg van Adams het beste bewijs voor de zuiverheid en de menselijkheid der Amerikaanse wetenschap” was; aan het slot van zijn rede verklaarde hij: „De door de communisten georganiseerde vredespropaganda is camouflage, de roden willen verwarring zaaien in de landen der Westerse cultuur om deze des te gemakkelijker te kunnen veroveren.” Na hem betrad de physicus Grey het spreekgestoelte. Hij zei: „De vooruitgang en het rode dogmatisme zijn met elkaar in een duel gewikkeld. De meest verschillende filosofische systemen, het morganisme, het existentialisme, de leer van Freud, de analyse der aesthetische evolutie, ja zelfs de wetenschappelijke arbeidsorganisatie of de paedologie — dit alles wordt in de landen der communistische dictatuur vervolgd. Indien wij onze vrijheden niet verdedigen, zullen wij morgen over onze vermeende dwalingen berouw moeten tonen, op bevel van diverse comités wetenschappelijke concepties moeten aanvaarden of verwerpen, — kortom, dan kunnen wij het meest elementaire begrip van het onafhankelijke denken vaarwel zeggen.” Professor Grey werd afgelost door Hennessey, die eveneens sprak over de betekenis der vrije discussie, over uitwisseling van ervaring en reizen naar het buitenland, en daarna overging op wat Adams „politiek” noemde. „De enige macht, die in staat is de roden een halt toe te roepen, is ons land. Zeker,

wij zijn voor de vrede, maar ni
munisten zijn tegen atoomwape
niet in verfijnde techniek ligt.
gepraat over de vernietiging
lokken. Het is onze plicht de
duidelijk te maken, dat de atoc
kinderen beschermen. Wij moet
opstellen, dat gericht is tegen
waarvoor de roden thans hand
zeggen, dat wij voor vrede, vrij
zijn. Wij zijn niet van plan afs
is de communisten te intimidere
ons manifest verzamelen, maar
dachten bij ons aansluiten: zij z
geesten der mensheid onderteke
Adams, die wij ons gelukkig pri

Adams had eigenlijk niet als
dat hij na de rede van Hennes
was hij opgewonden, dronk w
de gezichten voor hem, alsof hi
mensen, die gewend waren aa
karakter der conferentie aansto

— Professor Hennessey is e
Adams zijn rede. — Ik ben h
gaande de opgravingen uit het
is ongetwijfeld van grote waarc
zijn hartstocht voor de politiel
waarvan wij eerlijk gezegd nie
studenten. Ik kom er openlijk v
een volslagen leek ben. Misscl
tisch, dat weet ik niet — ik be
kijf, dat de Russen anders leve
heeft bezocht zent dat de or

hebben. Uiteraard is het behoud van de vrede de meest essentiële kwestie, dat ben ik met u eens. Ik weet niet, wie schuldig is aan de ontstane toestand — de Russen of wij, misschien dragen beide partijen schuld, zoals dikwijls het geval is bij conflicten. Het valt ons zwaar dit te beoordelen, niemand van ons wordt immers in de geheimen der handeling ingewijd. Professor Hennessey handelt echter in hoge mate ondoordacht, wanneer hij de atoombom in bescherming neemt. Toen ik de beschrijving van het einde van Hiroshima las, huiverde ik. Zelfs indien de Russen de schuldigen zijn, mag men hen niet met een dergelijke straf dreigen. Dat is onmenselijk, mijne heren, ik kan er geen andere woorden voor vinden. Enige dagen geleden heb ik een brief van professor Dumas gekregen. Tijdens zijn verblijf hier heeft de politiek onze betrekkingen vertroebeld. Zoals u weet, is hij communist, en ik koester voor dergelijke opvattingen niet de minste sympathie. Niettemin moet ik zeggen, dat de uitwijzing van professor Dumas uit ons land een onwaardige daad was. Dat ik tot heden hierover gezwezen heb, komt slechts, doordat ik niet bij politieke twisten betrokken wenste te worden. Maar ik zie, dat hier gesproken wordt over onderwerpen, die met wetenschap niets te maken hebben; professor Hennessey heeft zelfs de kwestie opgeworpen van mijn handtekening onder een document, dat een uitgesproken politiek karakter draagt. Onder deze omstandigheden ben ik genoopt te zeggen, dat de uitwijzing van professor Dumas een smet heeft geworpen op ons land en onze wetenschap. Professor Dumas heeft mij de tekst van een tegen de atoombom gerichte oproep gestuurd en mij voorgesteld hem te ondertekenen. Met de mij toegezonden tekst stem ik volkomen in, en ik kan mij volstrekt niet voorstellen, dat een fatsoenlijk mens toepassing van de atoombom zou goedkeuren. Weliswaar heeft professor Hennessey zo gesproken, dat zijn woorden als een verdediging van de atoombom uitgelegd kunnen worden, maar ik hoop, dat hij dat in het vuur van zijn pleidooi gezegd heeft, zoals ik ook hoop, dat de woorden van professor Reiner door de verslaggevers verminkt zijn. Ik heb maar één bezwaar tegen de tekst, die professor Dumas mij gezonden heeft, — namelijk de handtekeningen, die eronder staan; deze zijn vrijwel allemaal van mensen, die er communistische opvattingen op nahouden. Daarom en alleen daarom heb ik besloten het appèl van Stockholm niet te tekenen. Maar na de rede van professor Hennessey moet ik zeggen, dat ik een aanhanger van het volledige verbod van atoombommen ben. Ik zal hierover aan een der New-Yorkse dagbladen schrijven. Het is mogelijk, dat enkele collega's zich bij mijn woorden zullen aansluiten. Niemand zal kunnen beweren, dat wij de propaganda der communisten ondersteunen.

Professor Godwin stond op:

— Ik ben het volkomen met professor Adams eens, wij moeten tegen de atoombom optreden zonder onze handtekeningen met die van de communisten te mengen.

Professor Reiner protesteerde verontwaardigd:

— U zult de Russen een onschatbare dienst bewijzen. U eist het verbod van juist dat wapen, dat gunstig voor ons en ongunstig voor hen is.

Adams antwoordde:

— Het kan mij niet schelen, voor wie de atoombom gunstig is. Ik weet, dat zij noodlottig is voor de civilisatie en onaanvaardbaar voor het geweten van elk van ons.

Professor Richardson merkte op, dat hij persoonlijk niet van plan was iets te ondertekenen, dat de zitting hem te lang duurde, dat hij zijn gezondheid in acht moest nemen en daarom de aanwezigen verzocht hem te verontschuldigen, daar hij thans moest gaan.

Professor Hennessey slaagde erin, onder zijn manifest de handtekeningen van achtentwintig aanwezigen te verzamelen.

Adams ging te voet naar huis: hij had hoofdpijn en wilde een luchtje scheppen. Hij keek naar de verlichte vensters der hoge huizen en zijn hart kromp ineen van medelijden: moeten dan allen werkelijk omkomen — mijn kleinzoon, evengoed als de Russische kinderen of een kwajongen in Napels? Wat is dat afschuwelijk! ... Professor Hennessey is geen geleerde van aard, hij zou een politicus kunnen zijn. Maar Godwin is, zoals ik al dacht, een waarachtig mens ... Morgenochtend ga ik aan mijn werk en vergeet deze nachtmerrie ...

De volgende morgen schreef hij professor Dumas en verklaarde, waarom hij het appèl van Stockholm niet kon tekenen; tevens zond hij hem de tekst, die hij samen met de professoren Godwin en Cramer had opgesteld: „Wij achten het nodig te verklaren, dat wij aanhangers van een categorisch verbod der atoombommen zijn en alle mensen begroeten, die er uit menslievende overwegingen op staan, dat de toepassing van de atoombom als een misdaad wordt verklaard.”

Roberts was woedend: Hennessey was natuurlijk tactloos opgetreden, hij was zoals altijd over de schreef gegaan en had Adams tegen zich in het harnas gejaagd. Daarna overwoog Roberts: nee, de zaak is ernstiger — Adams is voor de propaganda der roden bezweken. Dat is een vreselijk gift. Het is eindelijk tijd uit te scheiden met verstoppertje spelen! Er moeten tegen de roden zulke maatregelen genomen worden, dat de weifelaars terdege de schrik te pakken krijgen. Het valt natuurlijk niet mee, Adams bang te maken: hij is oud, en hij heeft een te grote naam. Maar voor de jongere, kleinere mensen dienen voorbeelden gesteld te worden ... Wij hoeven slechts een tienduizend roden in de bak te stoppen — en alles zal gesmeerd gaan. Wanneer zullen onze machthebbers eindelijk inzien, dat de tijd van preken ten einde is en de tijd van handelen aanbreekt?

Nog nooit had Adams zo scherp zijn eenzaamheid gevoeld als in de dagen, die op de conferentie der geleerden volgden. Hij ontmoette allerlei mensen, onderhield zich met hen, maar hij vond geen steun. Professor Haynes zei tot hem:

— Over het algemeen ben ik het met u eens, maar in uw plaats zou ik mij op de achtergrond gehouden hebben... Tegen uw zin bent u nu in het politieke spel verzeild geraakt.

Cramer zei tegen Adams:

— U moet niet denken, dat deze muis geen staartje heeft... U durven zij voorlopig niets te doen, maar mij hebben ze gisteren verhoord, ze beweren, dat ik met professor Mickley in verbinding sta...

Assistent Humbling bekende:

— Ik begrijp u niet, mijnheer Adams. Veel studenten vragen: „Veroordeelt professor Adams dan werkelijk de bom?...” Het is moeilijk tegen de stroom in te zwemmen...

Het gepraat, dat haar man zich bij de roden had aangesloten, kwam ook mevrouw Adams ter ore. Buiten zichzelf van opwinding vroeg zij:

— Is het waar, dat jij tegen de bom bent?

— Ja.

— Dus jij wilt, dat ze jou uit het instituut gooien, net als Mickley? En heb jij aan mij gedacht, en aan Jenny en Joe?

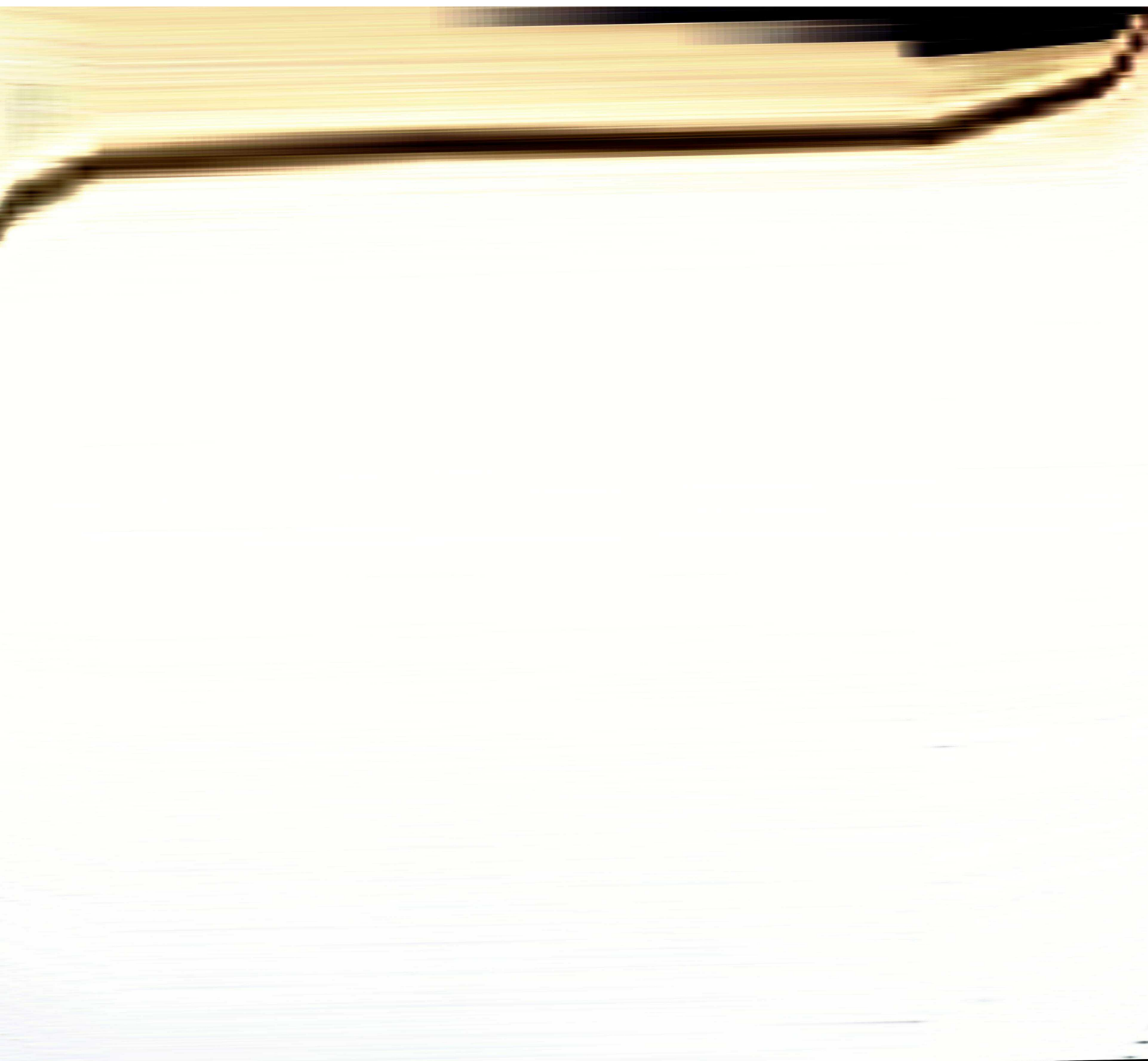
— Dat heb ik. Juist daarom ben ik tegen de bom. En laat mij nu met rust, ik ben aan het werk...

Toen zij weg was, ijsbeerde hij lange tijd door zijn grote kale studeerkamer en dacht na over zijn lot. Hij wilde zich iets herinneren, waaruit hij troost kon putten. Het leven, dat achter hem lag, scheen hem eindeloos lang en tegelijk onvervuld. Zeker, hij had zes boeken geschreven, waarvan er een waarschijnlijk blijvende waarde had. Hij had in de morfologische classificatie een en ander gewijzigd... Wat was er nog meer in zijn leven geweest? Misschien die avond in Napels: blauw lag de zee rondom hem, de schipper zong, en het scheen Adams, dat hij gelukkig was... Toen hij trouwde, dacht hij, dat hij verliefd was, maar later was hij aan zijn vrouw gewend geraakt. Zij irriteerde hem met haar overwegingen, kleingeestigheid en geroddel, maar hij begreep, dat ook dat met het leven meekwam. Somber dacht hij aan de kinderjaren van zijn dochter terug; het meisje was dikwijls ziek geweest, en hij was in die tijd juist zijn hoofdwerk aan het schrijven. Hij had eigenlijk de kans gemist om Jenny te verwennen. Nu had hij een kleinzoon; Adams wilde nu en dan met hem spelen, maar de jongen verveelde zich met de oude man, hij kwam een bonbon halen en liep dan gauw weer weg... Vrienden had Adams niet. Af en toe kwamen er collega's, die het over wetenschappelijke congressen, colleges en dissertaties hadden. Er was zo'n leegte... En toch was het einde niet ver meer. Vreemd, hoe ouder een mens wordt, des te meer verlangt hij naar warmte, deelneming en tederheid. Het is bitter te beseffen, dat je alleen staat, dat je vrouw en je vrienden je veroordelen...

Die avond ontving hij een kort telegram van professor Dumas: „Hartelijke groeten en een stevige handdruk.” Adams keek onwillekeurig naar zijn hand en glimlachte: hij voelde de warmte van die andere hand.

In anderhalf jaar waren er in het leven van Girstone allerlei veranderingen gekomen. Ook hijzelf was veranderd. Hij was geen broekje meer, toen hij Betty leerde kennen; maar wanneer Girstone eraan terugdacht, hoe hij met haar over biologie sprak, hoe hij de bijeenkomsten der aanhangers van een „wereldregering” of der Quakers bezocht, hoe hij verhalen uit het leven der visotters schreef en van een literaire carrière droomde, glimlachte hij ironisch: werkelijk, hij was met zijn tweeëndertig jaar nog steeds een schooljongen gebleven. Stellig was hem daarom ook het geluk ontglipt: in plaats van Betty over zijn gevoelens te spreken, vertelde hij haar de inhoud van verschillende romans, zweeg verlegen of nam een onverschillige houding aan. Hij werd geremd door het besef, dat Betty haar eigen leven had, haar man, de kunsthistoricus, haar woning, waar hij nooit geweest was, terwijl hij, Girstone, een mislukkeling was, zonder werk en ook zonder vooruitzichten. Hij verzuimde een afspraak, belde Betty toen niet op, hoewel hem dit grote moeite kostte, telefoneerde een maand later en vroeg met geveinsde onbezorgdheid: „Hoe maak je het?...” Zij antwoordde geprikkeld, zelfs afwijzend (misschien was het hem maar zo voorgekomen); hij belde vanuit een telefooncel in een apotheek, anderen maanden hem tot spoed; hij vroeg: „Hoor je mij?” Betty antwoordde droog. „Ja.” De pauzes waren ondraaglijk; hij legde plotse-ling de hoorn op de haak en glimlachte bitter: waartoe heeft zij mij nodig? Het is tijd, er een eind aan te maken!

Van de ochtend tot de avond zwierf hij rond, op zoek naar werk. Iedereen haastte zich ergens heen; aan de gevels der huizen flikkerden geraffineerde reclames; overal verdrongen zich mensen; liften suisten omhoog naar de veertigste verdieping, waar de kantoren gevestigd waren; schrijfmachines ratelden; buiten adem ondertekende men chèques, greep men naar dossiers en legde ze weer weg, draaide men telefoonnummers; meisjes kleedden in de etalages modepoppen van papier-maché aan, jongleerden met kopjes koffie, polijstten de violette nagels van de vrouw van een aluminiumkoning of een effectenmakelaar; ja, iedereen had werk, iedereen had haast; en in deze van koorts bevangen stad was voor Girstone geen plaats. Haastig, zelfs zonder zich moeite te geven zijn woorden te verstaan, antwoordde men hem overal: „Nee.” Hij maakte kennis met honger, de prikkelende lucht van eethuizen, rafels aan zijn broek en de afblaffingen van portiers, die de landloper van de hotelingangen verjoegen. Soms moest hij erom lachen: waar had het toe gediend, vijftien jaar lang te studeren, op de examens uit te leggen, waarin de waarde van de Codex Justinianus berustte en hoe het erfrecht in de staat Oregon geregeld was? Om later in kroegen de vensters te lappen of op straat pamfletten van een zwendelende veneroloog rond te delen!

zij sprake
bankwerke
een jaar o.
Hij leek e
werd hij d
tie de hoc
tegen de
Wipper n
teren. Allis

— Ik d
vereniging
hij altijd g
stikt in de
zij toegeve

De staki

Girstone

zijn kamera
hem ver we
geleden ha
nist worde
leefwijze w
toen in zijn
colleges of
rondom zich
tekent: tijde
roodharige
communiste
de waarzeg
zwarte tijde
werk: indie
te wachten;
van Mark]

herinneringen overgegeven, de oorlogsjaren opnieuw beleefd en lang getracht te begrijpen, waarom Smeadle Tsjechen had willen vermoorden, waarom MacHorn dat gewauwel in de krant geloofde, waarom er in het leven zo veel lompheid, geharrewar en wederzijdse krenkingen waren en zo weinig menselijke sympathie. Maar nu was het hem duidelijk: Smeadle was een fascist, schurken waren er bij de vleet, met hen moest men het vroeg of laat toch aan de stok krijgen, — niet op een dispuut, maar op straat. MacHorn was een ezel, die waren nog talrijker; zolang het leven hen niet met een knuppel op het hoofd slaat, zullen zij niet begrijpen, wat de oorzaak van hun trieste bestaan is, zullen zij geloven, dat Minajew steden in de lucht laat vliegen, dat men Smeadle een geheimzinnig vergift in de aderen gespoten heeft, dat de communisten hun horloges willen roven, zelfs dat in Moskou vrouwen op distributiekaarten verdeeld worden.

Soms dacht Girstone verbitterd terug aan de jaren, die hij over de boeken gebogen had doorgebracht: het was hem, of hij zijn halve leven weggegooid had. Maar wanneer hij met kameraden sprak of op bijeenkomsten het woord voerde, werden zijn gedachten onwillekeurig versterkt door schaduwen, die uit het verleden opdoemden: de boekenplanken kwamen tot leven. Allison zei: „Jij bent voor ons een vondst, wij hebben er niet alleen een man bijgekregen, maar ook een kop met hersens.” Girstone trok de aandacht van de leiders der plaatselijke partijorganisatie: het bleek, dat hij heel goed een artikeltje kon schrijven en op bijeenkomsten het woord voeren. Girstone wijdde zich met vuur aan zijn arbeid: hij streed tegen de leugenachtigheid, onrechtvaardigheid en harteloosheid, die hij niet slechts uit de boeken had leren kennen.

Hij zou gelukkig geweest zijn, had hij niet die ene, nog steeds niet geheelde wonde gehad: hij kon Betty niet vergeten. De liefde voor haar had hij uit zijn vroegere leven overgenomen; hoewel hij gewoonlijk levendig en beweeglijk was, scheen hij soms te verstarren; dan hoorde hij niet meer, wat er gezegd werd, en zag geen gezichten meer — voor hem was het een priëltje met de helle zonnestralen, de paarse anemonen en Betty's lichtgeopende mond. Je kunt alles doordenken, zei hij tot zichzelf, volgens plan uitstippelen en in orde maken, alleen het hart onttrekt zich eraan...

Hij zag Betty op een meeting. Hij hield juist een rede, toen hij haar ontwaarde — zij zat achter in de zaal. Bijna raakte hij de draad van zijn betoog kwijt, het kostte hem inspanning zijn rede tot het einde toe uit te spreken en hij liep dadelijk na afloop de zaal in. Betty was er echter niet meer. De ganse volgende dag dacht hij slechts aan haar; 's avonds belde hij haar op, een vrouwestem antwoordde: „U vergist u — die woont hier niet.” Hij had haar weer verloren, nadat hij haar teruggezien had, nadat hij besloten had alles te trotseren, haar op te bellen en haar om een afspraak te smeken. Zij is naar de meeting gekomen — zij is dus

altijd nog met ons... Hij glimlachte: zij was ook toen al communiste geweest, ik was het, die dwaalde. Zij heeft mij als eerste de ogen geopend — nog vóór de fabriek, vóór Allison. En nu heb ik haar mij laten ontglijpen, misschien voorgoed...

Drie weken later, op een vergadering der plaatselijke partijorganisatie, zag hij Betty weer. Hij ging dadelijk naar haar toe en drukte haar zonder iets te zeggen de hand. Zij fluisterde:

— Joe, als je wilt, gaan wij na de vergadering samen weg.

Hij knikte.

Er viel een lenteregen, en de voorbijgangers scholen in portieken, onder afdakken en in de metro. Maar zij liepen door de regen. Hij gaf haar een arm en voelde terstond, dat er niets veranderd was. Zij hadden elkaar anderhalf jaar geleden moeten ontmoeten, toen de demonstratie tegen Dumas plaatsvond; Girstone liep daarbij een paar knuppelslagen op en het rendez-vous ging niet door. En daarna?... Daarna hadden zij op elkander gewacht.

De overmatige vreugde belette hun te spreken. Zij liepen snel, maar niet uit angst voor de regen. Alles om hen heen blonk en klonk. Tegen elkaar gedrukt liepen zij door de langgerekte stad en bereikten tenslotte het huis, waar Girstone woonde. Zij liepen omhoog naar de norse, pijpenlaachtige kamer, die wel haast een gang leek, en deze kamer scheen hun nu zo heerlijk, dat zij bij het binnentreden van geluk verstarden.

Hij nam haar de regenjas af.

— Arme ziel, je bent doornat!...

Zij glimlachte. Hij vroeg nergens naar.

Het daagde. Zij keken elkaar aan, gelukkig, stil, en zwaar van een ongewone zielerust. Zij vertelde, hoe zij kort geleden aan zee was geweest; de meeuwen krijsten, en zij vond een kleine steen, die de vorm van een hart had. Hij herinnerde aan de bergpas, aan de hete wolk, en nam haar weer in zijn armen.

— Waarom heb jij mij niet dadelijk opgebeld — indertijd, in de herfst?...

— Ik weet het niet... En jij?... Je was op de meeting en verdween..

Zij glimlachten beiden beschaamd en gelukkig.

— Ik heb je dadelijk na de meeting gebeld, maar ik kreeg te horen, dat jij daar niet meer woont. Klopt dat?

— Ja. Ik woon hier ver vandaan, in de 16e straat.

Na een korte pauze vroeg zij:

— Wil je, dat ik hier kom wonen?

Alsof hij uit een droom ontwaakte, herinnerde hij zich: haar man, de kunsthistoricus, de woning, waarin hij nooit geweest was...

— En je man?...

— Ik heb al lang geen man meer. Ik ben kort na onze laatste ontmoeting van hem gescheiden. Toen ik begreep, dat ik van jou hield...

Het was allemaal moeilijk. Ik had geen geld. Mijn man wilde niets van een scheiding weten. Mijn vader schreef mij, dat ik hem te schande maakte... Ik dacht aldoor aan jou. Maar jij was er niet... Ik vond werk en huurde een klein kamertje... Joe, als jij wilt, breng ik nog vandaag mijn spullen hierheen. Ik zal op kantoor vragen, of ik wat vroeger weg mag...

— Op wat voor kantoor?...

— Ik werk op het kantoor van „Smiles and Bright”. Ze verkopen elektrische apparaten... Mijnheer Bright is volkomen kaal en lispelt, maar hij is de galantste man ter wereld. Hij heeft nog steeds de hoop niet opgegeven, mij voor zich in te nemen. Elke Zaterdag stelt hij mij voor, met hem naar de schouwburg te gaan enzovoort, en elke Zaterdag antwoord ik hem, dat ik hoofdpijn heb enzovoort. Smiles daarentegen bekijkt mij vol afschuw. Iemand heeft hem verklikt, dat ik communiste ben. Eergisteren zei hij tegen mij: „Ik raad u aan, tot inzicht te komen, voor het te laat is. Mij is verteld, dat uw vader een der beste ingenieurs bij „General Motors” is. Hij zal het wel niet erg prettig vinden, wanneer zijn dochter op de beklagdenbank komt te zitten.” Zie je, wat een geraffineerde stijl?...

Zij dacht een ogenblik na en begon toen met andere stem:

— Wat is alles in dat anderhalve jaar veranderd, lieve God, wat is het veranderd! Ik bedoel niet onze liefde, de liefde is gebleven, nee, de liefde is gegroeid. Maar wat is alles om ons heen veranderd! Weet je nog, toen hield men nog disputen, bestreed men elkaars opvattingen, waren er jonge mensen van goeden huize, die zeiden, dat zij „bijna communist” waren, zij maakten furore in de salons. Toen Anders zijn vagebonden naar het hotel bracht, waar Dumas logeerde, was iedereen verontwaardigd: zo'n groot geleerde, het kwam eigenlijk niet te pas. Zelfs Roberts gaf een interview, dat hij er niets mee te maken had. En ook ikzelf besepte toen de hoofdzaak niet, ik dacht, dat communist zijn slechts inhield, de gebeurtenissen te begrijpen en voor de juistheid van je ideeën op te komen. Maar nu weet ik, dat het betekent, elke dag, elke minuut te strijden. Zij bedekken hun ware gezicht niet langer en schreeuwen openlijk: „Vooruit, pak zel!” Jij hebt gezegd, dat je op een fabriek werkt, — jij komt nu dus minder met hen in aanraking. Maar ik zie ze voortdurend. Je kunt je niet voorstellen, hoe zij ons haten!... Ik heb je verteld, dat vader met mij gebroken heeft, toen ik van mijn man wegging. Maar mama schreef mij dikwijls, zij maakte zich ongerust, dat ik helemaal alleen leef. Maar een maand geleden heeft ze mij een vreselijke brief gestuurd, zij schrijft, dat zij er achter is gekomen, dat ik een rode ben, terwijl mijn broer vliegenier is: binnenkort komt er oorlog, — ik wil dus mijn eigen broer doden... Zij bereiden zich op de oorlog voor, dat voel je bij iedere stap...

— En of! Bij ons worden motoren voor zware bommenwerpers ge-

bouwd. Ingenieur Lindle zit aan één stuk te wikken en te wegen: Groenland, Moskou, Alaska, Siberië, Turkije, Bakoe... Ze bereiden zich voor, maar ik denk niet, dat ze ertoe zullen overgaan...

— Dat zouden ze niet, als ze de dingen maar konden overwegen en overleggen. Maar zij zijn hun verstand kwijt — van angst, van hebzucht, van woede, alles door elkaar... Weet je, Joe, wij zitten opgesloten in een ring van vuur, wij moeten hem doorbreken en de weg naar de mensen vinden. Er laten zich nog zovelen bedriegen!... Zij, die aan de touwtjes trekken, vrezen, dat de mensen het eindelijk kunnen gaan begrijpen. Daarom zijn ze begonnen met arrestaties... In het huis, waar ik werk, is een meisje gearresteerd, een typiste, ze wordt ervan beschuldigd, staatsgeheimen te hebben prijsgegeven, en zij werkte notabene op het kantoor van een parfumeriefirma, wat zal zij dan voor geheimen gekend hebben? Hoogstens dat zij wilde leven, en niet sterven... Er breekt nu een vreselijke tijd aan, Joe, nu moeten wij op alles voorbereid zijn — op de illegaliteit, op de gevangenis, misschien op de dood...

Een zonnestraal viel op de bovenste plank bij het plafond: er stonden oude boeken in leren banden op; de zonnestraal bracht ze tot leven, en de eerwaardige auteurs — Franklin en Paine, Irving en Melville — glimlachten als de lankmoedige getuigen van het onrustige geluk van vreemden. Het woord „dood” klonk zo onverwacht, dat Betty er zelf verbaasd over was. Girstone boog haar hoofd achterover en kustte haar.

— Nee, Betty, wij zullen leven. Zelfs als...

Hij maakte de zin niet af, en zij vroeg niet, wat hij wilde zeggen.

Zij gingen samen naar buiten en liepen snel naar de metro: Girstone woonde ver van zijn werk. De krantenverkopers zaten op stapels verse bladen, die nog naar drukinkt roken. Girstone las hardop de met enorme letters gedrukte kop:

„President zegt op persconferentie, dat hij energieke maatregelen tegen „vijfde colonne” goedkeurt. Federaal Bureau belooft komende weken het land van roden te zuiveren. Op de Chrysler-fabriek zijn een ingenieur en acht arbeiders gearresteerd; zij vormden de kern van een spionageorganisatie.”

Betty lachte:

— Zie je wel — ze willen niet, dat wij gelukkig zijn. Maar wij zullen gelukkig zijn — al was het alleen maar om hun dwars te zitten.

Mado had al vier huizen afgewerkt, zij stond nu voor het vijfde stil. Gisteren was het een goede dag geweest — zij had drieënveertig hand-

tekeningen verzameld. Vandaag had zij er pas zeventien... Het werd met de dag moeilijker: alle kranten schreven, dat het appèl van Stockholm een „manoeuvre der communisten”, een „truc van Moskou” was. Sommige pastoors hadden hun kerkgangers gezegd, dat de kerk de oproep verwierp. Bovendien waren de mensen de kluts kwijt geraakt door de berichten uit Korea — de kranten schreven: „agressie der roden”, „generale repetitie voor de verovering van West-Europa”. De vakantie stond voor de deur, velen zagen zich in gedachten reeds aan zee of buiten op het land en wilden niets van oorlog horen... Het hoeveelste huis was dit? Vandaag het vijfde. Maar wanneer je van het begin af rekende, misschien wel het honderdste...

Het huis nummer negen, waar Mado voor stond, was noch rijk noch arm te noemen. Het lag aan een kleine straat bij de Boulevard Pasteur; aan de ene kant verhief zich een pasgebouwd, comfortabel, wit huis, waarin welgestelde mensen woonden, aan de andere kant was een smoezelig hotel, waar alleenstaande kantoorbedienden, arme studenten en meisjes van lichte zeden huisden. Het huis nummer negen had eens als een solide huis gegolden, maar in de zestig of zeventig jaren van zijn bestaan was het afgetakeld: de voorgevel was doorgroefd met donkergrauwe rimpels; de treden van de smalle wenteltrap waren scheef uitgesleten.

In de portiersloge zag Mado de bleke, dikke conciërgenvrouw, maar zij vertelde haar niet, naar wie zij toeging: soms lieten de conciërges je niet binnen. Buiten hing een naamplaat: „Dr. Marais. Internist.” Als de conciërgenvrouw het mij vraagt, zeg ik, dat ik bij de dokter moet zijn.

Dokter Marais bewoonde een ruime flat gelijkvloers. Een dienstmeisje bracht Mado in de wachtkamer. Er waren overtrekken over de meubels. Op een tafeltje lagen oude nummers van geïllustreerde tijdschriften en een album met prentbriefkaarten van Nice. Mado sloeg machinaal het album open en glimlachte: hier hadden ze de „V-2”-installatie in zee geworpen...

Dokter Marais zat juist te lunchen, met het servet nog om zijn hals kwam hij de kamer binnen. Hij was een magere man van om en nabij de vijftig met een olijfkleurig gezicht. Geprikkeld vroeg hij:

— Wie is er nou weer ziek?...

Toen hij het doel van Mado's bezoek hoorde, werd hij woedend. Tenminste 's Zondags wilde men toch met rust gelaten worden!

— U vergist zich, mevrouw, ik houd mij niet met politiek op. Het is mijn taak de mensen gezond te maken.

— Het is uw taak de mensen tegen de atoombom te beschermen.

— Onzin! Waarom moet ik ze tegen de atoombom beschermen en niet tegen granaten? Ik heb in de „Figaro” gelezen, dat het een truc van Moskou is. Ik kan u wel zeggen, dat mij dat koud laat. Moskou is in mijn ogen niet beter en niet slechter dan Washington. Maar ik wil met rust

gelaten worden. Ik houd mij niet met politiek op.

— Hebt u kinderen, dokter?

Deze vraag maakte Marais woedend. Hij riep uit:

— Wat gaat u dat aan?

De vrouw van de dokter kwam de kamer binnen, een gezette, zwaar opgemaakte dame; achter haar rok verschool zich een klein meisje, dat de bezoeker nieuwsgierig opnam.

— Waarom schreeuw je zo, Gaston?

Marais legde haar uit: de heren communisten staat de atoombom niet aan, en nu hebben zij niets beters weten te verzinnen dan de mensen lastig te vallen, en nog wel op Zondag.

Mado wendde zich tot mevrouw Marais:

— Het is niet waar, dat de atoombom alleen de communisten niet aanstaat, iedereen is er verontwaardigd over. U zult mij begrijpen, u bent toch moeder...

Mevrouw Marais hoorde Mado aan en zei tegen haar man:

— Ik ben het met deze dame eens. Jij hebt mij zelf gezegd, dat tegen de atoombom geen schuilkelder bestand is. Misschien maakt het jou niet uit, dat Tony omkomt, maar ik ben moeder, snap je dat? Ik zal uw petitie tekenen...

De deur met een smak dichtwerpend, ging de dokter naar de eetkamer terug, terwijl mevrouw Marais haar handtekening zette en erbij schreef: „Ook namens mijn dochter Antoinette Marais, zes jaar oud.”

Tegenover de dokter woonde de eigenaar van een drogisterij Letourneur. De deur werd geopend door een magere vrouw met haar wang in het verband. Toen Letourneur hoorde, waar het om ging, stoof hij op:

— Wat een brutaliteit! Denkt u, dat ik niet weet, wie dat op touw gezet heeft? Ik ben Fransman, mevrouw, en geen maintainée van Moskou. Zo u wilt, geef ik u een verklaring, dat ik voor de bom ben, als ze die communisten van u maar vermorzelt. En nu eruit, maakt dat u wegkomt!

Hij deed de deur open en riep daarbij zeer luid, opdat iedereen het kon horen:

— Mevrouw Crémier, er loopt hier een communiste alle deuren af. U moet de huurders waarschuwen, anders gaat ze er nog met een jas vandoor!...

Toen Letourneur de deur gesloten had, zei de op het geschreeuw toegesnelde conciëgevrouw tegen Mado:

— Trekt u zich er maar niets van aan, dat is een ongehoorde bruit. Ik snap niet, dat hij nog niet al zijn klanten verloren heeft. Denkt u, dat hij mij met Nieuwjaar iets gegeven heeft? Hij heeft mij niet eens gelukgewenst...

Mado vertelde de conciëge, waarom zij alle woningen afliep. Zij sprak over de verschrikkingen van de oorlog. Mevrouw Crémier liet Mado in haar portiersloge binnen. Op de enige stoel lag een dikke, witte

kater te slapen; zijn vrouwtje trachtte hem geruime tijd te bewegen de dame zijn plaats af te staan, maar hij liet alle mooie woorden rustig over zijn kant gaan. Nadat mevrouw Cremier Mado had aangehoord, brak zij in tranen uit:

— Wat verschrikkelijk! . . . Ik lees geen kranten meer, want ik lijd aan zenuwtoevallen. De dokter heeft mij wel honderd medicijnen voorgeschreven, maar niets helpt. Ik moet de trap vegen en de post rondbrengen, — vijf verdiepingen hoog, en ik heb last van mijn benen. Mijn man zaliger hield ervan de krant te lezen, hij ging er 's avonds op zijn gemak bij zitten en ging er dan over mijmeren, waarom de koning van Engeland gekomen was, of dat op oorlog wees of op vrede. Hij is tijdens de bezetting gestorven, hij had een moeilijke maag, en hoe kon je diët houden, terwijl er niets te krijgen was? . . . Ik pieker nu vaak: waarom is hij gestorven, en niet ik? Mannen hebben het toch makkelijker, zij maken zich niet zo zenuwachtig . . . Wanneer je hoort, wat de mensen zo al niet beweren, stolt het bloed in je aderen. Mijnheer Dufour heeft vertelt, dat, als de Russen een bom op de Champs Elysées laten vallen, er in ons hele arrondissement geen huis overeind blijft staan. Zegt u nu zelf, zijn dat nu dingetjes om mee te spelen? Natuurlijk onderteken ik. Het kan mij niet schelen, uit wiens koker het komt. Als de Russen een medicijn uitvinden, dat mij weer kracht in mijn benen geeft, zal ik het met genoegen innemen. Alsof er onder de communisten geen fatsoenlijke mensen zijn! Op de tweede verdieping woont mijnheer Fochet, ik ben ervan overtuigd, dat hij communist is, maar hij groet mij altijd beleefd, veegt zijn voeten om de trap niet vuil te maken, en met Nieuwjaar krijg ik altijd een cadeautje van hem. En mijnheer Letourneur is geen communist, hij heeft een goede kijk op de dingen, maar u hebt zelf gezien, wat dat voor iemand is! Mijn man zaliger zei altijd, dat alle mensen over het algemeen goed zijn, maar dat er, als je ze op de keper beschouwt, heel wat schurken onder zijn . . . Op de eerste verdieping links woont mevrouw Jacquemet, daar moet u hard kloppen, want ze is nogal doof en hoort de bel niet . . .

Op de eerste etage belde Mado aan de rechterdeur. Daar woonde de leraar in de Franse taal Sevestre. Hij ontving Mado vriendelijk:

— Ik heb waardering voor uw nobele motieven, mevrouw. Het boezemt mij steeds achting in, wanneer ik zie, dat iemand voor zijn ideeën opkomt, ook al beschouw ik ze als fout. Geloof u mij, ik haat oorlog. Ten tijde van Voltaire kende de mensheid nog niet veel verderfzaaiende uitvindingen, maar oorlogen waren er, en Voltaire schreef:

En bommen dondren dreigend over het rampzalge Vlaandren . . .

Kijkt u maar eens, wat er in Korea gebeurt. Daar zijn de communisten zonder atoombommen aangevallen . . .

— Waarom gelooft u de kranten? In Noord-Korea hebben de mensen

steden gebouwd, hebben de boeren land gekregen; iedereen was er aan het werk, zij hadden geen behoefte aan oorlog. Zij zijn niet begonnen...

Sevestre glimlachte ironisch:

— Ik vind het verrukkelijk, mevrouw, zoals u uw denkbeelden verdedigt, zelfs wanneer de feiten tegen u getuigen. Maar ik ben geen fanaticus, ik ben een Cartesiaan, ik wil de weegschaal niet naar één kant doen overslaan. De atoombom is nuttig voor de Amerikanen en vreselijk voor de Russen....

— Zij is vreselijk voor iedereen. Ook voor de Fransen...

— Allicht, oorlog is een afschuwelijke bezoeking. Rousseau had gelijk, toen hij over de „zoete vruchten des vredes" sprak... Ik onderteken dat papier niet, mevrouw, u hebt mij diep geroerd, maar ik behoor niet tot de categorie mensen, die zich door mooie woorden om de tuin laten leiden.

Mado moest lang kloppen, voor mevrouw Jacquemet haar opendeed. Haar man, die kapitein bij de artillerie was geweest, was aan de Marne gevallen, en haar zoon Rémy was in Duitse gevangenschap gestorven. Alle wanden hingen vol met foto's van Rémy: hij was er als zuigeling, in de korte broek, als een hoekige jongen met een boek in de hand en tenslotte als jongeman.

— Hij was twintig jaar, toen de oorlog uitbrak, — zei mevrouw Jacquemet en begon luid te wenen.

Mado trachtte haar te kalmeren, maar mevrouw Jacquemet hoorde niet of wilde niet horen; onder tranen zei zij steeds weer:

— Ik dacht, dat Rémy zou trouwen en ik mijn kleinkinderen zou verwennen... Ik heb immers niemand meer... De mannen zijn toch gekken. Een vrouw baart in weën haar kind, brengt het groot, en dan gaan ze oorlog voeren...

Mevrouw Jacquemet liet Mado alle foto's van Rémy zien, vertelde, hoe hij als kind angina had gehad, hoe hij verliefd geworden was op een meisje, dat vier jaar ouder was dan hijzelf, en hoe zij gevreesd had, dat hij misschien domheden zou begaan.

— Was hij toen maar getrouwd!...

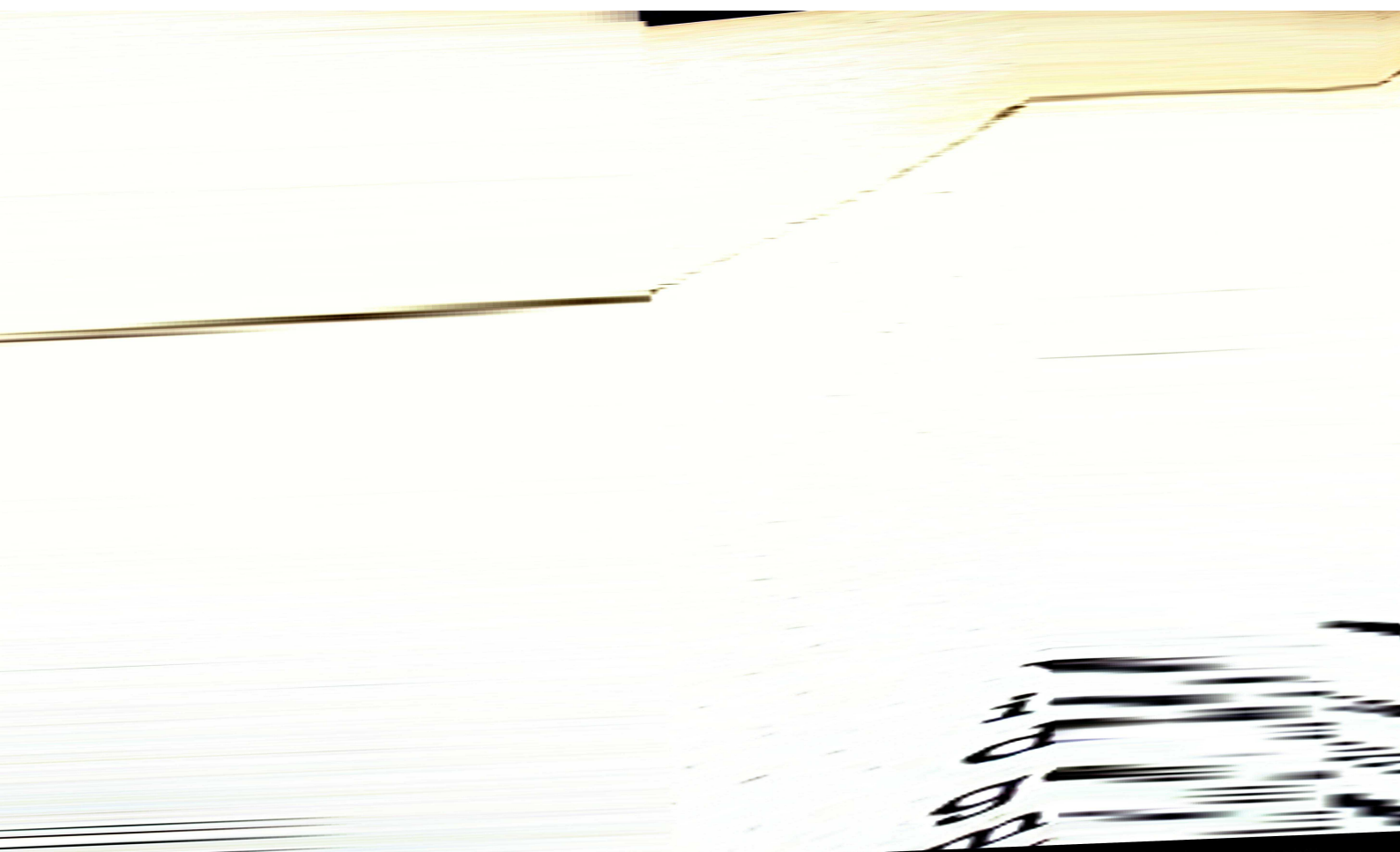
Toen zij enigszins bedaard was, vertelde Mado haar van het appèl. Mevrouw Jacquemet schudde het hoofd:

— Ik heb geen verstand van politiek.

— Dit is geen politiek, het gaat erom, de kinderen te redden. Als iemand dat beseft, bent u het...

Mado sprak lang met haar; tenslotte zette mevrouw Jacquemet haar bril op, bekeek het vel papier wantrouwend en schreef toen: „Weduwe Marie Jacquemet." Naast de handtekening viel een traan.

De tweede verdieping. Dufour. Een jonge man. Een vrouw en een kind van een jaar. Hij werkt op de mairie van het vijftiende arrondissement. Nieuwe meubels met een al te felle bekleding. Op de divan grote stoffen poppen. Bont behang. Een wandscherm met reigers. Ook Dufours

Voor haar man sta ik niet in, hij doet zaken met Amerikanen, maar Denise moet u zeggen, dat u van mij komt, dan tekent ze meteen.

Op de volgende verdieping waren vier woningen. Corrector Garnier haalde zijn schouders op.

— Goed, u krijgt een miljoen, tien miljoen, honderd miljoen handtekeningen bij elkaar, en wat dan nog? Germaine, hoor je, wat die dame zegt? Zij denkt, dat president Truman naar corrector Garnier zal luisteren. Ik snap niet, hoe volwassen mensen zich met zulke onnozele spelletjes kunnen inlaten. Germaine, deze dame wil, dat ik de atoombom verbied. Zeg haar, dat wij geen bommen in huis hebben en dat president Truman ons niet om raad vraagt.

Zijn vrouw knikte.

In de volgende woning leefde baas Morizet van de Berty-fabrieken. Hij vierde juist de verjaardag van zijn dochttertje. Aan tafel zaten de familie Morizet en de gasten als besluit van de maaltijd koffie en cognac te drinken. Toen Mado kwam, was iemand juist bezig een grappige geschiedenis te vertellen, en Morizet wreef met zijn servet lang de tranen uit zijn ogen. Mado moest aan tafel komen zitten en een kopje koffie meedrinken.

— Ik weet het, ze hebben er bij ons op de fabriek over verteld... Zeg, Pierre, heb jij al getekend?... Kijk eens aan — dan tekenen we nu allemaal, de familie Morizet en de familie Fontaine, met de kinderen mee elf man... Ziet u die jongeman hier? Hij heeft zojuist een enige mop verteld, hoe Olive Marius ontmoette. Maar u had hem eens moeten zien, toen de Duitsers hier waren... Hij is niet op zijn mondje gevallen. De Duitsers hebben hem naar een concentratiekamp gestuurd...

De bewuste Pierre zei:

— Toen de Amerikanen ons bevrijdden, begreep ik niet, waarom zij zo zachtzinnig met de Gestapo omgingen. Maar nu is alles duidelijk: er staat vandaag in de „Huma” beschreven, hoe de Amerikanen het Hitler-leger weer opbouwen.

Morizet schold:

— Schoften!... En er zijn Fransen, die dat toejuichen! Maar er is eigenlijk niets verwonderlijks aan. Ik herinner mij, hoe Berty zich voor de Duitsers uitsloofde, tot hij neergeschoten werd... Ik ben geen kwaadaardig iemand, ik heb eens geprobeerd op hazen te jagen, maar ik kan het niet, ik vind het zielig voor die dieren. Maar met zulke verraders heb ik geen medelijden... In de eerste oorlog is mijn vader gesneuveld, en de laatste heeft mijn broer invalide gemaakt, is dat soms niet genoeg?

Mado glimlachte. Alles trok weer aan haar geest voorbij, de Duitsers, nacht, zij loopt met Berty naar de rivier, het schot, de Gestapo, de lispelende Duitse majoor, de Maquis, Beer. En hoewel er in deze taferelen veel leed verborgen lag, glimlachte zij: zij voelde zich prettig bij deze haar onbekende, maar verwante mensen.

Morizet voelde, waarom zij glimlachte.

— Hoort u ook bij ons, kameraad? ... Dat dacht ik al dadelijk. Nee, je moet een glaasje met ons drinken. Dit heeft Pierre uit Charentes meegebracht, een heerlijk aroma.

Hij schonk iedereen cognac in, dompelde een klontje suiker in de cognac en gaf het zijn jongste dochttertje. Hij stond op en sprak ernstig:

— Op Maurice, op Frankrijk, de Russen en de vrede.

Hij hield de cognac lang in zijn mond om van de smaak te genieten en zei toen.

— En nu zullen wij tekenen.

Mado gaat verder. Laborant Leprince. Hij springt ieder ogenblik op en loopt naar de aangrenzende kamer, vanwaar zijn stem te horen is: „Zeg, waar ga jij naar toe? ... Een vrouwenstem antwoordt: „Stoor mij niet, anders kan ik mijn haar niet kammen ...” Uit de kamer ernaast komt een jonge goedgeklede vrouw. Leprince snelt op haar toe: „Ik vraag het je voor de laatste keer.” De vrouw glimlacht en gaat heen. Leprince tracht zich te beheersen. Hij luistert naar Mado en overstelpt haar dan met vragen: is het waar, dat de Sowjet-geleerden de erfelijkheidsleer loochenen? Hoe is het te verklaren, dat de communisten indertijd het Duits-Russische pact verdedigd hebben? Waarom hebben ze in Praag de omwenteling teweeggebracht? Hoe kan men de beginselen der democratie met het vetorecht rijmen? Is het juist, dat de Russen het sterkste leger hebben? Waarom zijn de communisten Zuid-Korea binnengevallen? Mado antwoordt. De man tegenover haar heeft goedge, bijziende ogen, zijn hand met de sigaret beeft. Hij begrijpt, dat Mado gelijk heeft. Hij vraagt niet meer, hij zegt, dat er niets vreselijker denkbaar is dan een nieuwe oorlog. Tenslotte reikt Mado hem het vel met de handtekeningen. Hij wendt zich af en zwijgt lang.

— Weest u zo goed, mij uw adres te geven of over een week nog eens langs te komen. U hebt mij veel dingen duidelijk gemaakt, de kranten beweren immers heel iets anders ... Nu moet ik er over nadenken. Mijn vrouw zegt altijd, dat ik nooit een besluit kan nemen ... Misschien heeft ze gelijk, maar ik moet eerst nadenken ...

Hij drukt Mado krachtig de hand. Zij gaat heen en hoort op de trap, hoe hij tegen zichzelf zegt: „Ik kan vastbesloten zijn ...” Mado herinnert zich de jonge goedgeklede vrouw, en een ogenblik is zij in de ban van een vergeten wereld — jaloezie, tranen, beloften, misverstanden ...

In de vierde woning woonde electromonteur Chenal. Hij was een man van omstreeks veertig jaar, die het aan de lever had. Hij zei dadelijk:

— U moet niet denken, dat ik een voorntje ben, dat makkelijk bijt. Ik stem op de socialisten, omdat ik de pastoors niet kan uitstaan. Maar op de communisten ben ik evenmin gesteld. Ik heb mijn eigen hoofd ... Waarom bent u alleen tegen de atoombom? Misschien omdat de Russen op hun tanks en artillerie rekenen?

— Wij zijn voor algehele ontwapening. Wij zijn met de atoombom begonnen, omdat die voor de wereldbevolking het allerergste is. Dat is de eerste stap. Wie een weg wil bewandelen, moet toch eens de eerste stap doen, nietwaar? . . .

Chenal keek Mado verwonderd aan:

— U komt met steekhoudende argumenten . . . Nu goed, maar waarom zijn de Russen tegen het Baruch-plan? . . .

Mado legde hem uit, dat internationale controle de nationale souvereiniteit niet mag schenden. Hij kwam steeds met tegenwerpingen, wond zich op en nam zijn medicijn in. Mado zat ruim een uur bij hem. Tenslotte zei hij:

— Ik moet toegeven, dat er een zekere logica in zit . . . Ik ben geen voorntje . . . De „Populaire” heeft gewaarschuwd, dat men niet moet ondertekenen. Maar ik heb mijn eigen hoofd. Ik teken . .

Mado ging naar de zolderverdieping. Daar waren zes kamers, die vroeger „dienstbodenkamers” genoemd werden. Het huis had reeds lang een ander karakter gekregen; de huurders waren eenvoudige mensen; alleen dokter Marais en Letourneur hadden een dagmeisje. De zolderkamers werden, evenals de woningen, verhuurd.

Er was geen bel. Mado klopte. De deur werd geopend door een slaperige man met verwilderd haar, de schilder Grégoire. De kamer was vol schilderijen. Mado bekeek de doeken, een landschap vond zij erg mooi. Grégoire vroeg:

— Bent u ook schilderes?

— Vroeger heb ik geschilderd . . .

Hij begon haastig de schilderijen naar de wand om te draaien.

— Ik laat schilders nooit mijn werk zien.

Mado vertelde het doel van haar komst. Hij luisterde verstrooid.

— Ik spuw erop, — zei hij. — Volgens mij is de atoombom niet erger en niet beter dan de hele rest. De kunst verkommert. Een stelletje oplichters kladdert kwadraten. En uw vrienden maken gelikte academische schilderijen, met dit verschil, dat zij in plaats van briljanthandelaars visvrouwen afbeelden. Stomvervelend! . . . De hoofdzaak is, dat niemand de kunst meer nodig heeft, behalve de kunstenaars zelf.

Lang en mistroostig trok hij tegen zijn tijd van leer.

— Sembat is een groot schilder, en hij weet ook niet, wat hem te doen staat . . .

Mado glimlachte:

— Maar Sembat heeft het appèl getekend.

Grégoire haalde de schouders op:

— Net of hij daar iets mee opschiet! Rare kwibus! . . . Wel, als Sembat getekend heeft, zal ik het ook doen . . . Denkt u niet, dat ik oorlog een lolletje vind . . . Alles hangt mij eenvoudig de keel uit . . .

Julie Ronceret werd in de omliggende bars „Julie met de kuif” ge-

noemd, omdat er in het hotel ernaast een andere Julie woonde, zonder kuif. Julie lag op bed te roken. De deur stond op een kier. Toen Julie Mado zag, werd zij verlegen en trok haastig een versleten zijden kimono aan.

— Ik ben niet bang voor de dood, — zei zij, — maar dat is gemeen. Er zijn kinderen in de stad. Je kunt toch niet iedereen zo maar klakkeloos vermoorden? Om mij zal niemand een traan laten, maar ik heb ook geen zin om zo dood te gaan... Ik wil voor mijn dood de heilige sacramenten ontvangen en nog eens aan mijn moeder terugdenken...

Pas nu merkte Mado aan de wand tussen de foto's van filmsterren een groot gipsen crucifix op.

— Krijgen we dan werkelijk weer luchtalarm 's nachts? — vroeg Julie. — Dan ren je naakt de straat op, de metro zit tjokvol, kinderen huilen en je wilt het liefst, dat er een bom op je hoofd valt, hoe eerder hoe beter... Ik zeg u, dat is gemeen... Geef uw papier maar hier, dan teken ik het meteen.

De oude mevrouw Dusset leefde alleen. Een doorgezeten stoel, een gestopte jurk, een schaal linzen. Mevrouw Dusset begon te jammeren: een mens kon toch niet leven van die paar centen, die zij kreeg? Haar man was tekenaar geweest. Vroeger hadden zij het niet slecht gehad. Haar man was in 1936 gestorven. Haar zoon was naar Duitsland gedeporteerd en niet teruggekomen. Haar schoonzoon was een vrek, hij verbood zijn vrouw haar moeder wat koffie of een stukje kaas te brengen.

— Waarom verkwisten zij geld aan bommen? — zuchtte de oude vrouw. — Ze konden beter de oude mensen helpen. Dit is toch geen leven!... Hier zet ik mijn handtekening: Weduwe Juliette Dusset, geboren 1880. Ik ben zeventig jaar, en niemand heeft mij nu nog nodig... Ze denken allemaal maar aan één ding: hoe ze elkaar kunnen doden...

Mado ging naar de student Lecoq. Hij was verlegen, bloosde, wilde haar niet aankijken en keek haar toch aan: nog nooit had hij met zo'n mooie vrouw gesproken. Hij had dadelijk getekend, maar hij vond het jammer, dat zij dan weg zou gaan, terwijl hij toch een hele lege Zondag voor zich had. Hij had geen vrienden, geen meisje en geen geld voor een borrel. Hij begon haar over de gebeurtenissen in Korea vragen te stellen: zouden de Amerikanen zich er werkelijk in mengen? Toen zei hij onverwacht:

— Ik benijd u. U verzamelt handtekeningen, u weet dus, wat u te doen staat. Ik weet het niet... Mijn vader is dorpsleraar, hij gelooft in vooruitgang en in de wetenschap, en is overtuigd, dat het de mensen elk jaar beter gaat. Hij stemt socialist... In zijn ogen is Moch de navolger van Jaurès. Ik studeer medicijnen. Het heet, dat dat een nobel beroep is: het lijden der mensen te genezen en hun leven te verlengen. Maar kijk nu eens: ze hebben de penicilline ontdekt, en de atoombom uitgevonden. De inwoners van Hiroshima zijn met penicilline welnig gebaat. Nu is er sprake

van een waterstofbom, van een of ander „dodelijk zand” ... De vooruitgang gaat langs de ziel heen, hij is zuiver uiterlijk ... Ik heb bijeenkomsten van communisten bijgewoond, zij hebben mij niet overtuigd, ik houd niet van waarheden, die een tijdelijk, vergankelijk karakter dragen. Daarvoor kun je moeilijk sterven ... Je kunt je leven geven, als je in God gelooft, dat is duidelijk. Maar niet, als je alleen maar van de waarheid van een politieke idee overtuigd bent ...

Mado keek hem recht in de ogen en vroeg zacht:

— Hebt u communisten wel eens zien sterven?

Zonder de vraag te beantwoorden zei hij op even zachte toon:

— Neemt u mij niet kwalijk ...

De laatste deur. Nicolas, arbeider op een chemische fabriek, zijn vrouw Célestine en een zuigeling, die zonder ophouden schreeuwt. Nicolas is in de zevende hemel, alsof hem een buitengewoon geluk ten deel is gevallen:

— Zie je, Célestine, ze komen ook bij mij! Helemaal op de vijfde etage! ... Ik heb op de fabriek al getekend, maar ik ben zo blij, dat u gekomen bent! Gaat u even zitten om wat uit te rusten. Célestine, zet jij even koffie? Nee nee, u hebt geen idee, hoe blij ik ben! Op de fabriek wisten ze niet, of wij alleen moesten tekenen of voor het hele gezin, ik heb daar alleen voor mijzelf getekend, maar toen zeiden de kameraden, dat ik het voor het hele gezin had moeten doen. Onderteken jij nu voor jezelf en voor Doudou. Hij is onze eerste ... Vier maanden, hij begint al benul te krijgen ... En, hoe is ons huis? Er zitten hier heel wat fascistten. Beneden woont Letourneur, die heeft onder de Duitsers goede zaken gedaan ... Het is duidelijk, wat je van zo iemand verwachten kunt ... Maar al met al is het geweldig, we hebben er zeker al een miljoen bij elkaar! ... Bij ons op de fabriek hebben er maar zes geweigerd, en dan kun je er een nog niet eens meerekenen — die heeft schizofrenie. Nee, u moet beslist een kopje koffie meedrinken. Dat is toch geen kleinigheid — zo'n heel huis aflopen! ... Célestine, hoor je dat, dit is haar vijfde huis! ... En hoe was de conciërge — heeft zij getekend? Puik! Nee, ik zeg u — heel Frankrijk zal ondertekenen! De hele wereld! ...

Plotseling verstomde hij — hij keek naar Mado en zat van opwindning op zijn stoel te draaien. Eindelijk zei hij:

— Er stond een foto in de krant ... Leek sprekend op u — dat was na de gebeurtenissen in Nice ... Een ongelooflijke gelijkenis! ...

Mado glimlachte, maar antwoordde niet. Nicolas keek haar nog steeds aan:

— Maar misschien bent u het wel zelf! ...

Zij lachte:

— Wie weet?

— Zie je, Célestine, wie wij op bezoek hebben? Ik heb alles over jou gelezen: hoe je in het verzet bent geweest, en in het Noorden, en in Nice.

Maar had ik ooit kunnen dromen, dat jij nog eens hier zou komen? . . . Ik ben sinds vierenveertig in de partij . . .

Mado dronk haar koffie en wilde afscheid nemen, toen Nicolas op de wand wees — daar hing een foto van het Kreml:

— Die heb ik uit de „Regards” geknipt . . . Ja, weet je, wat een mens soms droomt: ik droomde eens, dat ik in het Kreml rondliep, het was koud, maar ik had het niet koud. En toen werd ik wakker . . . De gasman had mij gewekt, de lammeling. Ik zou er wel eens heen willen, al was het maar voor één dag, begrijp je? . . .

— Dat begrijp ik. Ik ook . . .

Mado loopt op straat.

Ongemerkt is de zomer gekomen, het groen der kastanjes is donker geworden, 's avonds is het lang licht, en de mensen zitten voor de huizen, alsof ze met vakantie buiten zijn. Hoeveel handtekeningen heeft zij nu? In dit huis zevenentwintig . . . Plotseling verzonk zij in gepeins: het is, alsof ik zojuist vele levens meegeleefd heb. Rémy zal niet naar zijn moeder terugkeren. De oude mevrouw Dusset zal eenzaam sterven. Over vijf jaar zal Julie met de kuif in vuilnisbakken snuffelen om te zien, of er iets van haar gading in zit. De ellende van vreemden — wat dringt die zich taai en hardnekkig aan je op! Die schilder had een mooi landschap staan — een rivier, een boom, een scheepje, en in dat scheepje een vrouw met een blauwe sjaal. Misschien is dat zijn geliefde? Of is het geluk van anderen langs hem heengevaren? . . . De vrouw van Leprince weet, wat zij wil, zij heeft zulke ogen, dat ik een andere kant op keek. En hij kan niet tot een besluit komen. Hij heeft niet eens getekend, hij vroeg mij nog een weekje te wachten . . . Die student zit met zichzelf in de knoop. Net als ik in „Corbeille”. Maar ik heb Sergej ontmoet . . . Nicolas heeft een grappig jongetje. Die zal zeker eens Moskou te zien krijgen — over twintig jaar, en Morizets dochttertje ook . . . Het wordt nu in Moskou nog later donker dan hier. Sergej vertelde: een hoge, heldere hemel, als een omgekeerde kristallen schaal, en met een lichtrose weerschijn. Waarschijnlijk is dat juist de wereld, waarover wij zoveel praten, — hoog, helder, en met een lichtrose weerschijn . . . God, wat ben ik moel . . .

24

Het monument voor de gevallen partizanen van Limousin zou op veertien Juli, de nationale feestdag, onthuld worden. De onderwijzer Fernand Voisin, de voormalige commandant van een FTP-afdeling, die iedereen onder de naam Dédé kende, was reeds lang van tevoren begonnen, de plechtigheid voor te bereiden. Hij zond uitnodigingen aan de gewezen partizanen, ook aan het tweetal, dat zich buiten Frankrijk bevond:

Woronow en Frantisek Kristek. Tegelijkertijd schreef hij advocaat Perret in Parijs, die de partizanen tijdens de bezetting voor de Gestapo verborgen hadden gehouden, en verzocht hem al het nodige te doen, opdat Woronow en Kristek inreisvisa zouden krijgen. Dédé wist, dat de advocaat, die met sommige partizanen vriendschappelijke betrekkingen onderhield, in kringen vertoefde, welke dicht bij de regering stonden.

Dédé's brief bracht advocaat Perret in een slecht humeur. Reeds lang streden twee gevoelens in hem om de overhand: gehechtheid aan de mensen, die hem van de dood gered hadden, en afschuw van de communisten. De herinneringen waren geleidelijk vervaagd, terwijl de ergernis jegens de mensen, die hij bij zichzelf „halve Moscovieten" noemde, toenomen was. Toch besloot hij aan Dédé's verzoek gehoor te geven; het denkbild van een monument roerde hem, hij weifelde zelfs, of hij de plechtigheid niet moest bijwonen. Perret overwoog, tot wie hij zich met betrekking tot de visa zou wenden, en zijn keuze viel op Bédier: hij had aan de verzetsbeweging deelgenomen en zou beter dan wie ook begrijpen, dat men mensen, die voor Frankrijk gestreden hadden, niet kon weigeren de nagedachtenis van hun gevallen vrienden te eren.

Bédier hoorde Perret aan en riep toen uit:

— Ik begrijp uw gevoelens volkomen. Er is een terrein, dat boven de politiek verheven is, en dat is de achting voor de mensen, die voor Frankrijk gesneuveld zijn. Het laat mij onverschillig, of zij communisten of katholieken waren, voor mij zijn zij bovenal nationale helden.

Bédier zei, dat hij de nodige inlichtingen zou inwinnen en over een week uitsluitsel zou geven. Inderdaad ontving hij de advocaat op de afgesproken dag, hij informeerde eerst naar zijn gezondheid en vertelde, dat hij op een concert Perrets schoonzuster mevrouw Sauvageot gehoord had: een prachtige sopraan! Vervolgens ging Bédier op het wereldgebeuren over: de Amerikanen konden Korea niet aan zijn lot overlaten, alle geciviliseerde naties zouden hen ongetwijfeld steunen.

Tenslotte vroeg Perret:

— Bent u erin geslaagd de kwestie van de visa te regelen?

— Denkt u niet, dat ik uw verzoek vergeten ben. U hebt er geen idee van, waarde vriend, hoezeer u mij door uw trouw aan de jaren van het verzet getroffen hebt... Betreffende die visa heb ik informatie ingewonnen. Er doen zich enige moeilijkheden voor... Met de Tsjech is het min of meer duidelijk; het blijkt, dat hij wegens inmenging in onze interne aangelegenheden Frankrijk uitgezet is. Wat de Rus betreft, is de zaak gecompliceerder... Tegen hem persoonlijk zijn niet de minste bezwaren. Hij is nog voor het eind van de oorlog vertrokken en, te oordelen naar de gegevens van de Quai d'Orsay, is hij in zijn land niet tegen Frankrijk opgetreden. Als ik mij niet vergis, is hij ingenieur en houdt hij zich slechts in die mate met politiek bezig, als alle Sowjet-burgers het doen...

— Men kan er dus op rekenen, dat Woronow een visum krijgt? . . .

— Nee . . . Integendeel . . . Er zijn zeer ernstige hindernissen . . . U weet zelf, hoe gespannen de toestand op het ogenblik is. De Amerikanen willen, dat wij aan de Koreaanse expeditie deelnemen, maar wij zitten met dat vervloekte Indochina in de maag . . . Neales steunt het plan van de wederoprichting der Wehrmacht. U herinnert zich stellig, dat ik hiertegen zeer beslist stelling genomen heb, want ik ben niet vergeten, hoe wij tegen de Duitsers gestreden hebben . . . In grote kwesties is het onze plicht, de nationale belangen van Frankrijk te verdedigen. Maar het heeft geen zin, het om een kleinigheid met de Amerikanen aan de stok te krijgen. Zij reageren nu eenmaal ziekelijk op alles, wat van de communisten uitgaat . . . Kunt u zich voorstellen, wat er gebeurt, wanneer wij Woronow binnenlaten? . . . Neales zei mij ronduit, dat ze dat in Washington als een uitdaging zouden opvatten . . . Het valt natuurlijk niet te ontkennen, dat de komst van zo iemand niet onopgemerkt voorbij kan gaan. Hij heeft voor Frankrijk gestreden, hij is dus in zekere zin een held . . . Misschien spreekt hij zelfs wel Frans . . .

— Ja, en lang niet slecht. Ik heb hem gezien, toen de partizanen tegen Limoges oprukten, ik was toen in een dorpje bij de vrouw van een onderwijzer ondergedoken. Ze toonden dadelijk de Rus. In feite leidde hij de operatie . . .

— Ziet u wel . . . Ik vind volstrekt niet, dat wij onze betrekkingen met Moskou op de spits moeten drijven, ze zijn toch al slecht genoeg. Wij mogen niet automatisch alle Sowjet-burgers het visum weigeren, zoals Dumont voorstelt. Men moet onderscheid weten te maken . . . Woronow is echter veelzeker een ongewenste figuur. Hij kent Frankrijk. Zijn gezindheid ten opzichte van ons land . . .

Perret onderbrak hem:

— Alle partizanen zeiden mij, dat hij van Frankrijk was gaan houden, zodat u in dit opzicht gerust kunt zijn.

Bédier zuchtte. Zeker, Perret is een voortreffelijk advocaat, maar het is moeilijk, met hem te praten: hij begrijpt de simpelste waarheden niet. Zo beschouwt hij Woronows liefde voor Frankrijk als een plus, terwijl het juist een min is. Geef mij een Rus, die Frankrijk haat, en ik heb binnen vierentwintig uur zijn visum voor elkaar. Maar dat kun je Perret niet aan het verstand brengen . . . Bédier zei:

— Ik geloof u graag, waarde vriend. Als het in mijn macht lag, zou ik de man dadelijk een visum verstrekken. Maar ik heb het niet voor het zeggen . . . Eerlijk gezegd, heb ik tegenwoordig toch weinig in de melk te brokkelen: ik ben een veel te onafhankelijk mens voor onze tijd . . . Ik heb voor Woronow gedaan, wat ik kon. Men heeft mij categorisch verklaard, dat hij Frankrijk niet binnenkomt . . .

Perret wilde reeds heengaan, maar Bédier hield hem tegen:

— U hebt mij vorige keer gezegd, dat u van plan bent de onthulling

van het monument bij te wonen. Ik begrijp, dat u zich door nobele overwegingen laat leiden, maar staat u mij als uw oude vriend toe te zeggen, dat de communisten u voor hun doeleinden willen misbruiken. Weet u, wie aan het hoofd van het comité staat? . . .

— Dédé . . . Eh, pardon, Voisin.

— Precies. En dat is een fanaticus. Hij is zelfs zover gegaan, dat hij de soldaten tot ongehoorzaamheid aanzet. Het is best mogelijk, dat hij zich hiervoor zal moeten verantwoorden . . . Waarlijk, het is beneden de waardigheid van advocaat Perret, op wie wij trots zijn, hun antinationale spel te ondersteunen! . . .

Perret verliet Bédier met ergernis. Wat die visa betreft, dat is hun zaak. Maar wie geeft hem het recht mij raad te geven? Alsof ik zelf niet weet, dat Dédé communist is! Maar hij heeft mij het leven gered, dat is toch niet weg te cijferen. Nooit heb ik zoveel hulpvaardigheid meegemaakt als in die maanden . . . Als ik naar Bédier luister, verraad ik de gevallen, en dat is niets voor mij. Ik ben tegen het communisme, maar ik ben voor trouw.

De secretaris van het stedelijke partijcomité vertelde Woronow, dat de Franse partizanen hem uitgenodigd hadden:

— Moskou heeft opgebeld . . . Ze hebben u het visum geweigerd. Maar uit Frankrijk is het verzoek gekomen, dat u een kleine rede houdt, die wij hier op platen zullen opnemen. Ze hebben niet aangegeven, waarover u moet spreken, maar dat weet u ook zo wel. Maar hoe wilt u het zeggen? . . . Ze vragen namelijk, of het in het Frans kan. Wij moeten een goede vertaler opscharrelen . . .

— Ik zal mij wel op een of andere manier weten uit te drukken. Toen ik ginds was, verstonden ze mij ook . . . Ik weet alleen niet, wat ik moet zeggen. Ik heb mijn hoofd bij iets anders — ik wou met u over blok „B” praten . . .

Wit hingen de nachten over het land; ze gaven alles een spookachtige doorzichtigheid: de berg Koekiswoemtsjorr, de stad, en Lena's gezicht.

Woronow had veel verdriet achter de rug; in de eerste tijd had hij met zijn vrouw nooit over zijn verleden gesproken. Zoals de diepbevroren bodem van het Noorden laat, in Juni, ontdooit, zo ontdooide Woronows hart pas in het derde jaar van hun huwelijk. Lena was voor hem een echte vriend geworden, wie hij alle geheimen van zijn ziel toevertrouwde. Hij ried nu haar gedachten uit een nauwelijks merkbare handbeweging, uit de glans van haar grote grijze ogen, uit een vluchtige glimlach. Hij aanbad de kleine Moesia; deze grijsharige, breedgeschouderde reus veranderde, wanneer hij met het meisje speelde, in een kind. Hij bekende Lena eens: „Ik dacht, dat alles reeds achter mij lag, ik kan niet onder woorden brengen, wat een geluk mij ten deel gevallen is! . . .

Hij verheugde zich erover, dat de stad, waarmee hij zijn leven verbonden had, groeide, verheugde zich over elk nieuw huis, over de com-

pressoren in de mijnen en de aalbessenstruiken in de tuin. Nu keek hij uit het raam en dacht over de geschiedenis van Kirowsk. Wat was hier een kwarteeuw geleden? Nomadenkampen, rendieren, moerassen, zwerfblokken en de berg met het verzegelde hart. En toen is het volk gekomen en heeft de berg gewekt. Nu leeft hij, in zijn borst brandt licht, electrische locomotieven rijden erin rond. Stukjes van het wondere gesteente worden tot goud van de Koeban of de Oekraïne. Men vertelt, dat professor Krügel bij zijn komst hier de handen ineensloeg: „Ongekende rijkdommen, maar het is in dit klimaat onmogelijk ze te exploiteren...” Hij kende onze mensen niet. Er is pas twintig jaar verstreken, sinds Kirow de stad heeft gesticht, maar het lijkt, of Kirowsk altijd bestaan heeft. Het heeft zelfs zijn eigen tradities... Brede straten, bioscopen, winkels en drukte... Gisteren heb ik toevallig een jongen horen zeggen: „Als je 's avonds uitgaat, is alles vol mensen, en allemaal onbekende gezichten; van de winter heb ik in de bioscoop een meisje gezien, en ik heb haar sindsdien niet kunnen terugvinden...”

Woronow nam Moesia in zijn armen en tilde haar op. Zij lachte: „Papa, nu ben ik groter dan jij!... Weet je wat, wij gaan Zondag naar het poppentheater. Daar vertonen ze ook een olifantje, dat zal jou wel interesseren.” Woronow antwoordde: „Een olifantje? O ja, dat vind ik enig. We nemen mama ook mee...”

Daarna sliep Moesia in. Woronow zat nog lang met Lena op; in zulke nachten heeft een mens geen slaap. Zij zaten zwijgend hand in hand, alsof zij elkaar juist ontmoet hadden of aanstonds moesten scheiden, en dachten eraan, dat zij nu voor heel hun leven tezamen waren.

De zon stond reeds hoog, toen Woronow zich aan zijn bureau zette. Wat moet ik hun zeggen? Zij zijn zo ver weg! Ik kan mij niet voorstellen, wie er naar mij zullen luisteren, ik weet niet, hoe zij nu leven... Hij knauwde lang aan zijn potlood en fronste het voorhoofd. Toen kwam Mickie hem voor de geest, en hij begon aan één stuk te schrijven.

Het was een hete zomerdag; slechts af en toe woei er een briesje, en dan trilden de oude vrienden der partizanen — de eeuwenoude eiken van Limousin. Er waren ruim tienduizend mensen naar de onthulling van het monument gekomen: boeren uit de omliggende dorpen, mensen uit Limoges, Brive, Tulle, zelfs uit Parijs. Het gedenkteken stond midden in een grote bosweide, vanwaar men uitkeek op heuvels en akkers. De namen der helden waren op twee marmeren platen gegrift.

Dédé betrad de tribune. Opgewonden zei hij:

— Wij zijn hier bijeen om de nagedachtenis der gevallen francstireurs en partizanen te eren. Onder hen waren mensen met verschillende overtuigingen, maar zij hielden allen van Frankrijk, en zij zijn voor Frankrijk gevallen. Zij hadden allen de wens, dat Frankrijk moedig, sterk en onbesmet uit het vuur der beproevingen naar voren zou treden. Mogen de doden de levenden eraan herinneren, wat zij het vaderland schuldig zijn.

Mogen de doden de vreemdelingen eraan herinneren, dat de Fransen geen slaven waren en geen slaven zullen zijn.

Allen klaptten in de handen, onder wie ook advocaat Perret, die dicht bij de tribune stond; hij was enigszins verlegen, maar kon zich toch niet inhouden en applaudisseerde mee.

Het orkest speelde de Marseillaise. In de voorste rijen stonden de in leven gebleven strijders der partizanenafdelingen. De moeder van een der gesneuvelden nam het omhulsel van het monument af. Het was een werk van de beeldhouwer Gravais, een vriend van Sembat: een rose marmerklomp, waaruit het strenge en peinzende gezicht van een vrouw als het ware naar voren kwam.

Dédé zei:

— Twee van onze vrienden, die met ons voor de bevrijding van Limousin gestreden hebben, leven thans ver weg, in hun eigen vaderland. Wij hebben hen op deze plechtigheid uitgenodigd. Zij hebben de uitnodiging aangenomen. Maar de Franse regering, die kortelings de beul Schirke heeft binnengelaten, heeft de helden, die voor Frankrijks vrijheid gestreden hebben, het inreisvisum geweigerd.

Men floot en schreeuwde; een windstoot deed het verontwaardigde bos mee instemmen:

Dédé ging voort:

— Frantisek Kristek, die wij in de afdeling Tsjech noemden, heeft ons een brief geschreven, die ik nu zal voorlezen: „Mijn beste commandant Dédé! Beste kameraden! Toen ik in jullie afdeling kwam en zei, dat ik tegen de nazi's wilde vechten, hebben jullie mij als een broer opgenomen. Niemand heeft mij gezegd, dat ik mij met andermans zaken bemoei. Ik zal nooit vergeten, hoe wij een brug hebben opgeblazen, hoe wij onze makkers uit de gevangenis hebben bevrijd en hoe wij in Limoges binnengehaald zijn. Ik zeg het lot, omdat het mij, hoewel ik niet jong meer ben en in niets uitblink, in staat gesteld heeft, aan zulke grote gebeurtenissen deel te nemen. Misschien hebben sommigen onder u gehoord, dat ik in 1948 uit Frankrijk ben uitgewezen. Op de prefectuur werd mij gezegd, dat ik mijn neus in andermans zaken gestoken had. Ik weet, dat jullie, mijn strijdmakkers, eerder uit naam van Frankrijk kunt spreken dan dat heerschap van de prefectuur met zijn kleine snorretje en zijn grote verwaandheid. Gisteren was hij een Duitse schaapherdershond, en vandaag is hij een Amerikaanse aap. Al met al heeft men mij nu de toegang geweigerd en kan ik noch jou, Dédé, noch de andere kameraden omhelzen. Ik was niet verbaasd — tegenwoordig reizen Hitlers generaals vrijelijk naar Parijs. Hoe kan men dan de brutale Frantisek Kristek Frankrijk binnenlaten, die vrijwillig in het Franse leger dienstgenomen en later samen met jullie tegen de nazi's en verraders gevochten heeft. Ik wil u vertellen, dat de makkers, met wie ik samen werk, mijn burens en natuurlijk mijn vrouw Kveta, dat wij allen bijeen zullen zijn om

met jullie de veertiende Juli te vieren. Ik zal nogmaals van de partizanen vertellen. Legt op het monument uit mijn naam bloemen, die op de weiden van Limousin bloeien. Met een strijdgroet en met de grootste hoogachting voor alle fatsoenlijke Fransen blijf ik Frantisek Kristek, of, militair uitgedrukt, partizaan Tsjech."

De mensen lachten; toen begonnen ze geroerd in de handen te klappen. De kameraden dachten eraan terug, hoe Tsjech altijd gekheid maakte, hoe dapper en koelbloedig hij was. Toen het applaus verstild was, zei Dédé:

— De partizanen herinneren zich Beer. Hij heeft met ons aan alle operaties deelgenomen. Hij was Sowjet-officier en heeft ons veel geleerd. Ik verleen het woord aan onze vriend Nikolai Woronow.

Allen keken elkaar verwonderd aan. In de stilte, die ingetreden was, hoorde men plotseling Woronows stem:

— Hier spreekt Beer. Hier spreekt Beer. Ik kan vandaag niet in jullie midden zijn. Maar toch ben ik bij jullie. Ik spreek van verre. De stad, waarin ik leef, ligt aan gene zijde van de poolcirkel. Hoort mij aan, mijn oude kameraden! Ik moest zojuist aan Mickie denken, en ofschoon ik in mijn leven heel wat ellende gezien heb, kromp mijn hart samen. Mickie is bij het opblazen van een brug gevallen. Ik zal nooit vergeten, hoe hij voor zijn dood zong:

Voor andren is het zonlicht,
Voor hen de zang, de wijn;
Hoe graag wij wilden leven,
Zal dra vergeten zijn . . .

Nee, Mickie, nee, beste vriend, wij vergeten jou niet! Jij was opgewekt, jij wist te schertsen, en jij was moedig. Wanneer ik van jou vertel, beste Mickie, zijn mijn vrienden, de Sowjet-mensen, enthousiast en zeggen: „Een echte Fransman! . . .” Kunnen wij soms de oude Désiré vergeten? Stervend, zei hij mij: „Beer, deel Stalin mee, dat de oude Désiré zijn wijngaard in de steek gelaten heeft, zich in de strijd gewaagd heeft en gevallen is, en dat hij Stalin een groet zendt.” Strijdmakkers, Stalin weet, dat Désiré hem een groet gezonden heeft. Het Sowjet-volk leeft mee met Frankrijks leed, het wenst jullie land kracht, zege en geluk. Aan de vooravond van de slag om Limoges viel de metselaar José uit Barcelona. Hoe verlangde hij ernaar, zijn vaderland weer te zien! . . . Nog is Barcelona in ketenen, maar de dag zal komen, dat samen met de levenden de rijen der helden, die voor de vrijheid gesneuveld zijn, door zijn straten zullen trekken, en dan zal een vreemde Spaanse vrouw José gedenken als haar eigen zoon. Wij gedenken de gevallen en verheugen ons met de levenden. Ik groet jou, Dédé, en jou, Mado, ik groet André, Tsjech, Pierrot, Auguste, Manolo, Jeannette, Raymond — jullie allen,

mijn geliefde vrienden. Ik weet, dat jullie geen rust hebben, dat de mensen over een nieuwe oorlog spreken. Maar ik geloof niet, dat de Fransen tegen ons zullen vechten, ik ken Frankrijk, ik heb het in de bitterste dagen gezien en ik kan mij niet voorstellen, dat het zou gelukken zulk een groot en goed volk te misleiden. In mijn land willen de mensen niet slechts vrede, zij geloven vast, dat wij de vrede behouden kunnen. De oude Désiré had twee kleinkinderen, hij heeft mij over hen verteld. Als zij naar de onthulling van het gedenkteken gekomen zijn, moeten zij weten, dat Stalin zegt: de vrede kan behouden worden, alle steden, alle wijngaarden kunnen voor de ellende van een oorlog gespaard blijven. In mijn land werken de mensen. Zij werken, omdat een mens zonder werk als een boom zonder aarde is — zijn ziel verdort. De stad, waar ik woon, heeft kort geleden haar twintigste verjaardag gevierd, wij bouwen haar in winterse sneeuwstorm en eeuwige nacht, wij bouwen ook thans, nu de zon niet van de hemel verdwijnt. Ik heb onze mijnwerkers van jullie verteld, allen hier houden van jullie, als van hun naasten. In onze stad woont de oude partizaan Galaktion Pawlow. Hij heeft dertig jaar geleden tegen de Engelsen gestreden, toen dezen het Noorden van ons land binnengevallen waren, en heeft daarbij een zware verwonding opgelopen. Hij verzocht mij, jou, Mado, zijn partizanengroet over te brengen. Weest gelukkig, vrienden! Ruist, stille eikenwouden van Limousin! Leef in vrede, geliefd Frankrijk! Met het bloed der besten is de overwinning betaald, dat zal steeds in onze herinnering blijven. Een groet aan jullie, francs-tireurs en partizanen, van de soldaten van Stalingrad, van de bouwers van steden en dorpen der Sowjet-Unie! De grijze Beer drukt zijn oude vrienden aan het hart.

Dédé voelde, hoe de ontroering hem naar de keel steeg, hij bedekte zijn ogen met zijn hand. Toen hij naar de menigte keek, zag hij, dat velen weenden. Men applaudisseerde niet dadelijk — de opwinding was te sterk; maar toen trachtten de handen vergeefs de liefde, de toorn, de hoop van de mensen uit te drukken.

Mado betrad de tribune. Haar grote ogen schenen nog groter dan gewoonlijk; ze tuurden in de verte. Van haar gelaat sprak zulk een harts-tocht, zulk een spanning, dat allen verstomden.

— Ik wil onze kameraad antwoorden, — zei Mado. — Lieve Beer, jij bent vandaag bij ons geweest. Jij was bij ons als in de dagen, toen wij bruggen opbliezen, vijandelijke posten overvielen en Limoges bevrijdden. Door de bomen van Limousin omringd, stond jij hier op deze bosweide. Men heeft jou het visum geweigerd. Maar jij bent zonder visum tot ons gekomen. Zij hebben gendarmes, granaten, bommen, militaire bases, maar wat kunnen zij tegen de ziel van het volk beginnen? Lieve Beer, Frankrijk heeft het moeilijk, het vecht nog steeds voor zijn vrijheid. Jij kent ons, wij zullen niet bezwijken. Evenals jullie, Sowjet-mensen, geloven ook wij, dat de vrede behouden kan worden. Wij antwoorden kameraad Stalin

door onze daden: wij strijden voor de vrede. Lieve Beer, jij hebt mij geschreven, dat jij nu een dochttertje hebt. Zeg haar, dat wij van haar houden als van de dochter van onze strijdmakker. Wanneer zij opgroeit en met jou naar Frankrijk komt, zal zij de bossen zien, waar wij gestreden hebben. Dan zullen wij jou en haar zeggen: nu zijn wij vrije mensen. Ja, Neales zal naar Amerika moeten vertrekken! Frankrijk zal Frans zijn! Luister, Beer, in dit voor ons plechtige uur, nu wij de gevallenen herdenken zweren wij: nooit zal ons volk tegen het volk van Stalingrad de wapens opnemen! Dat heeft Mado gezegd. Luister — nu zeggen allen het: wij zweren! . . .

Van de weide uit het bos klonk het: „Wij zweren! . . .” Een windstoot, en de hoge groene bomen echoden lang in hun eigen taal de woorden der mensen. En Mado stond daar nog steeds met starre blik; zij keek in het verleden en zag Sergej, de Maquis, Beer, en zij zag de toekomst, die groen, heet en compact was als deze Julidag.

25

Roberts was gekrenkt: de gebeurtenissen hadden hem overrompeld. Weliswaar had Donovan hem reeds in Februari gezegd, dat hij aandacht aan Korea moest besteden, maar Roberts had die woorden niet ernstig genoeg opgevat. Toen Roberts hoorde, dat Dulles zich naar Korea had begeven, grinnikte hij: die zou er heus wel geen orde scheppen. Eerst nu beseftte de kolonel, wat Boidge bedoelde, toen hij zei: „De regering in Seoel is een bende kleine boeven. Als er in Korea niets gebeurt, loopt daar de hele zaak in het honderd . . .” Waarom had men Roberts niet in het plan de campagne ingewijd? . . . Dit was kennelijk een idee van MacArthur, hij wil de wereld in opschudding brengen. Na Korea kan China volgen. Maar Acheson was toch een voorstander van de Europese variant. En Johnson ook . . . Het was moeilijk te doorgronden, wie in feite de beslissingen nam. Misschien waren zowel Donovan als Acheson en ook de president slechts marionetten, terwijl de goochelaars in Wall Street aan de touwtjes trokken? . . .

De tegenslagen, die de Amerikanen in de eerste weken van de veldtocht hadden, stemden Roberts bedroefd, hoewel hij er tegelijkertijd leedvermaak over had. Wat een krankzinnige inval — een koloniale oorlog te beginnen en er onze jongens voor in te zetten! Ik zou het nog begrijpen, als ze een atoombom op Pjongjang lieten vallen. Maar daartoe kunnen ze niet besluiten. De een zegt, dat men met Europa rekening moet houden: het is de roden gelukt, de meest uiteenlopende kringen tegen de bom op te zetten. Anderen fluisteren, dat de bom wel eens te weinig effectief kon

blijken: waarom zouden wij de mythe te niet doen? Op wie rekenen wij eigenlijk? De kranten schrijven over een internationaal lichaam. Onzin! Over zulke kwesties beraadslaagt men onder vier ogen. Wij zullen een hele stapel sympathiebetuigingen en een paar duizend in boevenkroegen gerecruteerde marodeurs krijgen. Maar onze soldaten zijn niet strijdlustig. Driehonderd mariniers stonden een heel uur lang als aan de grond genageld, omdat de vijand twee mitrailleurs had. Het is ongelofelijk, maar het is zo. Waar is het Amerikaanse élan? Wij boeten voor het feit, dat wij geen soldaten, maar speculanten of zenuwlijders hebben grootgebracht. Ik weet nog, hoe de „New York Times” de roman van Mailer aanpreeft, waarin deze de verschrikkingen van de oorlog schildert. Wie heeft de roden toegestaan, de verkieslijkheid van de vrede uit te bazuinen? Wie heeft de vrije geest van Amerika verheerlijkt? Het resultaat is, dat wij bij de eerste repetitie op de huid krijgen.

Roberts zag in, dat het nu geen tijd voor kritiek was. Het ging erom, de verliezen te beperken en uit de gebeurtenissen lering te trekken. Hij werkte, zonder zich rust te gunnen. Zijn gezin stuurde hij naar zee, en hijzelf bleef in de zwoele, gloeiendhete stad. Hij vermagerde; zijn ogen glansden van moeheid en verbittering.

Het hele land was koortsig. Beandle maande zijn architect tot spoed: de wereldoorlog kon uitbreken, voor zijn onderaardse huis klaar was. Senator Walker, een vriend van wijlen Low, verlangde elke dag opnieuw, dat men de bom op Moskou zou werpen; hij zei: „In deze spanning valt er niet te leven . . .” Boidge verkondigde luidkeels, dat de diplomaten niet verantwoordelijk waren voor de fouten der militairen, dat de generaals het prestige van Amerika door het slijk haalden, dat zelfs de Luxemburgers nu hun neus ophaalden. Bernson had een vijftal journalisten bijeengegrommeld, met wie hij dagelijks sappige beschrijvingen van de „bestialiteiten der roden” vervaardigde. Hij sliep slecht en werd door nachtmerries gekweld. Hij schreeuwde: „Zelfs napalm heeft geen uitwerking! . . .” Zijn vrouw trachtte hem te kalmeren: „Jongske, jij moest een goede zenuwarts raadplegen. Er bestaan tegenwoordig geweldige geneesmiddelen . . .” In Jackson ging Richmond junior naar dokter Hellitz en zei: „Als ik opgeroepen mocht worden, moet u bevestigen, dat ik van kindsbeen af aan vallende ziekte lijd. Goed? . . .” Rechter Gilmore beweerde, dat de roden beslist aan de Golf van Mexico zouden landen en hem dan de zaak Clark onder de neus zouden wrijven.

Anders liet MacHorn bij zich komen.

— De roden zijn begonnen, — zei hij. — Zij hebben de achtendertigste breedtegraad overschreden. Als wij hun geen lesje geven, zullen zij tot Amerika oprukken.

MacHorn zuchtte:

— Dat de roden begonnen zijn, verbaast mij niet, ik heb altijd gezegd, dat het schurken zijn. Het is alleen erg, dat *ik* moet beginnen. Denk niet,

dat ik een lafbek ben, maar ik vind het ergerlijk, dat ik naar dat vervloekte Korea toe moet, terwijl de lanterfanter, die nog geen kruit geroken hebben, over Broadway zullen slenteren.

— U moet het voorbeeld geven, u bent een veteraan, zo gemakkelijk bent u niet aan uw medaille gekomen...

— Ik vrees, dat ik nu makkelijk genoeg aan een stuk ijzer in mijn pens zal komen. Maar ach, waarom zouden wij er woorden aan vuilmaken? Ik heb eenmaal getekend, dus ik ga, ik ben geen neger of Jood, ik ben een echte Amerikaan. Maar nu doe ik u een voorstel: hier tegenover is een prima bar, laat ons daar samen een glaasje gaan drinken, dat is veel prettiger dan over de achtendertigste breedtegraad te redeneren. Trouwens, die breedtegraad zal ik gauw genoeg te zien krijgen, maar of ik daar op mijn gemak een glaasje kan drinken, weet ik nog zo net niet.

Bill Coster kreeg geen kans, zijn dromen te verwerkelijken. Hij was in Juli uit Europa teruggekeerd met het voornemen uit te rusten en dan eens of tweemaal per week over mondaine schandalen te schrijven. Victoria bleek zich in schulden gestoken te hebben. Zij had het in haar hoofd gehaald, bij een of andere charlatan driehoekige stoelen te bestellen, die draaiden en wiebelden en bovendien een onheilspellend geluid gaven, dat in het geloei van sirenes overging. Zij legde hem uit, dat dit „het laatste woord der synthetische kunst” was en dat zij zich haast gegeneerd had, voor een dergelijk meesterwerk slechts tienduizend dollar te betalen. Bill zei nijdig, dat hij van zijn leven niet op zo'n onding zou gaan zitten en er ook geen geld voor had, en dat alles hem trouwens de keel uithing, mevrouw Coster inclusie. Diezelfde avond dicteerde hij echter reeds een artikel: „Voor mij liggen foto's van in Korea gedode rode tanksoldaten. Het zijn natuurlijk als Koreanen gegrimede Russen. De slag om Amerika is begonnen. Onze dappere piloten vernietigen de horden der roden, die heel Korea, Japan en zelfs de Philippijnen dachten te veroveren.

Mevrouw Dora Adams zei verontwaardigd tot haar man:

— Zie je nu, hoe Mickley jou beetgenomen heeft? Jij hebt dat papier tegen de atoombom ondertekend, en nu zijn de roden Korea binnengevallen. Jij staat lelijk in je hemd!...

Diezelfde avond ontmoette Adams op een vergadering der wetenschappelijke vereniging professor Godwin.

— Ik geloof, dat wij overijld gehandeld hebben, — zei Godwin. — Natuurlijk blijf ik tegenstander der atoombom. Maar wij zijn niet op het juiste moment opgetreden... Na de aanval op Zuid-Korea is iedereen over de communisten verontwaardigd. Professor Hennessey heeft nu een prachtig argument, hij kan zeggen, dat louter en alleen de angst voor de atoombom de roden in toom houdt.

Adams fronste de wenkbrauwen en gaf geen antwoord.

Hij zat in zijn sombere werkkamer op de smalle, ongemakkelijke stoel en trachtte te werken. Zijn gedachten keerden echter steeds naar de

gebeurtenissen in Korea terug. Godwin is Dora niet, hij is een man met verstand... Misschien heeft hij gelijk, ik weet het niet. Trouwens, niemand weet, wat daar aan de hand is. Iedereen heeft gelijk, en iedereen heeft schuld. Maar intussen staan de steden in lichterlaaie en zwerven kinderen rond, die hun ouders kwijt zijn. Ik wil niets meer horen, ik neem geen krant meer in mijn handen. Wij verdrinken in bloed en stikken van leugens en haat. Waartoe heb ik veertig jaar lang de bouw van de mens bestudeerd? De koning der natuur? Dank je wel, zelfs hagedissen zijn nog beter!... Woedend smet hij het nummer van de „Times” op de vloer en vertrapte een tijdlang de bladen.

Professor Mickley kreeg bezoek van de secretaris van de bontwerkersvereniging, een der leden van het comité der „vredesvrienden”.

— Wij willen een grote bijeenkomst tegen de oorlog in Korea organiseren. Daar gebeuren vreselijke dingen, kijkt u maar eens naar deze foto's... Wij verzoeken u een rede te houden. Reverend MacHill heeft geweigerd, hij zegt, dat hij onze verontwaardiging deelt, maar dat het moment te ongunstig is — de kranten zijn erin geslaagd, fatsoenlijke mensen het hoofd op hol te brengen.

Mickley antwoordde:

— De toestand is inderdaad moeilijk... Maar als wij nu niet optreden, verliezen wij ons laatste beetje zelfrespect.

Tweeduizend mensen kwamen op de bijeenkomst. Mickley hield een rede:

— Ik weet niet, wie als eerste de achtendertigste breedtegraad heeft overschreden, dat is ver weg, de berichten spreken elkaar tegen, en men kan zich er geen juist beeld van vormen. Grensincidenten zijn een gewoon verschijnsel bij een gespannen situatie. Maar ik weet, dat de Koreanen niet in San Francisco geland zijn en dat zij noch Washington noch New York bombarderen. Onze kinderen kunnen ongestoord slapen, terwijl de Koreaanse kinderen in doodsangst rondhollen, omdat Amerikaanse piloten jacht op hen maken...

Knapen van Anders drongen de zaal binnen. Er ontstond een klop-partij. De bijeenkomst was verstoord. Toen Mickley het gebouw verliet, stormde er een man op hem af en diende hem een slag met een stok toe.

— Hier, dat is voor de Amerikaanse piloten!...

Professor Mickley werd naar het ziekenhuis gebracht.

Langzamerhand kwamen de mensen tot rust. De oorlog deed de zaken opbloeien. In lange tijd hadden de winkels niet zoveel koopsters gezien. Beandle vertelde senator Walker:

— De zakenwereld is tevreden, dat is de hoofdzaak. Het gaat immers niet om dat stukje Korea. Daar was ook voor de oorlog geen spat, naar men zegt, en nu is het een woestenij... Maar hier is alles op toeren gekomen. Om deze tijd van het jaar klaagden de industriëlen gewoonlijk over een stilstand, maar gisteren was Grayson bij mij en zei, dat zij de

orders niet aan konden. U moet eens naar de koersen kijken. Sinds 1928 is caoutchouc nog nooit zo de hoogte in gevlogen. En wol? . . . Wij kunnen rustig zeggen, dat er een tijd van welstand aanbreekt. Ik maak mij niet eens meer zenuwachtig . . .

Meesmuilend zei Donovan tegen Roberts:

— Weet u nog, hoe u tegen de Aziatische variant geprotesteerd hebt? Dat was inderdaad onjuist — een wereldoorlog kan alleen na een lokale oorlog beginnen . . . Om met de oude Romeinen te spreken: alle wegen leiden naar Moskou. De Koreaanse campagne is de eerste proefneming . . .

Roberts constateerde met voldoening, dat de gebeurtenissen het land hadden doen opleven. Zelfs de president had een beslistere toon aangeslagen. Drie maanden geleden zouden de kranten zich over het voorval met professor Mickley opgewonden hebben, maar nu haalde niemand het in zijn hoofd, het voor hem op te nemen. In Chicago waren onlangs drie roden afgeranseld, en de politie had zich afzijdig gehouden. De legionnaires van Philadelphia eisen de arrestatie van alle communisten. Men zegt, dat zelfs professor Godwin weer verstandig geworden is. In het Zuiden gaat het, zoals altijd, weer heet toe: in Jackson hebben ze een neger opgehangen, die het gewaagd heeft van onze terugtocht te reppen. Ik weet niet, of wij het tegen de roden in Korea zullen kunnen klaren, maar in elk geval zullen wij het achterland schoonvegen.

Op de fabriek, waar Girstone werkte, scholden de arbeiders aanvankelijk op de roden. Mark James zei: „Ik begrijp best, dat het in Zuid-Korea beroerder was dan in het Noorden, maar dat is nog geen reden om een oorlog te beginnen.” Wipper schreeuwde, dat „de communisten het masker afgeworpen hadden” en dat „Amerika in gevaar verkeerde”. Op een bijeenkomst liet men Allison niet aan het woord komen. De mensen praatten graag de krantenberichten over de „beestachtigheden der roden” na. De communisten vonden slechts weinig gehoor. Girstone liet het hoofd echter niet hangen. Uit de „Times” en de „Herald” knipte hij artikelen, waarin sprake was van de vijandige houding der Koreaanse bevolking tegenover de Amerikaanse soldaten, en liet deze zijn kameraden zien; hij plakte foto's van platgebrande Koreaanse steden op een schoolbord en hing dit met het onderschrift „Waartoe dit?” in de fabriekshal op. Elke avond trad hij ergens op, hij schreef artikelen en vervaardigde oproepen. Soms gebeurde het, dat hij, wanneer hij 's avonds thuis kwam, Betty niet aantrof. Zij werd naar de voorsteden uitgezonden; zij trad op namens het „Vrouwencomité” en bewerkte moeders en echtgenoten om te protesteren tegen de oorlog, die hun naasten met de ondergang bedreigde.

Een maand later was de stemming onder de arbeiders merkbaar veranderd. De militaire tegenslagen deden overal hun invloed gelden. Mark James grinnikte: „Ze wilden de Russen op de knieën dwingen, maar kunnen het niet eens met de helft van Korea klaarspelen.” Wanneer

Wipper nu zei, dat de Russen begonnen waren, kreeg hij ten antwoord: „Dat is een duistere geschiedenis, wij zijn er niet bij geweest, maar al met al doet het er eigenlijk niet toe, wie begonnen is, iets anders is van belang — wat hebben onze mensen daar te zoeken?...” Zeker, vele arbeiders dachten nog: alles heeft zijn goede zijde — de directie wist met de orders geen raad, de lonen zouden dus omhoog gaan en men zou er iets ruimer van kunnen leven. Weldra deden echter geruchten de ronde, dat de industrie gemobiliseerd zou worden, dat de arbeiders de bedrijven niet mochten verlaten en dat men loonsverhoging zou verbieden. Nu luisterden de arbeiders gretig naar de woorden van Allison of Girstone. Vergeefs trachtte Wipper aan te tonen, dat de algemene opleving de arbeiders ten goede kwam; men onderbrak hem steeds vaker met de vraag: „En als ze een loonstop invoeren?...”

Op een vergadering van de vakbond steunde een vierde der afgevaardigden een door Girstone ingediende resolutie, die wapenstilstand in Korea eiste en tegen het bombarderen van steden protesteerde.

Roberts lachte schamper: de dwazen, ze werken zichzelf de grond in! De gedelegeerden van de fabriek, die motoren voor bommenwerpers vervaardigt, eist het verbod van bombardementen. Ik had nooit gedacht, dat de Amerikaanse arbeiders zulke sufferds waren.

Joyce van het Federale Bureau vertelde Roberts, dat Girstone een actief communist was; er was reeds heel wat materiaal tegen hem verzameld. Men kon hem wegens anti-nationale activiteit voor het gerecht brengen. Roberts dacht even na en antwoordde:

— Voor zo'n proces is dat geen figuur. Het is veel effectvoller professor Mickley op de beklaagdenbank te zetten, daarvoor hebben wij argumenten te over... Natuurlijk moeten de bedrijven van roden gezuiverd worden. Maar als u er niets op tegen hebt, zullen wij ons over Girstone ontfemen...

Professor Mickley verscheen met zijn arm in het verband op de rechtszitting. Hij verklaarde de rechter, dat hij zich door zijn geweten had laten leiden.

— Ik ben geen communist. Ik was een vurig aanhanger van president Roosevelt... Ik ben van mening, dat ons optreden in Korea misdadig is, dat het onder het begrip „genocide” valt, dat sinds het proces van Neurenberg in het internationale recht is opgenomen...

De officier van justitie riep uit:

— Voor u staat geen stakker, die door de roden van de wijs is gebracht, maar een professor van de Yale Universiteit, een man met een academische graad. Hij tracht zich hier op het internationale recht te beroepen. Misschien wilt u hem aan het Amerikaanse recht herinneren? In oorlogstijd — want wij voeren thans oorlog voor de civilisatie — heeft hij het niet slechts gewaagd vrede te verlangen, maar hij heeft zelfs de handelingen goedgekeurd van mensen, die Amerika's jeugd vermoorden.

Dat is een vergrijp tegen de goede zeden, meer nog — een uitdaging aan de natie!

Mickley werd tot vier maanden gevangenisstraf veroordeeld.

Bill Coster dicteerde een artikel, waaruit diepe verontwaardiging sprak: „Gisteren heeft de vrouw van de rode professor zich een smettenden halssnoer aangeschaft; hiervoor heeft zij twintigduizend dollars betaald, welk geld zij van de Russen ontvangen heeft. Hoe lang zullen wij de gezworen vijanden van Amerika met fluwelen handschoenen aanpakken? Onze zonen vallen op de slagvelden van Korea, maar wij verlenen een misdadiger, die de moordenaars behulpzaam geweest is, vier maanden vacantie in een comfortabele gevangeniscel.”

Weldra hadden zowel Coster als de andere journalisten een nieuwe sensatie. In het Central Park was een zekere Girstone gearresteerd, die de Rus Sjibalow ontwerp-tekeningen van een nieuwe motor voor zware bommenwerpers in handen had trachten te spelen. De kranten berichtten, dat Girstone een bekend communist was, die uitstekend Russisch sprak en bijzonder belangrijke opdrachten van Moskou uitvoerde. Hij was jurist van beroep, maar was als ongeschoold arbeider in dienst getreden bij een fabriek, waar hij, nadat hij het vertrouwen van velen had weten te winnen, de tekeningen van de nieuwe motor ontvreemd had. Hij was gearresteerd juist op het ogenblik, dat hij Sjibalow de enveloppe met de tekeningen overhandigde.

Sjibalow was een vondst van Bernson. Het was een man van middelbare leeftijd; voor de oorlog had hij in Wilno gewoond, daarna bij de Duitse politie gediend en vervolgens twee jaar in West-Duitsland gezeten, tot hij zijn inreisvisum voor Amerika gekregen had. In New York had hij armoede geleden, en het kostte Bernson dan ook niet veel moeite hem voor de zaak te winnen. Sjibalow zei slechts: „Ik heb geen zin om langer dan een jaar te brommen, en het geld moet u op mijn naam op de bank zetten, voor het gedonder begint...”

De advocaat zei tot Betty:

— Het is een penibel geval. Sjibalow is een handige jongen. Hij heeft gezegd, dat hij op een bijeenkomst der „vredesvrienden” met Girstone kennis gemaakt heeft. Girstone heeft dit bevestigd. Girstone heeft verder verklaard, dat Sjibalow hem voor zijn kameraden om materiaal over Korea heeft gevraagd. Hij heeft krantenknipsels voor hem naar het Central Park meegebracht. Sjibalow zegt, dat er tekeningen in de enveloppe zaten. Girstone staat als communist bekend, en hij ontkent dat ook niet. Het is moeilijk de zaak te ontwarren...

Betty hield zich flink. Slechts eenmaal barstte zij in tranen uit — bij zich thuis, toen zij aan de straat, de kletterende regen, en aan de lange smalle kamer terugdacht. Zij wist nu, dat zij Girstone met heel haar hart liefhad. Zij hadden in het geheel slechts twee maanden samengeleefd, maar het was haar, alsof zij daarvoor niet echt geleefd had. Zij ontving

geen brieven, en aan een bezoek in de gevangenis viel niet te denken: voor de buitenwereld was zij slechts een kennis van Girstone.

Smiles zei haar:

— U hoort niet op een Amerikaans kantoor thuis. Zulke duifjes steken onze soldaten de ogen uit. Ik zou u het liefst bij de politie aangeven, maar mijn compagnon is te goedhartig. Maakt u dus, dat u wegkomt! . . .

Betty kreeg een brief van haar moeder, die haar berichtte, dat Betty's broer naar Korea gezonden was: „Nu zul je het niet meer wagen de roden te verdedigen. Lees maar eens, wat zij doen, en vraag je vader om vergiffenis. Als Jim, God verhoede, iets mocht overkomen, komt zijn bloed op jouw hoofd.”

Betty werkte als typiste in het Comité der „vredesvrienden”. Zij tikte: „Wij raden u aan, de ondergenoemde geestelijken, die tot staking van het bloedvergieten in Korea oproepen, te ondersteunen . . .” Dag en nacht had zij Girstone voor ogen. Een zonnestraal schoot langs de wand, alles was door het rose ochtendlicht overgoten. Joe kuste haar . . .

Na haar werk bezocht zij op allerlei adressen onbekende vrouwen, glimlachte vriendelijk en stelde hun voor, zich bij het appèl aan te sluiten. Toen zij op een keer toevallig een blik in de krant wierp, las zij de woorden van Coster: „De slag om Amerika is begonnen . . .” Betty lachte bitter: ja, de slag om Amerika is begonnen — om zijn eer, zijn vrijheid. Nog is alles te redden . . . Joe, wij zullen deze veldslag winnen! Wij zullen weer onze intrek nemen in jouw lange, smalle kamer. Jij hebt gezegd, dat zij op een gang lijkt. Nee, zij is als een pad naar het geluk . . .

26

De avond tevoren had alles nog rustig en zomers zorgeloos geschenen. In honderden kleine winkeltjes werden levensmiddelen, bloemen en bonte stoffen verhandeld. Kinderen speelden op de rijweg. Op de hoek van twee straten stond een groot bouwobject in steigers: het huis naderde zijn voltooiing, en in hun schafttijd sliepen de arbeiders onder de stellingen. Er hing een aanplakbiljet: „Heb jij het appèl van Stockholm ondertekend?” Eronder zat een jonge vrouw op haar hurken en gaf haar kind de borst. Een pottenbakker streek bezweet, als een tovenaars, met zijn hand over een stuk klei, en uit de klei ontstond een kruik.

Sobolew had Minajew gezegd, dat hij een verdrag moest ontwerpen: de Koreanen kochten bedrijfsuitrustingen voor nieuwe textielfabrieken. Minajew werkte tot in de namiddag. Men bracht de post, er was een klein briefje van Olja bij. Zij schreef: „Er zijn ogenblikken, dat ik je benijd

— jij krijgt zoveel ongewone dingen te zien! Bij ons is alles bij het oude. mama is gezond, elke Zondag gaat zij in onze vroegere woning op bezoek. Over twee weken ben ik klaar met mijn werk. Ik verwacht een telegram van jou: als jij je verlof niet hier kunt doorbrengen, kom ik naar je toe. Nu wij elkaar spoedig zullen weerzien, ben ik mijn rust kwijt, ik heb de dagen, ik slaap ermee in en word ermee wakker. Ik zou schrijven een dikke zoen', maar nee, ik wil je niet meer op papier kussen. Wij zullen binnenkort bij elkaar zijn, dat is al wat ik zeggen kan..." Minajew las de brief nogmaals door en keek naar de enveloppe: Olja had haar brieven nooit... Zij had haar brief vier dagen eerder verzonden dan hij zijn telegram... Hij dacht eraan, dat hij de vijftiende Juli naar Moskou zou vliegen, en glimlachte. Oljenka had gelijk: de laatste loodjes wegen het zwaarst... Daarna las hij de „Prawda" van A tot Z, er stond een interessante correspondentie uit Parijs in over de onthulling van een gedenksteen voor de partizanen, een artikel over een nieuwe film en een reportage over de bouwwerken aan de Wolga.

's Avonds zette Minajew zich als gewoonlijk aan zijn arbeid. Hij was nu bezig de voornaamste gebeurtenissen op te tekenen van de maanden, die hij in zijn boek wilde beschrijven. Hij bracht zich de vreselijke nacht op de kleine koergen in herinnering. Bij het krieken van de dag begonnen de Duitsers te bombarderen. Iets dergelijks was er noch daarvoor noch daarna geweest. Zij rekenden er kennelijk op, dat niemand het zou overleven. Ik werd geheel bedolven. Ik kroop er weer uit. Osip was weg. Ik dacht, dat hij gedood was. Hij bleek echter naar de batterij gekropen te zijn. Het duizelde mij voor ogen. Ik zeg tegen Olja: „Waar is de majoor?", en hoor niet, wat zij antwoordt. Toen bulderde ik in de telefoon: „Osip! Hoe is het ginds?..." — „Het gaat, wij houden stand..."

Minajew schreef tot het ochtendgloren.

Dat alles was aan de vooravond geweest. De volgende dag ging er kort nieuws door Pjongjang: de troepen van Li Syng Man hadden de achtendertigste breedtegraad overschreden. Het leven van een ieder was in tweeën gespleten. Nog stonden de arbeiders op de bouwsteigers, nog werd er in de winkeltjes fruit verkocht, nog waren de kinderen aan het spelen, nog legde Minajew Sobolew het ontwerp voor het verdrag voor, maar het had alles iets onwerkelijks over zich. De radio meldde berichten over de eerste gevechten. Vrouwen keken angstig naar hun zonen en hun mannen. Mensen met pakken en bundels repten zich naar het station. 's Avonds was de stad zwart, en Minajew kon niet meer aan zijn boek en evenmin aan een spoedig weerzien met Olja denken; hij dacht aan het noodlot van het volk, in wiens midden hij zich in de dagen der beproeving bevond. Alwat hij gisteren nog rustig aanschouwd had, deed zijn hart nu bloeden: een meisje met een boek, de productiecijfers van het chemische combinatie, het onvoltooide bouwobject op de hoek van twee straten. Wat hadden ze goed gewerkt, hoe hadden ze zich erover verheugd, dat

er al zoveel gebouwd was, dat de studenten studeerden, dat het leven aantrekkelijk geworden was! En nu ging dat alles naar de bliksem, omdat een stelletje Amerikanen wilde verdienen, onverschillig waaraan, alleen maar verdienen... Beter dan vele anderen besepte Minajew, wat Korea te wachten stond; hij herinnerde zich de wolkenkrabbers van Amerika, het felle en vale neonlicht, de ontstellende duisternis in de hoofden; deze nacht scheen over de oceaan te trekken en de hemel te verduisteren.

Drie dagen later meldde de radio, dat Amerikaanse troepen in Korea waren geland. Nog een paar dagen later begonnen „B-29“-toestellen de stad te bombarderen. Na de eerste luchtaanval zag Minajew de ruïnen van huizen, puin en trechters. Glas knerste onder de voeten. De brandweer vocht tegen het vuur. Op een baar werd een jonge vrouw voorbijgedragen, haar mond was lichtgeopend, zij wilde het uitschreeuwen, maar kon het niet, een bomsplinter had haar beide benen afgerukt. Het was Minajew, alsof hij dat alles al eens gezien had. Nog voor kort was Korea hem raadselachtig voorgekomen, met zijn onbegrijpelijke tradities en zeden, met zijn vreemde, op getjilp lijkende taal, met zijn Boeddhistische tempels en zijn zonderlinge alfabet. Nu was alles vertrouwd geworden. Hij dacht: hoe verschillend zijn de landen in vreedstijd, wanneer elk op zijn eigen wijze leeft, en hoe lijken ze op elkaar na de eerste bom!

De radio meldde, dat de Amerikanen op de terugtocht waren. De eerste krijgsgevangene werd binnengebracht; het was een roodwangige lange jongen, een chauffeur uit Atlanta. Hij zei: „Drek!... Wist ik soms, waarom ze mij uit Japan hierheen brachten?... Ik zeg u, dat het allemaal drek is...“ De stemming werd beter. De liederen op straat klonken weer opgewekter. De mensen zeiden: „Ze krijgen ons er niet onder...“

— Wel, wat vind jij van de hele geschiedenis? — vroeg Sobolew aan Minajew.

Minajew lachte schamper:

— Het zal de Amerikanen hier niet bevalen. Zij houden ervan, met comfort te vechten. In Duitsland waren goede hotels, villa's in de voorsteden, en bovendien hebben de Duitsers hen schitterend verwelkomd: de SS-ers zijn niet zulke ezels, zij begrepen best, dat zij met de Amerikanen beter tot een accord konden komen dan met ons. Maar hier ziet het er anders uit... In plaats van een douche — regen, in plaats van villa's in de voorsteden — partizanen, miserabele wegen, en niemand maakt zich op, de huizen met witte lappen te versieren. Nee. Korea krijgen ze niet. Maar verwoesten kunnen ze het wel. De Koreanen hebben weinig jachtvliegtuigen, de schoften voelen, dat zij ongestraft kunnen rondvliegen. MacArthur heeft trophoeën nodig: dan kan hij erover opscheppen, hoeveel huizen ze verwoest en hoeveel kinderen ze vermoord hebben...

Het waren hete en regenachtige dagen. De klamme hitte werkte op Minajews zenuwen. 's Nachts was het gebruikelijke gebrom van motoren te horen. Plotseling was alles door een boosaardig schijnsel verlicht. De

mensen snelden naar de schuilplaatsen, en de een na de ander ontploften de bommen.

Het was tijdens de derde luchtaanval. Minajew kroop uit zijn schuilplaats. Rondom stonden de huizen in lichterlaaie. Het vuur was zo krachtig, dat niemand een poging deed het te bedwingen. Naast Minajew stond een vrouw, zij schreeuwde, en hoewel haar kreten bij het gefluit, geknetter en gedaver rondom niet hoorbaar waren, begreep Minajew, dat zij iets riep. Hij begreep ook, waarom zij steeds weer naar het brandende huis wilde rennen, — twee andere vrouwen hielden haar tegen. Minajew snelde het huis binnen en liep het trapje op; een dichte, bijtende rook benam hem het gezicht. In de kamer schreeuwde een klein meisje. Minajew stak zijn hoofd uit het venster. Een der beide vrouwen klom op de schouders van de andere. Minajew reikte haar het kind. Hij wilde reeds uit het raam springen, maar het kwam hem voor, dat er in de kamer nog iemand huilde. Hij draaide zich om, er was niemand; hij wilde naar beneden lopen, maar de trap stond reeds in brand. Zijn colbertjasje vatte vlam. Hij snelde naar het raam en stortte zich omlaag.

De vrouwen gingen ijlings hospitaalsoldaten halen. Minajew lag buiten kennis op de hete, vochtige grond. Een uur later werd hij naar het lazaret gebracht.

In de vroege ochtend spoorde men Sobolew op. De arts zei:

— Zware brandwonden... Temperatuur 39,7...

Voor het lazaret stond de ganse dag de vrouw met het meisje. Schuchter vroeg zij aan iedereen, die naar binnen ging of eruit kwam: „Hoe is het met de Rus?...” Het was de jonge telefoniste Li Ok Jen. Zij was voor nachtdienst opgeroepen, en had haar dochttertje alleen thuis gelaten in de veronderstelling, dat haar buurvrouw wel een oogje in het zeil zou houden, maar de buurvrouw had haar man naar de trein gebracht — hij vertrok naar het front. Li Ok Jen stond zwijgend te wachten: hoe ging het de man, die haar dochttertje gered had? Het meisje was vier jaar, zij begreep maar vaag, wat er met haar gebeurd was, — maar haar moeder zei, op een venster van het lazaret wijzend: „Daar ligt hij,” — en het meisje wendde geen oog van het raam af. Tegen de avond kwamen er andere mensen, zij gingen het hospitaal niet binnen, zij durfden niet luid te spreken en fluisterden: iedereen wist al, dat de Rus een Koreaans meisje uit het vuur gered had.

's Avonds kwam Sobolew weer. De arts zei:

— Een uur geleden is hij bij kennis gekomen, hij vroeg te drinken... Maar nu is hij weer bewusteloos... Wij hebben hem een kamferinjectie gegeven... Ik geef de hoop niet op...

Sobolew ging op zijn tenen de ziekenkamer binnen. Minajews gezicht vertoonde brandwonden, het was, alsof hij rustig lag te slapen.

Die nacht was er weer een bombardement. Een bom ontplofte vlak bij het lazaret. De ruiten rinkelden. Iemand schreeuwde, toen werd het stil.

Tegen de ochtend, toen het begon te dagen, kwam Minajew bij. Ziekenhuisbedden, een gewonde jongen, een verpleegster... Hij pijnigde zich met de gedachte: wanneer ben ik gewond geraakt? En Osip is er niet... Wie commandeert dan nu het bataljon?...

Plotseling richtte hij zich op en zei:

— Osip, wij houden het...

De zuster kwam bij zijn bed staan. Hij lag weer rustig en ademde zacht. Zij meldde de dokter:

— Hij ijlt. Hij heeft iemand geroepen. Misschien zijn broer...

27

Na zijn terugkeer uit Stockholm sprak professor Dumas nog tweemaal op bijeenkomsten, maar toen moest hij gaan liggen en ongeveer een maand het bed houden. „Dat overkomt mij voor het eerst,” — zei hij tegen Mado, — misselijk, wanneer je geen baas over jezelf meer bent...” Het boek, waaraan Dumas drie jaar lang gewerkt had, was bijna af, en hij dacht bedroefd: het is toch iets gemeens — ik weet niet eens, of ik de kans krijg het af te maken... Wanneer de dokter echter bij hem was, sprak hij met hem over alles en nog wat, behalve over zijn toestand. Professor Duvillier zei tot Mado. „Het is een kwelling, hem te behandelen. De man wil zich eenvoudig niet in acht nemen. Zodra hij zich een beetje beter voelt, springt hij zijn bed uit en overwerkt zich weer. Maar hij heeft dan ook een zeldzaam sterk gestel. Alleen al te bedenken, dat hij twee jaar in Buchenwald gezeten heeft, en toen liep hij toch al tegen de zeventig...” Mado zei Dumas schuchter, dat hij minder moest werken. Tegen alle verwachting in was hij het ermee eens: „Dat is zo, anders gaat het mis...”

Mado bezocht hem iedere dag en trachtte hem af te leiden. Wanneer zij buiten Parijs was, maakte zij zich elke keer bezorgd: hoe ging het met Dumas?... Begin Augustus moest zij voor een week naar Dijon. Dadelijk na haar terugkomst haastte zij zich naar Dumas. Hij was in een uitstekend humeur en vroeg, hoe de actie voor het verzamelen van handtekeningen in Dijon verliep:

— Dat is de goede weg — juist dat aanbellen of aankloppen aan elke deur. Met kranten alleen bereik je niets, de levende stem is belangrijk. Ik heb gisteren ook een handtekening gekregen — van professor Duvillier. Twee maanden lang heeft hij zich verzet, hij zei, dat hij arts was en geen politicus. Ik had een ernstig gesprek met hem. Ik zei hem, dat het er, zoals hij zelf wist, met mij niet mooi voorstond, zodat ik mijn balans moest opmaken, en dat daarbij bleek, dat het voornaamste is, zich aan

het slot van alles mens te voelen . . . Hij luisterde aandachtig en zei toen: „Geeft u mij uw appèl eens . . .”

Toen Mado op het punt stond heen te gaan, zei Dumas:

— Je kunt mij gelukwensen — terwijl jij in Dijon was, heb ik hier mijn boek voltooid. Dat is natuurlijk geen wereldschokkende gebeurtenis, maar een bepaalde rol zal het toch spelen — het ging erom, alle pogingen tot een wetenschappelijke argumentatie van de rassentheorie voor eens en altijd de bodem in te slaan . . .

De volgende dag vroeg Mado aan professor Duvillier:

— Hij gaat vooruit, niet? Hij ziet er goed uit . . .

Duvillier schudde het hoofd:

— Hij kan niet meer vooruitgaan, maar hij heeft een ijzeren wil.

Het was een hete Augustusavond. Dumas zat in zijn studeerkamer. Hij had zich de hele dag uitstekend gevoeld en Mado, die even bij hem langs kwam, geraakte ondanks de woorden van professor Duvillier in een montere stemming.

Marie vroeg, of hij niets nodig had. Dumas zei, dat hij weer helemaal gezond was. Marie dacht: niet vergeefs heb ik tot de Heilige Maagd gebeden — de professor maakt het veel beter . . .

Dumas besloot een artikel voor de krant te schrijven; hij had het al lang in zijn hoofd, maar stelde het steeds uit, omdat hij eerst zijn boek wilde afmaken. Hij was eigenlijk van plan aan zijn schrijftafel te gaan zitten, maar hij verzonk plotseling in gepeins, oude herinneringen trokken zijn geest voorbij. Hij keerde thans dikwijls in gedachten tot zijn jeugd terug; vrienden van zijn eigen leeftijd had hij niet meer, en hij kon zich dus slechts zwijgend in herinneringen verdiepen. Nu zag hij de liefde voor ogen, die hem eens vreugde en hartzeer bereid had. Hij was dertig jaar, toen hij Gabriële leerde kennen. Dat was in de loge van de schouwburg. Mounet—Sully speelde Oedipus en riep met opgeheven handen uit: „Hoe somber is ons leven! . . .” Gabriële's ogen schoten vuur . . . Zij wilde niet van haar man weggaan, zij zei: „Hij staat Doudou niet af, en zonder de jongen houd ik het niet uit . . .” Zij ontmoetten elkaar stiekum, als misdadigers. Dat duurde vier jaar . . . Het was een even hete Augustusdag, zij troffen elkaar in het café'tje „La Frégate” aan de Seinekade. Zij waren alleen. Parijs was leeggestroomd . . . Hij smeekte haar, tot een besluit te komen. Zij zei: „Daar ben ik voor gekomen . . . Morgen ga ik naar Dieppe, daar is Gaston. Ik zal hem alles zeggen en als vrij mens terugkeren. Ik kan niet zonder jou leven . . .” Hij zag haar nooit terug. Tot vandaag toe wist hij niet, of zij inderdaad aan een hartaanval bezwaken was, zoals haar man vertelde, of dat zij zelfmoord gepleegd had. Zij had Dumas niet geschreven en was zwijgend heengegaan . . . Van niemand anders had hij zo kunnen houden als hij van haar gehouden had . . . Dat was lang geleden, meer dan veertig jaren waren sindsdien verstreken, maar hij zag haar nu, alsof zij naast hem stond — de donkerblauwe jurk

met kanten kraag, de brede hoed, waaronder haar gouden lokken te voorschijn kwamen, de blauwe en gevoileerde ogen...

Vijf jaar later brak de oorlog uit. Dumas moest de tweede dag opkomen. Een zomernacht. Parijs verduisterd. De wijken der rijken staan leeg — de mensen zijn naar Bordeaux gevlucht. Maar het volk loopt op straat. Soldaten marcheren van de Porte d'Orléans naar de Porte de Clignancourt. Dumas marcheert in het gelid; hij heeft een lange blauwe mantel en een rode broek aan. In het donker wordt hij omhelsd door een vrouw, die fluistert: „Redt Parijs!...” Zij kust hem, hij voelde haar tranen op zijn wang, maar kon haar gezicht niet onderscheiden. Iedereen geloofde toen, dat de Duitsers Parijs zouden binnenrukken...

Een week later werd Dumas gewond — aan de Marne. Hij lag in het veldhospitaal. Naast hem stierf de schilder Vernier; hij schreeuwde: „Waanzin!”... Wat een waanzin!...” Bij het aanbreken van de ochtend bracht men hem naar buiten...

Vernier had mooie illustraties bij „De rode lelie” gemaakt. Kort na de oorlog bracht professor Gremier Dumas bij Anatole France. Hij woonde in de buurt van Tours, zijn huis had veel weg van een museum — hij had van overal prachtige dingen meegebracht, buitengewoon mooi waren zijn Griekse vazen... Gremier bracht het gesprek op de politiek. Anatole France merkte op, dat hij in de Russische revolutie geloofde — die zou grote veranderingen teweegbrengen... Hij toonde Dumas een met figuren versierde amphora van een wonderbaarlijke schoonheid — de dans der nymphen —, en zei: „Als de draad maar niet breekt...” Voor zijn huis bloeiden vele rozen — gele en donkerrode, bijna zwarte...

Dumas keek naar de wand; daar hing een stilleven, dat Mado aan de vooravond van de oorlog geschilderd had: bloemen in een aarden kruik. Dumas bekeek het vol bewondering. Sembat heeft gelijk — Mado heeft een groot talent, het is jammer, dat zij het schilderen heeft opgegeven... Dat komt door de tijd, waarin wij leven... Maar zij leidt een buitengewoon leven — zo afgezonderd en tegelijk zo vol hartelijkheid en menselijkheid... Dédé heeft mij verteld, hoe zij in het verzet haar makkers troostte en opvrolijkte. Zij werd toen France genoemd, een toepasselijke naam, zij heeft iets van Frankrijk...

Een wonderlijk land! Hoe vaak heeft men het al niet ten grave gedragen, gezegd, dat het verrot is, uiteenvalt en niets meer tot stand kan brengen. Maar dat is niet waar. De bovenlaag is rot, maar hoe anders is het volk! Vrolijk, melancholiek, driest. Die lichte, met droefheid vermengde glimlach — daaraan herkent men overal de Fransman... O ja, bovenaan troont een groepje mensen, die niets dan verachting verdienen. Maar ga eens naar Belleville, Ivry of Suresnes — wat een gezichten, wat een humor, wat een vuur, wat een simpel, menselijk medegevoel...

In Buchenwald was een communist uit Ivry, een piepjonge arbeider.

Hij had het dikwijls over zijn verloofde, men voelde, hoezeer hij aan het leven hing. Hij stierf in de lente van vierenvestig; hij zei mij: „De Russen zullen hier komen, dat is zo zeker als tweemaal twee vier is, dan moet jij ook voor mij naar hen kijken...”

Ik dacht in de herfst naar Moskou te gaan. Daar komt niets van... Jammer, ik zal het niet meer te zien krijgen... In het voorjaar kon ik niet, ik moest naar Stockholm. Zo ging het vroeger ook — steeds kwam er iets tussen. Misschien zijn daarginds alle mensen zoals Sjebarsjin, en misschien ook steekt hij een hoofd boven velen uit. Het gaat erom, dat hij een nieuwe wijze van denken en voelen heeft. Mensen worden niet uit niets geboren, er moeten dus voorwaarden voor aanwezig zijn... Als ik in 1914 aan mijn verwondingen gestorven was, zou ik niets geweten hebben. In Buchenwald wist ik het al, maar er gebeurden rondom teveel verschrikkelijke dingen... Nu geloof ik, dat de draad, waarvan Anatole France sprak, niet zal breken. Ik kan mij een wereld van redelijkheid en rechtvaardigheid voorstellen, waarin de verliefden elkaar zullen kussen en de schilders bloemen schilderen, een wereld, waarin niet alleen heldendaden zullen bestaan, maar ook geluk.

Het is goed, dat ik mijn boek af heb. Professor Adams meent, dat de rassentheorie omvergeworpen is. Maar dat is niet zo — zij heeft andere vormen aangenomen, er zijn geleerden, die bereid zijn de rassenwaan weer aan te wakkeren. Juist in Amerika... Ik moest met volstrekte stiptheid de onhoudbaarheid van hun opvatting van het ras bewijzen... Per slot van rekening is dat hetzelfde als wat Mado doet, wanneer zij handtekeningen verzamelt, — de strijd om de mens. Natuurlijk moet er nog heel wat gedaan worden, maar mijn krachten begeven mij, ik hoef mijzelf niets wijs te maken...

Hij dacht eraan, dat de dood nabij was, hij dacht hieraan zonder angst, zonder bitterheid, rustig en geconcentreerd, zoals men aan een belangrijke gebeurtenis in zijn leven denkt. Door zijn hoofd zweefden halfvergeten versregels:

Dood, oude kapitein, 't is tijd! In zee gestoken!
Dit land verveelt ons, Dood! Het anker zij gelicht!
Is zwart de zee en zwart de hemel, ongebroken
Zijn onze harten, die gij kent, vervuld van licht!

Baudelaire schreef, dat de wereld hem te eng was, dat hij het leven zat was. Ik heb een lang leven achter mij, maar ik ben aan het leven gehecht. Dat licht in het hart, waarover hij schrijft, is de verbondenheid met het leven, met de mensen. Een prachtig beeld: „Dood, oude kapitein...” Hij dacht, dat hij het leven verloochende, maar hij heeft het verheerlijkt. Want woorden behoren toch ook tot het leven...

Ik moet het artikel gaan schrijven, anders komt er weer niets van. Ik

weet niet, of ik morgen zal kunnen schrijven, ik weet niets meer, ik ben uit mijn voegen gerukt... Maar dat artikel heb ik al lang geleden beloofd. Er is nog zoveel te doen. Ik heb professor Adams verkeerd beoordeeld, hij gaat langzaam voorwaarts, hij kijkt om zich heen — hij is gewend de mensen te wantrouwen, maar toch gaat hij voorwaarts. Korea zal velen de ogen openen. Het is vreselijk dat ze daar doodrustig steden platbranden! Ook daarover moet ik spreken...

Dumas schreef de letters zorgvuldig neer, zijn stukken werden gewoonlijk niet getypt, maar konden direct naar de zetterij. Bij het werken zat hij op een hoog krukje, diep over zijn schrijftafel gebogen — hij zag slecht. Hij begon zijn artikel met een verhaal over het appél van Stockholm en beschreef vervolgens, wat er in hem omging, wanneer hij de telegrafische berichten uit Korea las: „Schandelijk en vreselijk! Hieraan moet een eind gemaakt worden...” „Kortelings las ik een memorandum van het 'Comité ter bestudering van Europese vraagstukken', waarin sprake is van het gebruik van atoombommen, giftige stoffen, microben, die epidemieën verbreiden, alles om hele volken uit te roeien. Ik sta versteld, dat sommige geleerden en schrijvers een dergelijk document hebben kunnen tekenen. Dat is weerzinwekkend en dom. Om de evolutie tegen te houden droomt een kleine groep mensen van de pest, van een nieuwe zondvloed, van een zee van mensenbloed, waarin de toekomst zal ondergaan. Maar de mensen antwoorden: „Nooit!” Het verontwaardigde geweten der mensheid doet denken aan een golf, zoals de geschiedenis wellicht nog nooit aanschouwd heeft. Een Sowjet-geleerde, die ik in Stockholm ontmoet heb, heeft mij verteld, dat, naar een Russisch volksgeloof, de negende golf steeds de hoogste is...” Hij legde zijn pen neer — hij voelde een stekende pijn in zijn borst en zijn schouder. Hij wilde Marie roepen, maar deed het niet: zijn pijn onderdrukkend, trachtte hij verder te schrijven: „Ik wil hiermee zeggen, dat het geluk der mensen...” De pen viel uit zijn hand. Dumas boog zich nog dieper over zijn papieren.

Marie stond dikwijls in het holst van de nacht op om te kijken, of er in de werkkamer licht brandde, of de professor naar zijn slaapkamer gegaan was, en of hij niets nodig had. Toen zij nu een blik in de kamer wierp, bemerkte zij, dat de professor al werkend was ingeslapen. Ik zal hem moeten wekken, zo rust je toch niet uit — zittend te slapen... Zij trad op de schrijftafel toe en gaf plotseling een schreeuw.

Men wekte Mado bij het krieken van de dag. Toen zij kwam, lag Dumas met gekruiste armen op bed. Zijn gezicht was rustig en peinzend. Marie lag geknield te bidden. Mado merkte het blad papier op. De woorden over het geluk waren met een ander handschrift geschreven; de grote, onregelmatige letters streefden omhoog. „Hij heeft het niet afgemaakt,” — dacht zij onwillekeurig en zij barstte in tranen uit.

Er werd gebeld. Mado deed open. Het was René. Mado zei fluisterend: — Dumas is dood...

Bédier verzocht professor Richet bij hem te komen.

— De communisten willen van de begrafenis van Dumas een politieke demonstratie maken, — zei Bédier. — dat is misselijk. Zeker, de laatste jaren is Dumas warmgelopen voor de politiek — hij was erg oud, bovendien deed het verblijf in Buchenwald zich gelden: mensen, die zulke verschrikkingen hebben meegemaakt, kan men moeilijk psychisch volwaardig noemen. Maar wij zullen de zwakheden van de overledene laten rusten. Dumas is voor ons bovenal een groot Frans geleerde. Zijn heengaan is een nationaal verlies. Ik vind — en dat is ook de mening van mijn collega's —, dat de begrafenis geregeld moet worden door het instituut, aan het hoofd waarvan professor Dumas meer dan twintig jaar gestaan heeft.

— Ik ben het volkomen met u eens, — antwoordde Richet. — maar wat kunnen wij doen? Voor zover ik weet, had Dumas geen bloedverwanten, en zijn vrienden zijn allemaal communisten. Voor hen is de begrafenis een welkome gelegenheid, nogmaals een grote mond op te zetten... In de ochtendbladen is het bericht over Dumas' dood niet meer opgenomen, maar in „Ce Soir” zullen zij ongetwijfeld een oproep tot een der gebruikelijke demonstraties lezen. Ik zie niet, hoe wij dit kunnen verhinderen.

— Ik heb u opgebeld, nadat ik te weten was gekomen, dat in Neuilly een nicht van professor Dumas woont. Zij is de weduwe van archivaris Bricard. Volgens de gegevens, die men mij verstrekt heeft, is mevrouw Bricard een hoogst fatsoenlijke dame, zij leeft afgezonderd, gaat trouw naar de kerk, zij is de dochter van de oudste zuster van de professor, zij is zesenvijftig... U begrijpt, dat elke officiële inmenging ontoelaatbaar is. Iets anders is het, indien u, als geleerde van naam en vriend van Dumas, mevrouw Bricard erop attent maakt, dat de professor op waardige wijze begraven dient te worden. Belangrijke wetenschapsmensen kunnen een grafrede houden... Mocht mevrouw Bricard wensen, dat de teraardebestelling volgens de katholieke ritus plaatsvindt, dan is dat haar zaak. Zij hoeft slechts te verklaren, dat zij de regeling van de begrafenis van haar oom aan het instituut opdraagt, en de weduwe van communisten valt in duigen. Ik ben ervan overtuigd, dat de weduwe van archivaris Bricard de wetenschap boven demagogie stelt... En wij behoeven tegenover de overledene zijn aandenken ongeschonden te houden.

Richet vond de opdracht uitsluitend neigend. Bédier sprak echter slechts namens zichzelf; stellig maakte zich voor de minister van onderwijs zorgen over de begrafenis van Dumas, zodat hij er zelf niet aan kon onttrekken. En dus begaf Richet zich in zichzelf oppoende naar mevrouw Bricard.

weet niet, of ik morgen zal kunnen schrijven, ik weet niets meer, ik ben uit mijn voegen gerukt... Maar dat artikel heb ik al lang geleden beloofd. Er is nog zoveel te doen. Ik heb professor Adams verkeerd beoordeeld, hij gaat langzaam voorwaarts, hij kijkt om zich heen — hij is gewend de mensen te wantrouwen, maar toch gaat hij voorwaarts. Korea zal velen de ogen openen. Het is vreselijk dat ze daar doodrustig steden platbranden! Ook daarover moet ik spreken...

Dumas schreef de letters zorgvuldig neer, zijn stukken werden gewoonlijk niet getypt, maar konden direct naar de zetters. Bij het werken zat hij op een hoog krukje, diep over zijn schrijftafel gebogen — hij zag slecht. Hij begon zijn artikel met een verhaal over het appél van Stockholm en beschreef vervolgens, wat er in hem omging, wanneer hij de telegrafische berichten uit Korea las: „Schandelijk en vreselijk! Hieraan moet een eind gemaakt worden...” „Kortelings las ik een memorandum van het 'Comité ter bestudering van Europese vraagstukken', waarin sprake is van het gebruik van atoombomben, giftige stoffen, microben, die epidemieën verbreiden, alles om hele volken uit te roeien. Ik sta versteld, dat sommige geleerden en schrijvers een dergelijk document hebben kunnen tekenen. Dat is weerzinwekkend en dom. Om de evolutie tegen te houden droomt een kleine groep mensen van de pest, van een nieuwe zondvloed, van een zee van mensenbloed, waarin de toekomst zal ondergaan. Maar de mensen antwoorden: „Nooit!” Het verontwaardigde geweten der mensheid doet denken aan een golf, zoals de geschiedenis wellicht nog nooit aanschouwd heeft. Een Sowjet-geleerde, die ik in Stockholm ontmoet heb, heeft mij verteld, dat, naar een Russisch volksgeloof, de negende golf steeds de hoogste is...” Hij legde zijn pen neer — hij voelde een stekende pijn in zijn borst en zijn schouder. Hij wilde Marie roepen, maar deed het niet: zijn pijn onderdrukkend, trachtte hij verder te schrijven: „Ik wil hiermee zeggen, dat het geluk der mensen...” De pen viel uit zijn hand. Dumas boog zich nog dieper over zijn papieren.

Marie stond dikwijls in het holst van de nacht op om te kijken, of er in de werkkamer licht brandde, of de professor naar zijn slaapkamer gegaan was, en of hij niets nodig had. Toen zij nu een blik in de kamer wierp, bemerkte zij, dat de professor al werkend was ingeslapen. Ik zal hem moeten wekken, zo rust je toch niet uit — zittend te slapen... Zij trad op de schrijftafel toe en gaf plotseling een schreeuw.

Men wekte Mado bij het krieken van de dag. Toen zij kwam, lag Dumas met gekruiste armen op bed. Zijn gezicht was rustig en peinzend. Marie lag geknield te bidden. Mado merkte het blad papier op. De woorden over het geluk waren met een ander handschrift geschreven; de grote, onregelmatige letters streefden omhoog. „Hij heeft het niet afgemaakt,” — dacht zij onwillekeurig en zij barstte in tranen uit.

Er werd gebeld. Mado deed open. Het was René. Mado zei fluisterend: — Dumas is dood...

Bédier verzocht professor Richet bij hem te komen.

— De communisten willen van de begrafenis van Dumas een politieke demonstratie maken, — zei Bédier, — dat is misselijk. Zeker, de laatste jaren is Dumas warmgelopen voor de politiek — hij was erg oud, bovendien deed het verblijf in Buchenwald zich gelden: mensen, die zulke verschrikkingen hebben meegemaakt, kan men moeilijk psychisch volwaardig noemen. Maar wij zullen de zwakheden van de overledene laten rusten. Dumas is voor ons bovenal een groot Frans geleerde. Zijn heengaan is een nationaal verlies. Ik vind — en dat is ook de mening van mijn collega's —, dat de begrafenis geregeld moet worden door het instituut, aan het hoofd waarvan professor Dumas meer dan twintig jaar gestaan heeft.

— Ik ben het volkomen met u eens, — antwoordde Richet, — maar wat kunnen wij doen? Voor zover ik weet, had Dumas geen bloedverwanten, en zijn vrienden zijn allemaal communisten. Voor hen is de begrafenis een welkome gelegenheid, nogmaals een grote mond op te zetten... In de ochtendbladen is het bericht over Dumas' dood niet meer opgenomen, maar in „Ce Soir” zullen zij ongetwijfeld een oproep tot een der gebruikelijke demonstraties lezen. Ik zie niet, hoe wij dit kunnen verhinderen.

— Ik heb u opgebeld, nadat ik te weten was gekomen, dat in Neuilly een nicht van professor Dumas woont. Zij is de weduwe van archivaris Bricard. Volgens de gegevens, die men mij verstrekt heeft, is mevrouw Bricard een hoogst fatsoenlijke dame, zij leeft afgezonderd, gaat trouw naar de kerk, zij is de dochter van de oudste zuster van de professor, zij is zesenvijftig... U begrijpt, dat elke officiële inmenging ontoelaatbaar is. Iets anders is het, indien u, als geleerde van naam en vriend van Dumas, mevrouw Bricard erop attent maakt, dat de professor op waardige wijze begraven dient te worden. Belangrijke wetenschapsmensen kunnen een grafrede houden... Mocht mevrouw Bricard wensen, dat de teraardebestelling volgens de katholieke ritus plaatsvindt, dan is dat haar zaak. Zij hoeft slechts te verklaren, dat zij de regeling van de begrafenis van haar oom aan het instituut opdraagt, en de opzet der communisten valt in duigen. Ik ben ervan overtuigd, dat de weduwe van archivaris Bricard de wetenschap boven demagogie stelt... En wij behoren tegenover de overledene zijn aandenken ongeschonden te houden!

Richet vond de opdracht uitermate netelig. Bédier sprak echter niet slechts namens zichzelf; stellig maakte zich ook de minister van onderwijs zorgen over de begrafenis van Dumas, zodat hij er zich niet aan kon onttrekken. En dus begaf Richet zich, in zichzelf mopperend, naar mevrouw Bricard.

De weduwe van de archivaris woonde in een kleine stille straat, die aan een provinciestadje deed denken. Toen Richet aanbelde, had zij juist haar wollen rouwjapon uit de hutkoffer te voorschijn gehaald, waardoor het hele huis naar naftaline rook. Richet zei, dat de gehele geleerde wereld professor Dumas betreurde. Mevrouw Bricard bracht haar zakdoek aan de ogen en beet op haar bovenlip.

— Ik kwam heel zelden bij de professor, — zei zij, — hij had het altijd zo druk. Voor de oorlog, toen mijn man nog leefde, wensten wij onze oom altijd geluk met zijn verjaardag, soms vroeg hij ons te eten. Mijn man zaliger had grote eerbied voor de professor, hij zei, dat wij op zo'n familielid trots moesten zijn. Toen de Duitsers mijn oom arresteerden, heb ik de hele nacht gehuild. Hoe is het mogelijk, dat hij die hel overleefd heeft! Voor de laatste keer was ik bij hem, toen hij uit Duitsland terugkwam. Ik ben altijd ziek en ga zelden uit . . . En dan wist ik ook niet, waarover ik met hem praten moest, ik wou hem niet lastig vallen, steeds was ik van plan hem op te zoeken, maar ik stelde het telkens weer uit . . . Maar op de begrafenis kom ik beslist. Het kan mij niet schelen, wat hij voor ideeën gehad heeft, hij was een zeer goed mens, dat weet ik.

Zij snikte zacht. Richet zuchtte en kwam toen ter zake. Hij zei, dat het instituut de begrafenis op zich wilde nemen; zij, als enige wettige erfgename kon toch niet toelaten, dat er een smet op geworpen werd: de communisten waren van plan de plichtigheid in een vulgaire politieke demonstratie te veranderen. Mevrouw Bricard knikte, terwijl ze haar tranen wegslikte, en Richet dacht stellig, dat hij haar overtuigd had. Toen hij zweeg, zei zij echter:

— Nee, in deze zaak wil ik mij niet mengen. Ik verwijt mijzelf toch al, dat ik hem nooit ben gaan opzoeken . . . Als hij communist was, laten de communisten hem dan maar begraven. Ik kom in elk geval op de begrafenis. En in de kerk zal ik voor hem bidden, dat kan niemand mij verbieden. Hij was een zeer goed mens, ik ben ervan overtuigd, dat God, ook al geloofde hij niet in God, hem dit vergeven zal . . . Als men het mijn oom had gevraagd, zou hij zeker gezegd hebben, dat hij alles aan de communisten overliet, hij is de laatste jaren immers geheel in hun ideeën opgegaan. Hoe kunt u dan van mij verlangen, dat ik tegen zijn wil zal handelen?

Toen Bédier het antwoord van mevrouw Bricard vernam, belde hij professor Bruant op, wie hij anders uit de weg ging, vooral nadat Bruant het appèl van Stockholm ondertekend had.

— Een vreselijk verlies, — zei Bédier. — In zijn glans verbleken alle politieke geschillen, nietwaar? . . . Zegt u eens, mijn waarde mijnheer Bruant, weet u niet, wie professor Dumas begraaft?

Professor Bruant antwoordde bits:

— Het volk.

Het was een smoorhete Zondag in Augustus. Gewoonlijk is Parijs op

zulke dagen uitgestorven: dan trekt jan en alleman naar de bossen buiten de stad en naar de oevers van de Seine of de Marne. De begrafenis van Dumas hield de mensen echter in de stad. De begrafenisstoet scheen eindeloos. De lijkwagen naderde reeds de begraafplaats Père-Lachaise, toen het einde van de stoet nog op de Place de la République was. Langs de hele weg stonden mensen. Vele vrouwen weenden. Slechts weinigen kenden de boeken van Dumas, maar iedereen wist, dat hij een groot geleerde en een groot mens was geweest, van Frankrijk gehouden had en ervoor geleden had en dat hij de mensen vrede en geluk had willen brengen. Het verdriet om deze grote, goede man bracht mevrouw Bricard, die naast Mado achter de kist liep, met de arbeiders der Berty-fabrieken, met professor Bruant, met Marie, met Sembat en tienduizenden mensen tezamen, die Dumas nooit gezien hadden.

Daar liepen de voormalige gevangenen van Buchenwald en andere „kampen des doods”. Op een met bloemen versierde baar lag het gestreepte gevangenispak, dat Dumas twee jaar gedragen had. Door een krans van witte rozen was een rood lint gevlochten met de woorden van Pascal, die Dumas zo dikwijls tegen zijn medegevangenen had gezegd: „Onze waardigheid ligt in het denken.”

Daar liepen de medewerkers van het instituut, waarvan Dumas tot 1949 directeur geweest was, en de studenten. Zij droegen Dumas' boeken op houten borden.

Daar liepen negers en Arabieren, arbeiders uit verre koloniën, zij droegen een krans: „Aan de strijder tegen het racisme.”

Daar liepen kinderen, die elkaar bij de hand hielden, de meisjes in witte jurkjes, de jongetjes met rode dassen. Onder een berg van bloemen stond geschreven: „De wetenschap beschermt ons. Wij danken Dumas.”

De afgevaardigden van de havenarbeiders uit La Rochelle, Le Havre, Marseille, Saint-Nazaire en andere havens droegen twee kransen: van de Bond van Havenarbeiders en van Lejean. Op de krans van Lejean stond geschreven: „Aan de mens, de kameraad, de vriend.” Op de krans der havenarbeiders: „Aan de vredesstrijder.” Toen de dokwerkers voorbijgingen, riep de langs de trottoirs staande menigte: „Leve de vrede! Leve de havenarbeiders!”

Daar liepen de gewezen partizanen, de mensen uit de verzetsbeweging, de helden van de Parijse opstand. Zij droegen een grote krans van korenbloemen, kamille en papavers — de kleuren van Frankrijk; op het lint stond: „Aan de grote Fransman.”

Daar liepen vertegenwoordigers van het Permanente Comité der Aanhangers van de Vrede, die met Dumas op het Parijse congres en later op de zitting in Stockholm hadden samengewerkt; zij droegen kransen van het Permanente Comité, van verschillende nationale organisaties, en boven hun rijen fladderden uit witte anjers gemaakte duiven. Er was een krans van Sjebarsjin en het Vredescomité der Sowjet-Unie, van het

Amerikaanse comité, van professor Mickley, van Tsjechische geleerden, van Italianen, van Chinezen, van de Amerikaanse Vereniging van Bontwerkers, van de schrijvers van Brazilië, van Joliot-Curie, van arbeiders uit Dortmund, van de stad Oradour.

Sembat liep naast René en Yvonne. Hij dacht aan het verleden, aan de avonden in „Corbeille”, aan die langvervlogen tijd, toen hij landschappen kon schilderen, met vrienden samenkomen, een beetje discuten en veel lachen, zonder er zich het hoofd over te breken, wat er in de wereld gebeurde. Toen keek hij achterom en opzij, en hij was verbaasd: wat een mensen! . . . Dit zijn geen toevallige toeschouwers, hun allen doet het verdriet, dat Dumas er niet meer is. Sommigen huilen . . . Hoe is dat zo gekomen? Dumas zat thuis op zijn kamer over bloedgroepen en schedelvormen te schrijven, en daar bleek hij opeens met het volk te zijn . . . Hier is het echte volk, hetzelfde volk, zoals het was bij de bevrijding van Parijs . . . Dumas heeft de weg tot de mensen gevonden, hij had een groot hart. Ik geloof niet, dat hij volkomen bewust tot dat alles gekomen is, hoewel hij altijd over de macht van het denken sprak. Zijn hart heeft hem geholpen. Hij hield van het leven. Ik herinner mij, hoe ik met hem op de kermis liep en hoe hij lachte, toen de meisjes in de draaimolen gilden. Hij was dol op bloemen, hij kon urenlang bij een boom staan verklaren, dat dit de oudste kastanje van Parijs was en dat zij prachtig bloeide. Hij had verstand van schilderijen en gedichten, zelfs van wijn had hij verstand, en hij hield van alles. Zo vond hij ook de weg van zijn hart naar het hart van het volk . . . Sembat keek naar Yvonne. Haar gezicht stond gespannen, het verried droefheid en tegelijk bezieling. Een ogenblik vergat Sembat zowel Dumas als ook de impasse, waarin hij geraakt was: als je geniaal bent en zo'n vrouw weet te schilderen, dan kun je duizenden mensen omhoog voeren . . . Maar dan moet je ook een genie zijn . . .

Mado kon haar tranen nauwelijks bedwingen. Zij had van Dumas gehouden, zij voelde, dat zij een goed vriend, misschien haar beste vriend ten grave droeg. In zijn nabijheid was het haar altoos licht te moede geweest, hij had haar als klein kind gekend, dan als meisje in „Corbeille”, hij kende haar dromen, grillen en eerste twijfel. Hij begreep alles, was zelf sterk, maar toegevend tegenover de zwakheden van anderen, en de opgewektheid van zijn hart bracht hij op anderen over. Het is een groot geluk, wanneer je in het leven zo'n man ontmoet. Hij noemde mij schertsend zijn kleindochter, maar ik heb nooit het gevoel gehad, dat hij oud was . . . Lieve Dumas, hij vertelde, hoe hij eens plakplaatjes voor mij meegebracht had. Dat was waarschijnlijk mijn eerste vreugde . . . En later, toen Sergej was vertrokken en ik geen raad wist en de moed had laten zinken, hoefde ik slechts zijn vriendelijke bromstem te horen, of ik voelde mij dadelijk opgeruimd . . .

Toen de kist de poort van het kerkhof werd binnengedragen, sloeg Marie een kruis. De gehele weg had zij geweend. Veertien jaar geleden

was zij bij Dumas in dienst getreden. Zij wist toen niets, noch van het leven, noch van de mensen. God was haar goedgunstig gezind: zij had immers ook bij boosaardige mensen terecht kunnen komen, maar de professor krenkte nooit iemand, hij sprak met haar en schonk haar troost. Zij werd zelfs verstandiger. Zeker, de professor geloofde niet in God. Toen zij hem zei, dat God de mens naar zijn evenbeeld geschapen had, hield hij een lange verhandeling tegen haar over skeletten, opgravingen, praehistorische mensen. Natuurlijk, hij had zoveel boeken gelezen, dat hij ook wel veel moest weten. De pastoor zegt, dat het de grootste zonde is, niet aan God te geloven, maar ik denk, dat de professor beslist in het paradijs komt; zo iemand naar Gods evenbeeld geschapen was, dan was hij het. Is het soms beter, wanneer je in God gelooft en slechte dingen doet? Een man als de professor heb ik nog nooit gezien en zal ik ook nooit zien. Daarom zijn de mensen ook naar zijn begrafenis gekomen, kinderen had hij niet, maar haast de hele stad loopt achter de kist.

Dumas werd dicht bij de Muur der Communards begraven. Rondom lagen de zerken van mensen, die in gelijke gedachten en gevoelens geleefd hadden als Dumas. Mado dacht eraan, hoe Dumas tijdens de laatste demonstratie bij de Muur der Communards zei: „Hier voelt men zich niet op een begraafplaats — elke naam is een strijdkreet . . .”

Mado moest een rede houden, zij kon nauwelijks spreken — de tranen knepen haar keel dicht.

— Dumas is gestorven, zoals hij geleefd heeft. Hij was bezig een artikel te schrijven, en hij heeft het niet voltooid . . . Zijn laatste woorden waren: „Ik wil zeggen, dat het geluk der mensen . . .” Daarvan sprak hij bij zijn leven, daarvoor streed hij, daarvoor leed hij, en daarmee is hij gestorven. Frankrijk zal hem niet vergeten. Frankrijk zal zich het geluk veroveren, het geluk der mensen . . . Rust zacht, Dumas! . . .

Lancier stond terzijde, achter een grafteken. Hij was graag naderbij getreden, — men begroef toch zijn oude vriend. Dumas was op zijn afscheidssouper gekomen . . . Hier staan duizenden vreemden, maar Lancier durft de kist niet te naderen . . . Alweer die politiek! Ik moet mij als een dief verschuilen. En wat heb ik voor slechts gedaan? Ik ben veertig jaar lang met Dumas bevriend geweest. Toen ik hem voor het eerst ontmoette, was hij nog geen bekend geleerde. Ik schreef toen gedichten. De schilder Vernier bracht ons met elkaar in kennis. Hij is aan de Marne gesneuveld . . . Dumas liep toen een zware verwonding op. Ik weet nog, hoe ik hem in het hospitaal bezocht. Dumas was erg op Marceline gesteld, hij zei mij: „Zij is een geweldige vrouw.” Ook voor mij was hij altijd goed, hij begreep, dat ik geen held was . . . Wat een heerlijke avonden hadden wij toch in „Corbeille”! Ik bedoel niet de grote recepties, nee, de intieme avonden met Dumas, dokter Morillot, Leo . . . Dan zette ik de koksmuts op en trachtte iets lekkers klaar te maken. Dumas hield van truffelrollades à la Périgord . . . Maar waar denk ik

aan? Hij wordt nu toch begraven . . . Ik kan mij niet voorstellen, dat hij er niet meer is! Hij was de levenslustigste man, die ik kende. Het zit hem niet in de leeftijd. Ik ben pas vijfenzestig, maar ik ben in de volle zin des woords een wrak. Niet alleen omdat ik een beroerte heb gehad, ik ben van binnen leeg, ik heb mijzelf overleefd . . . Ik begrijp niet, waarom ik zo tegen de dood opzie. Het leven heeft mij kennelijk niets meer te bieden, maar toch ben ik bang voor de dood. Dumas heeft een lichte dood gehad. Trouwens, men zegt, dat hij de laatste tijd ziek geweest is, hij had een dubbele infarct. Hij heeft dus ook aan de dood gedacht. Maar hij was moedig. Onder de Duitsers zei hij precies wat hij dacht . . . Waarom is hij communist geworden? Hij moet er iets in gezien hebben . . . Hij was verstandig en hield van rechtvaardigheid, dat moet iedereen erkennen . . . Maar ze hebben hem afschuwelijk behandeld. Hoe kon men uit het instituut de man verwijderen, die het gesticht heeft? Een lage manier van doen! Van de mensen, die het land regeren, verwacht ik trouwens niet anders, zij doen alles, wat de Amerikanen hun voorschrijven . . . Ik had nooit gedacht, dat het zo'n begrafenis zou worden. Ik ben er trots op, dat ik zijn vriend was. Nu blijkt, dat werkelijk iedereen hem kende en van hem hield . . . Misschien had hij gelijk . . . Daar komen de arbeiders van „Roche aîné”. Het is maar goed, dat zij mij niet zien . . . Pinaud kon de fabriek opslokken, maar met de mensen kan hij niets beginnen: zij hielden van Dumas, omdat hij voor hen in de bres stond. Het is toch verwonderlijk! . . .

Toen Mado sprak, kon Lancier zich niet meer goedhouden en begon te schreien; misschien was hij getroffen door de woorden, die hij niet verwacht had, misschien schokte hem de stem van zijn dochter, die hij al zo lang niet gehoord had. Hij liep traag naar de poort en ging het kleine café'tje tegenover het kerkhof binnen, waar na de begrafenis gewoonlijk bescheiden lijkmalen gehouden werden. Hij bestelde een glas bier en liet zich een vel papier brengen. Hij schreef:

„Lieve Mado,

Lees deze brief, hij zal niet te lang zijn, het is je vader, die je schrijft. Ik was op de begrafenis van Dumas. Ik wil niet over de politiek spreken. Toen Dumas nog leefde, stond hij mij toe, hem zijn vriend te noemen. Ik was verslagen door het bericht van zijn dood. Het troostte mij, zo er op zulke ogenblikken troost bestaat, dat allen mijn gevoelens delen. Jij weet, hoe ver ik afsta van de ideeën, die de overleden Dumas bezielde en die jij ook aanhangt, maar ik besef, dat het grote ideeën zijn, wanneer zij een groot denker als Dumas en tegelijk het eenvoudige volk, dat op de begrafenis gekomen is, kunnen aantrekken. In vergelijking met jou, met al deze mensen, ben ik heel arm. Toen ik bij Verdun streed, voelde ik mij zeker van mijn zaak, maar dat is lang geleden. Ik ben geen held,

tijdens de bezetting was ik niet in staat een offer te brengen, zoals Dumas, ik leed zwijgend. Misschien heb ik dom gehandeld, dat is zelfs wel zeker, maar ik houd van Frankrijk, en het lot van ons land gaat mij aan het hart. Ik maak er tegenover jou geen geheim van, dat ik bang ben voor de dood, — dat is menselijk. Maar nog meer vrees ik, dat Frankrijk niet meer zal bestaan. Men kan zijn vermogen verliezen, „Corbeille”, zelfs zijn leven, maar het is vreselijk te sterven in het bewustzijn, dat er na jou niets op aarde overblijft, dat je lief was. Daarom had Dumas volkomen gelijk, dat hij voor het behoud van de vrede streed, dat moet ieder mens met hem eens zijn, dit is geen politiek, het is even simpel als het feit, dat wij gehecht zijn aan onze naasten en aan de grond, waar wij geboren zijn. Ik heb je vandaag horen spreken, en kon mijn tranen niet bedwingen. Jij hebt allen eraan herinnerd, dat Dumas het geluk der mensen op het oog had, dat is het mooiste, wat je van hem kon zeggen. Wanneer ik sterf, zal alleen Marthe achter mijn kist lopen, maar geloof mij, Mado, al heb ik zeer dom geleefd, in mijn hart wenste ik ook het geluk, niet slechts voor mij zelf, — voor iedereen. Vergeef mij, dat ik met deze bekentenissen beslag leg op je tijd, en beoordeel mij niet te streng.”

Terwijl Lancier zat te schrijven, werden aan het open graf toespraken gehouden. Professor Bruant zette uiteen, hoeveel Dumas voor de wetenschap had gedaan. Een arbeider van de Berty-fabriek herhaalde in zijn opwinding voortdurend: „Onze Dumas...”

Namens de voormalige gevangenen van de „kampen des doods” voerde Dubarry het woord:

— Voor de oorlog was ik student, ik liep bij professor Dumas college. Toen sloot ik mij bij de illegale beweging aan. Ik werd door de Gestapo gepakt. Ze folterden mij. Dat hebben ze met mij gedaan...

Hij hief zijn handen omhoog, er zaten geen vingers aan.

— Ik zat in de gevangenis van Fresnes, toen professor Dumas binnengebracht werd. Wij wisselden door de vensters woorden met elkaar. Ik vertelde professor Dumas, dat de student George hem groette — zo heette ik in onze groep. Ik weet niet, of hij het verstaan heeft... In Buchenwald moest ik naar de gaskamer, daar ik niet kon werken. Een Duitse communist redde mij het leven. Ik zei hem, dat hij beter iemand met handen had kunnen redden. Ik had toen geen lust meer om te leven. In onze barak werd een Hollander binnengebracht, hij vertelde mij: „Een SS-er heeft professor Dumas met een gummistok geslagen, maar hij heeft gezwegen. Hij zei mij, dat hij sterker was dan de SS-er, omdat de mens een denkend wezen is...” Dat ik in leven gebleven ben, heb ik alleen te danken aan het feit, dat ik die woorden gehoord heb. Na de oorlog wilde ik professor Dumas opzoeken om hem te vertellen, dat hij mij gered had. Maar ik woon in Toulouse. Toen ik in Parijs kwam, was de professor juist de stad uit... Gisteren hoorde ik, dat Dumas overleden was, en zo ben ik

hierheen gekomen om het hem te zeggen... Ik heb geen handen meer, maar ik denk. Wij beloven u, groot man, dat wij zullen leven, denken en strijden voor het geluk, waarover u schreef op het ogenblik, dat u van ons heenging...

Het schemerde reeds, toen de tienduizenden mensen zich door de smalle straten van het kerkhof naar het hart van de stad bewogen.

De stroom van mensen bracht de auto's tot staan, en Neales wond zich op. Hij was in de middag uit Deauville gekomen, waar hij wat rust had genomen, en haastte zich naar het vliegveld: generaal Dawes had hem naar Frankfort ontboden.

Toen Neales de vorige avond het bericht van Dumas' overlijden las, had hij gezocht: Dumas was weliswaar communist, maar het moest toegegeven worden, dat hij een grote figuur was. In mijn ogen vertegenwoordigt hij het Frankrijk van het verleden. Een heel verschil met Bédier of Nivelles...

Nu verbeet Neales zich echter. De communisten zijn bereid alles uit te buiten, zelfs de dood van een oude man, om eens te meer tegen Amerika te ageren. Vroeger trok ik mij van demonstraties weinig aan, ik was van mening, dat grote woorden niets konden uitrichten. Maar nu is het duidelijk, dat het de communisten gelukt is, de mensen van de wijs te brengen. Wat is dit voor een achterland, wanneer de helft van de bevolking ons vijandig gezind is? De Duitsers hebben indertijd iets dergelijks ondervonden. Een gezwel moet verwijderd worden, zonder chirurgie bereik je hier niets... Als wij zo over de weg blijven kruipen, mis ik mijn vliegtuig. Het is meer dan ergerlijk!...

De auto stopte voor de stoet van ex-gevangenen. De jaren, die sinds het einde van de oorlog waren verstreken, hadden van de gezichten der mensen niet die uitdrukking van concentratie en grimmigheid kunnen uitwissen, welke een groot leed achterlaat.

Neales reed in een wagen van de ambassade: hij had gehoopt, op deze wijze sneller het vliegveld te bereiken. Een der demonstranten hief, toen hij het Amerikaanse vlaggetje op de auto ontwaarde, de Marseillaise aan:

Allons, enfants de la patrie! ...

De anderen zongen mee. Neales sloot het raampje van de wagen. Hij was verontwaardigd. Jullie zullen nog eens voorwaarts marcheren, heren Fransen! Misschien wel met dit lied op de lippen, als jullie daar zo dol op zijn. Maar onder ons commando... Generaal Dawes heeft gelijk: hoe eerder wij het Duitse leger weer op de been brengen, des te rustiger zal het hier zijn...

Eindelijk baande de auto zich een weg door de menigte en suisde weg om de stad uit te komen.

En de mensen, die van de begrafenis terugkeerden, zongen. De Mar-

seillaise klonk door de oude smalle straten, drong de van rook geblakerde huizen binnen, slingerde zich de donkere wenteltrappen op en echode in de harten na:

... Le jour de gloire est arrivé ...

Luitenant Wehlau bracht Schirke de post. Deze las eerst een paar brieven van oudfrontsoldaten en opende toen een verkreukelde, bevlekte enveloppe. De brief droeg geen onderschrift, maar Schirke ried dadelijk, wie de afzender was.

„Majoor Schirke,

Jij was de laatste man, in wie ik vertrouwen had. Jij hebt mij van Duitslands grootheid gesproken, en mij toen aan de Amerikanen uitgeleverd. Eens was ik een bekend architect, nu ben ik een zwerver. Ik weet niet, hoe ik de dag van morgen zal doorkomen, maar jou veracht ik: jij bent een knecht, terwijl ik een vrij ridder ben. Ik haat zowel de Amerikanen als de roden, zowel architect Wolf, die een „cultuurpaleis” voor de roden bouwt, als de schoft Weigl, maar bovenal haat ik jou. Ik ben Duitsland trouw gebleven: het bestaat niet meer, evenmin als ikzelf, wij zijn twee schimmen. Smeadle heeft reeds aan den lijve ondervonden, dat spoken kunnen straffen, nu is de beurt aan jou. Op het ogenblik ben ik ver weg, maar morgen of over een maand zal de gerechtigheid zich voltrekken. In mijn regiment diende de student Klitsche, die de bijnaam Maraboe had. Hij is in de slag om Koersk gevallen. Hij noemde zich altijd de bruidegom des doods. Thans is de dood mijn bruid. Maar mijn weg voert over jouw lijk. Leve het niets!”

Schirke grinnikte: Strump had dus toch gelijk — Richter heeft Smeadle vermoord. Ik had niet gedacht, dat hij tot zo iets in staat was... De Duitsers beschikken toch over een enorme voorraad dynamisme... Richter beseft niet, welk een dienst hij ons bewezen heeft. Generaal Dawes is overtuigd, dat Smeadle door de roden om zeep is gebracht, en dat komt ons juist van pas... Waarom is Richter zo nijdig op mij? Hij begrijpt de spelregels niet. Dawes wil graag de liberaal uithangen en moet tegelijkertijd de teugels strak houden. Op een gegeven ogenblik moest hij zowel de Amerikanen als de Labourpartij en onze sociaal-democraten sussen, en daarom heeft hij hun Richter toegeworpen. Dat is logisch... Al zes jaar speel ik dit spel. In November 1944 ondertekende ik in gevangenschap een oproep der roden, verheerlijkte ik de Russen en zwoer